

Historie
Geschiedenis

**Goedhart,
Henneman,
Van der Linde**
Komenský
a Naarden /
Comenius
en Naarden

Architektura
Architectuur

**Piet
Schepens**
Dům „U Bílé
růže“ v Praze /
Huis “De witte
roos” in Praag

**Města
a venkov**
Stadjes en
platteland

Ivo Šebestík
Krátké zastavení
v Goudě, městě
sýrů / Een korte
stop in Gouda,
de kaasstad

Literatura
Literatuur

**Arnon
Grunberg**
Moedervlekken /
Mateřská
znaménka

NE 2017 BE

Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu

MusicPainting live
Maryleen Schiltkamp STR
PAG 30

Vážení členové NE-BE, milí přátelé,

Tématem naší ročenky se tentokrát stala *Města a venkov*. Obyvatelé velkoměst chci rovnou uklidnit, že jsme téma pojali velmi volně. Opět máte před sebou ročenku, která stojí za přečtení.

Sylva Alderliesten se vrací ke zdařilému výletu do Litoměřic, který se uskutečnil ve spolupráci se sdružením De Lantaarn na jaře 2017. Rovnou prozradím, že v roce 2018 plánujeme vydat se do Brna.

Článek k příležitosti osmdesátileté existence muzea J. A. Komenského napsali P. J. Goedhart, J. C. Henneman a H. van der Linde.

Ruben Pellar pokračuje s překládáním Rubensových dopisů.

Piet Schepens vypráví o domě *U Bílé růže*. Příběh o jiném domě, s adresou Zámecké schody 4/187, přináší Maryleen Schiltkamp.

Lisa Fikejsová nazvala svůj příspěvek *Půlpánov*. Podíváme se s ní do Šlapanic u Brna.

Na další návštěvu, tentokrát přelidněného venkova v Brabantsku, nás bere Hanny Visser.

Předseda NE-BE vzpomíná na Batadorp v Bestu, kdysi prakticky samosprávnou a dnes téměř zapomenutou čtvrť.

Úryvek z knihy *Od pancéřové pěsti k pancéřové vestě*, kterou přeložila před dvaceti lety Petra Schürová, uveřejňujeme jako ohlas na živý večer s Dickem Verkijkem. Tatáž překladatelka tentokrát vybrala několik obrázků z cyklu *Zátiší*.

Dále přinášíme úryvky z knihy *Mateřská znaménka*, jejíž český překlad od Veroniky ter Harmsel Havlíkové vyšel tento podzim.

Zuzana Vittvarová načrtává svůj pohled na českou krajinu.

Úryvek z překladu *Rozmarného léta* z dílny Keese Merckse, který letos vydalo nakladatelství Pegasus, je důkazem, že Vančuru skutečně lze překládat.

Na závěr se přeneseme do Jihoafrické republiky: Miroslav Pavel píše o architektce Kate Otten a jejím díle.

Vzpomínku na stránkách ročenky věnujeme našemu dlouholetému členovi Gertu Andewegovi a spisovatelce Miep Diekmannové, kteří nás navždy opustili v letošním roce. Všem přispěvatelům a zejména všem překladatelům děkujeme za nezištné, ale cenné příspěvky. Veškerá činnost NE-BE stojí na dobrovolnících, moc děkujeme.

Ročenka NE-BE 2017 se těší laskavé finanční podpoře Vlámského kulturního zastoupení a Nizozemského velvyslanectví, bez jejich podpory by vydání ročenky nebylo možné.

Elektronická podoba ročenky bude zveřejněna s co největším časovým odstupem.

Zatímco píšu tyto řádky, těšíme se na prezentaci vlámské spisovatelky Lize Spit, která bude 9. října v Praze a 10. října v Brně. Spisovatel Dimitri Verhulst se představil v březnu na akci pořádané DOXem a Univerzitou Karlovou.

Pěkné počtení a zdařilý rok 2018. *Jos Wuijts, předseda*

Geachte en beste leden van NE-BE, vrienden,

Wij hebben ditmaal voor ons jaarboek het thema gekozen *Stadjes en platteland*. De grootstedelingen onder u stel ik gerust: het thema is ruim geïnterpreteerd. Er ligt weer een leeswaardige uitgave voor u klaar.

Sylva Alderliesten kijkt terug op het geslaagde uitstapje naar het stadje Litoměřice, dat we in het voorjaar in samenwerking met De Lantaarn hebben gemaakt. In 2018 is een reis naar Brno gepland, verklap ik nu alvast.

P.J. Goedhart, J.C. Henneman en H. van der Linde schrijven over 80 jaar Comenius Museum. Ruben Pellar vertaalt de brieven van P.P. Rubens enthousiast verder.

Piet Schepens heeft een verhaal over het huis *De witte roos*. Over een ander huis, namelijk op het adres Zámecké schody 4/187, verhaalt Maryleen Schiltkamp.

Vlees noch vis is de titel van een bijdrage van Lisa Fikejsová. Ze neemt ons mee naar Šlapanice bij Brno. We worden veel meegenomen, o.a. ook door Hanny Visser, deze keer naar het overbevolkte platteland van Brabant.

Uw voorzitter haalt herinneringen op aan het ooit vrijwel autonome maar nu vrijwel verdwenen *Batadorp* in Best.

Naar aanleiding van een geanimeerde avond met Dick Verkijk is er een fragment opgenomen van *Van Pantservuist tot pantservest*, dat twintig jaar geleden in de Tsjechische vertaling van Petra Schürová verscheen. Zij selecteerde deze keer de prentjes van Hollands Stilleven.

Verder hebben we nog een fragment van *Moedervlekken* van Arnon Grunberg dat dit najaar in de vertaling van Veronika ter Harmsel Havlíková verscheen.

Zuzana Vittvarová geeft haar visie op het Tsjechisch landschap.

Kees Mercks toont ons in een fragment van zijn vertaling *Een grillige zomer (Rozmarné léto)*, dit jaar verschenen bij Pegasus, dat Vančura wel degelijk vertaalbaar is.

Tot slot worden we heel ver meegenomen naar Zuid-Afrika: Miroslav Pavel schrijft over de architect Kate Otten en haar werk.

Dit jaarboek dragen we op ter herinnering aan zowel Gert Andeweg, die vele jaren lid was van onze vereniging, als aan de schrijfster Miep Diekmann, die beiden ons dit jaar voor altijd verlaten hebben.

We danken iedereen voor hun vrijwillige en gewaardeerde bijdragen, met name de vertalers. Achter de overige activiteiten van het NE-BE zijn voortdurend vrijwilligers in de weer. Veel dank aan hen.

Financiële werd het Jaarboek NE-BE 2017 ondersteund door de Afvaardiging van Vlaanderen in Tsjechië en de Nederlandse ambassade. Zonder die steun zou deze uitgave niet mogelijk zijn geweest. We proberen een digitale uitgave zolang mogelijk uit te stellen. Op het moment van schrijven kijken we uit naar het optreden van de Vlaamse schrijfster Lize Spit op 9 oktober in Praag en 10 oktober in Brno. Een zeer geslaagde en druk bezochte avond was er in maart in DOX met de schrijver Dimitri Verhulst, georganiseerd door DOX en de Karelsuniversiteit.

Ik wens u veel leesplezier en een goed 2018. *Jos Wuijts, voorzitter*

Tato ročenka vychází s laskavou podporou Vlámského zastoupení a Velvyslanectví Nizozemského království. *Děkujeme!*

/

De uitgave van het jaarboek werd ondersteund door de Afvaardiging van Vlaanderen in Tsjechië en de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden. *Onze hartelijke dank!*

Obsah / Inhoudsopgave

Historie / Geschiedenis

Komenský a Naarden, Historická črta v souvislosti s muzeem a mauzoleem J. A. Komenského **6** /
Comenius en Naarden, Historische schets van het Comenius Museum en Mausoleum **13**

Výtvarné umění / Beeldende kunst

Zátiší (Zlaté století) I. **20** / Het stilleven (De Gouden Eeuw) I **21**
Peter Paul Rubens (1577–1640): Dopisy / Brieven **22**
MusicPainting Live **30**

Architektura / Architectuur

Dům „Zámecké schody 4/187“ **34** / Het huis 'Zámecké schody 4/187' **35**
Dům „U Bílé růže“ v Praze **36** / Huis 'De witte roos' in Praag **38**
Kate Otten: architecte die werelden met elkaar verbindt **40** / Kate Otten: architectka propojující světy **44**

Města a venkov / Stadjes en platteland

Baťova vesnice v Bestu **50** / Batadorp te Best **51**
Přelidněný venkov a city-farming **52** / Een overbevolkt platteland en city-farming **56**
Půlpánov **60** / Vlees noch vis? **61**
Proč mám ráda krajinu a „veřejný prostor“ těžko vyslovuji **62** / Waarom houd ik van het landschap maar vind 'openbare ruimte' nog altijd een lastig begrip **64**
Krátké zastavení v Goudě, městě sýrů **66** / Een korte stop in Gouda, de kaasstad **68**

Výlet / Uitstap

Do Litoměřic v dubnu 2017 **71** / Naar Litoměřice in april 2017 **73**

Vzpomínka / Herinnering

Úmrtí Miep Diekmannové / Overlijden van Miep Diekmann **76**
„Hvězdné hodiny“ – Vzpomínka na Gerta Andewega **77** / 'Sternstunden' – Herinneringen aan Gert Andeweg **78**

Literatura / Literatuur

Setkání s Dickem Verkijkem **80** / Ontmoeting met Dick Verkijk **84**
Arnon Grunberg, *Mateřská znaménka* **89** / Arnon Grunberg, *Moedervlekken* **93**
Jaap Robben, *Birk* **97** / **99**
Vladislav Vančura, *Rozmarné léto* **101** / Vladislav Vančura, *Een grillige zomer* **102**

TIRÁŽ / COLOFON

Vydává / Uitgever

NE-BE – Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu / Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur
Radhošťská 1, 130 00 Praha 3, Česká republika

Kontaktní adresa / Contactadres

Nederlandse Taal en Cultuur – NTC
Karlova 18, 110 00 Praha 1 – Staré Město, Česká republika

Bank. spojení / Bank

Komerční banka, Praha 2
Č. účtu / Rekeningnummer:
19-2307530267/0100
IBAN: CZ6101000000192307530267
SWIFT (BIC): KOMBCZPPXXX

Výbor / Bestuur

Sylva Alderliesten: alderliesten@tiscali.cz
Andrea Bednářová: a.bednarova@email.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Eva Giese: eva.giese@volny.cz
Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcntc.cz,
m: +420 603 553 789
Ruben Pellar: info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005
Jana Pellarová: pellar@post.cz,
m: +420 603 782 819
Miroslav Pavel: mirekpavel@gmail.com,

m: +420 775 139 209
Ladislav Říha: ladislav.riha@ri-tours.cz,
m: +420 603 436 112
Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.com,
m: +420 723 986 743
Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz,
Jos Wuijts wuijtsjos@gmail.com
m: +420 602 207 730

Čestná předsedkyně / Erevoorzitter

Petra Schürová: ppetra.ppetra@gmail.com

Předseda / Voorzitter

Jos Wuijts: wuijtsjos@gmail.com

Mistopředseda / Vice-voorzitter

Ruben Pellar: info@ruben.cz

Pokladník / Penningmeester

Eva Giese: eva.giese@volny.cz

Knihovna / Bibliotheek

Nizozemské velvyslanectví / Nederlandse Ambassade
Gotthardská 6, Praha 6
Kontakt / Contact: Ruben Pellar, info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005

E-mail ne-be@ne-be.cz

Internetové stránky / Onze website

www.ne-be.cz

Redakce časopisu / Redactie van het tijdschrift

Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Kees Mercks: dalibor117@tele2.nl
Jesse Ultzen: jesse.ultzen@gmail.com
Redakce textů nizozemské části / Redactie van de Nederlandse teksten: Kees Mercks
Redakce textů české části / Redactie van de Tsjechische teksten: Lenka Strnadová

Grafický design / Grafisch ontwerp

Markéta Cole, Ask Designers
www.askdesigners.eu

Obálka / Titelblad

Maryleen Schiltkamp: Chačaturjan, „Valčík“ / Katchaturian *Waltz*. Olej na plátně / olieverf op doek, 90 x 70 cm, 2015

Nepronajdná publikace. Texty ani obrazový materiál nejsou použity za účelem zisku nebo jiným komerčním účelem. / Niet te koop. De teksten en afbeeldingen zijn niet gebruikt met winstoogmerk, noch met een ander commercieel doel.

ISBN 978-80-905100-6-7

TEXT Pieter J. Goedhart, Jan. C. Henneman, Hans van der Linde ~ PŘEKLAD Jana Pellarová
PŘEKLAD PUBLIKACE Jana Pellarová, Kees Mercks, Radka Hartmanová, Magda van Duijkeren-Hrabová

(Tento text je součástí publikace „Komenský a Naarden“, kterou vydalo nakladatelství Pegasus Amsterdam ve spolupráci s Nadací Komenského muzeum v Naardenu v roce 2017. Pro potřeby naší ročenky jsme s laskavým svolením autorů vybrali první dvě kapitoly.)

Komenský a Naarden

Historická črta v souvislosti s muzeem a mauzoleem J. A. Komenského
U příležitosti osmdesátiletého výročí Komenského mauzolea /
8. května 1937 – 8. května 2017

1. Komenský v Nizozemí (1656 -1670)

Kdo byl Komenský, jenž přišel do Nizozemí?

Jan Amos Komenský, v Nizozemí známý pod jménem Comenius, se narodil dne 28. března 1592, pravděpodobně v Nivnici, Ležící v blízkosti jihomoravského města Uherský Brod. Byl českým teologem, pedagogem a politickým myslitelem, ve své době jedním z předních evropských myslitelů a možná vůbec nejvýznamnějším českým exulantem v Nizozemí všech dob. V reakci na telegrafické poděkování československého prezidenta Tomáše G. Masaryka při příležitosti pietního aktu v den 250. výročí úmrtí Komenského napsal starosta J. W. Tellegen 26. listopadu 1920 prezidentovi kromě jiného: „jemuž (Komenskému) našich předkové měli privilegium udělit azyl.“ (Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze, dále jen AKPR).

Onen Komenský, který přišel do Nizozemí, vyrostl v protestantském společenství církve Jednoty bratrské, latinsky *Unitas Fratrum*. Po studiu teologie působil ve službách své církve jako kazatel a učitel. Mladý kazatel podporoval povstání protestantské šlechty, která v roce 1618 provedla v Praze defenestraci zástupců katolického panovníka (tzv. druhá defenestrace) a dosadila na trůn Fridricha Falckého. Tento převrat měl však krátkého trvání, neboť v bitvě na Bílé hoře roku 1620 byl Fridrich Falcký na hlavu poražen katolickou protistranou. Uprchl a útočiště hledal u svého strýce, prince Mořice Oranžského v Haagu. Komenský se musel skrývat, aby unikl pronásledování.

Brzy bylo rychle zřejmé, že pod obnovenou katolickou vládou Habsburků již pro Jednotu bratrskou nebude místo. Marně vyhledal Komenský z pověření vedení své církve roku 1626 Fridricha Falckého v Haagu, aby ho vyzval k an-

Jan Amos Komenský na obraze Jurriaena Ovense (1623 – 1678) /
Comenius op het schilderij van Jurriaen Ovens (1623 – 1678)

gažování se v protestantské věci. Roku 1628 se proto cítil nucen uprchnout se skupinkou spoluvěrců do polského Lešna, které bylo protestantskou enklávou.

Během svého života ve vyhnanství mimo jiné ve Švédsku a v maďarském Blatném Potoce se zasazoval

o zlepšení vzdělávání, což považoval za zásadní pro reformu školy, církve i státu. Z pověření své církve hledal všude, kam přišel, podporu pro své souvěrce. Ve volbě úkolů, které na sebe přijímal, se ukazuje, jak svou síť kontaktů využíval i pro politické účely v naději, že se jednou bude moci vrátit do osvobozené vlasti.

Komenský proslul svou metodou výuky jazyků *Janua Linguarum Reserata (Dvěře jazyků otevřené)*, v níž kombinuje konkrétní a praktické informace s výukou mateřštiny, latiny a dalších jazyků. Poprvé vyšla tiskem v roce 1632. Toto dílo se stalo jednou z Komenského nejpůvodnějších prací, vyšlo ve dvanácti evropských jazycích a používalo se i v asijských a amerických koloniích. Vedle toho vyšlo v turečtině, perštině, arabštině a dokonce i v indickém překladu. Díky této knize se z Komenského stal jeden z nejproslulejších evropských didaktiků.

Komenský proslul rovněž svým úsilím o získání univerzálního vědění, tzv. pansofie. Učení přátelé ho pozvali v roce 1641 do Londýna, aby zde zřídil pansofický institut, ale vypuknutí občanské války zabránilo provedení tohoto plánu.

Komenský přijal v roce 1642 nabídku, aby se v protestantském Švédsku podílel na reformě systému školství. Za tuto práci mu měl zaplatit zámožný amsterdamský kupec Louis de Geer (1587-1652), jenž ve Švédsku úspěšně obchodoval. Komenský udržoval kontakty se švédským kancléřem Oxenstiernou, jenž se podílel na mírových jednáních, která v roce 1648 ukončila třicetiletou válku a osmdesátiletou válku. Pro Komenského byl tento sjednaný mír zklamáním: politické poměry v jeho vlasti se nezměnily a on se již nemohl vrátit.

Cestou do Švédska se Komenský v nizozemském zámku Endegeest setkal s René Descartesem. Oba muži vzájemně

„ten kousek československé půdy
uprostřed naardenských bažin
stojí tisíckrát za to,
abychom jej vybudovali
s pietou a pýchou.“

~
Karel Čapek¹

ctili svou práci a pobízeli se k její publikaci. Existovaly mezi nimi ovšem i názorové rozdíly. Descartes se ve svém pojetí omezoval na to, že lidské poznání je možné pouze skrze smyslové vnímání a racionální argumentaci. Teolog Komenský považoval tento náhled za příliš omezený. V této souvislosti mu Descartes řekl: „Nezacházím dále, než je oblast filosofie: má práce je pouze částí rozsáhlého celku, kterým se zabývá vaše dílo.“

V roce 1650 viděl Komenský novou naději v úkolu sedmihradského knížete Rákocziho, aby i zde provedl reformu školství. Doufal v nové politické spojenectví proti Habsburkům za podpory sedmihradského knížete. Kazatel Komenský byl v roce 1651 u sňatku sedmihradského knížete a jeho mladičké nevěsty, dcery zapuzeného krále Fridricha Falckého. Ovšem krátce po uzavření manželství ženich i nevěsta onemocněli a zemřeli, čímž ztroskotal Komenského politický plán získat tímto sňatkem podporu pro protestantskou věc.

Ve snaze o reformu latinské školy v Blatném Potoce v Uhrách napsal Komenský svůj *Orbis Sensualium Pictus (Svět v obrazech)*, který opatřil názornými ilustracemi, aby žákům ukázal svět a pojmenoval jej pro ně. Komenskému bylo zřejmé, že výuka nemá připravovat pouze na život ve společnosti, ale také na život ve „světě, který nelze vnímat smysly“, tedy po smrti. A protože tato příprava by neměla být odepřena žádnému člověku, měli mít příležitost vzdělávat se všichni, chlapci i děvčata, chudí i bohatí, chytří i hloupí. Komenskému se však dle jeho mínění dostalo v Blatném Potoce příliš malé podpory, než aby mohl dále rozpracovávat své myšlenky, a proto se v roce 1654 vrátil zpět do Lešna.

Zde ho opět zasáhla rána osudu v podobě vypuknutí švédsko-polské války. Roku 1656 polská vojska jeho bydli-

ště vypálila. Komenský přišel téměř o všechno: o dům, o knihovnu, o většinu svých ještě nevydaných rukopisů. Když se o Komenského situaci dozvěděl Laurens de Geer, syn jeho dřívějšího mecenáše ve Švédsku, pozval ho ještě v roce 1656, aby přijel do Amsterdamu. Komenský jeho nabídku vděčně přijal.

Komenský v Amsterdamu

Přes Groningen, kde ho vřele přijal profesor Maresius, s nímž se později dostal do sporu, se Komenský na konci srpna dostal až do Amsterdamu, kde po nějakou dobu přebýval v domě rodiny De Geerových na adrese Keizersgracht 123. Amsterdamská městská rada ho přivítala a udělila mu svolení, aby za ním mohla přijet i manželka s dětmi. Navíc mu městská rada přispívala každého čtvrt roku 200 zlatými určenými na tisk jeho didaktických spisů. Protože jeho knihovna byla zničena, dostal Komenský k dispozici klíč od městské knihovny, aby mohl ve své práci pokračovat.

Ani ne za rok bylo pro tisk připraveno dílo *Opera Didactica Omnia (Veškeré spisy didaktické 1627-1657)*, čítající více než 1200 stran, které v roce 1657 vyšlo na náklady města. Komenský své dílo věnoval městským radním a město Amsterdam nazval ‚Ocellus urbium, decus Belgii, exultatio Europae‘ (Zřítelnice měst, klenot Nizozemí, chlouba Evropy).²

Vedle školství ho stále zaměstnávala i politika. Téhož roku vydal *Lux in Tenebris (Světlo v temnotách)*. Touto knihou, v níž byla zahrnuta různá politická proroctví, se znovu snažil mocné politické osobnosti pohnout k činu.

Během mírových jednání v Bredě v roce 1667 předal vyjednavacům z Nizozemí, Anglie, Francie, Dánska a Švédska spis *Angelus Pacis (Anděl míru)*, s následujícím věnováním: „aby zanechali vedení válek a učinili místo pro knížete míru Krista, který chce již nyní zvěstovat mír národům všeho světa.“ V této knize se Komenský krátce a stručně vypořádal s různými důvody vedení válek. Spory o státní zřízení, království či republika? Nesmysl, tvrdil Komenský: „Žádná z těchto forem vládnutí není sama o sobě špatná. Bůh nám to ukázal na příkladech z přírody: nařídil včelám žít v monarchii, mravencům v demokracii; oběma s dobrým prospěchem, když nikdo nepřijde narušit jejich řád.“

Klid, v němž Komenský v Amsterdamu doufal, se ukázal být relativním. V teologické rovině se Komenský zapletl do různých disputací. Hodnota, kterou přikládal proroc-

tívím vizionářů prezentovaným v jeho knize *Lux in Tenebris*, se u různých teologů v Nizozemí setkala s nevolí. Sám Komenský se ohrazoval proti mechanickému obrazu světa, jak ho prezentoval Descartes. Vystupoval také proti soci-niánům, kteří popírali svatou trojjedinost a v Ježíši spatřovali především morální příklad. Komenského, který byl přesvědčen, že druhý příchod Krista na zemi na sebe již nedá dlouho čekat, odsoudil teolog Samuel Maresius a jeho přívrženci jako snílka a fanatika. Komenský se v posledních letech svého života cítil nucen sepsat na svou obranu spis, který v letech 1669/1670 vyšel ve dvou dílech: *Admonitio fraterna J. A. Comenii (Bratrské napomenutí) a Continuatio admonitionis fraternalae (Pokračování bratrského napomenutí)*. Druhý díl (*Pokračování*) poskytuje řadu autobiografických informací až do prvního roku Komenského pobytu v Amsterdamu. V *Unum necessarium (Jedno potřebné)* se Komenský dostává k reflexi svého života a nabádá ostatní, aby dokázali rozlišovat potřebné od nepotřebného.

V Amsterdamu žil Komenský v těsném sousedství Rembrandta van Rijna, který měl svůj ateliér na tehdejším kanálu Rozengrachtu. Zdalipak se spolu velký myslitel a velký malíř někdy setkali? Podle Rembrandtova znalce Ernsta van de Weteringa tomu tak bylo.³ Je přesvědčen, že Rembrandtův obraz *Portrét starého muže* v italském muzeu Uffizi ve Florencii je portrétem Komenského. S touto zprávou přišel na počátku roku 2006 u příležitosti výstavy v Rembrandtově domě v Amsterdamu. O této možnosti spekoval již v roce 1914 český historik umění Karel Chytil.

2. Pátrání po Komenského hrobu

Valonská kaple

Komenský zemřel dne 15. listopadu 1670 v Amsterdamu a byl pohřben 22. listopadu v kapli bývalého kláštera milosrdných sester v Naardenu, který byl postaven kolem roku 1440. Řádové sestry zde žily do roku 1579, kdy v důsledku reformace musely budovu opustit a správa města ji začala využívat k jiným účelům. Budova postupně sloužila mimo jiné jako obecní sirotčinec a latinská škola. Roku 1651 získala valonská církevní obec v Naardenu právo povolati si kazatele a od toho okamžiku užívala východní křídlo kaple pro své bohoslužby.

Valonská církev byla společenstvím francouzsky mluvících protestantů, kteří hledali útočiště v Severním

Nizozemí. Církev, k níž patřil Komenský, tedy Jednota bratrská, se rovněž stala církví na útěku a usídlila se v protestantské enklávě v polském Lešně. Odtud si Komenský dopisoval s kazatelem valonské církve v Dordrechtu. Tento Colvius měl za manželku sestru Louise de Geera. První bohoslužbu ve sboru valonské církve v Naardenu sloužil Gottfried de Hotton. Byl rovněž kazatelem valonské církve v Amsterdamu a v rodině De Geerových působil jako soukromý učitel a duchovní vůdce. Jménem De Geerových udržoval De Hotton i nadále písemný kontakt s Komenským.

Po sloučení s nizozemskou reformovanou církví v roce 1816 upadla valonská církev v Naardenu v zapomnění a s ní i kaple a Komenského hrob. Kaple se již dále nevyužívala k bohoslužbám, ale jako skladiště či truhlářská dílna a později také jako krejčovská dílna.

Hledání Komenského hrobu

Když se Češi a Slováci v polovině devatenáctého století znovu začali zajímat o Komenského a jeho duchovní odkaz, vzrůstal i jejich zájem o místo, kde byl pochován. Český spisovatel a archeolog Jan E. Vocel odcestoval roku 1836 do Naardenu, aby vyhledal Komenského hrob. Jeho mise však skončila bezvýsledně, protože se nechal svést na špatnou stopu odkazem na hlavní Velký kostel (Grote Kerk⁴) v Naardenu. Ukázalo se však, že tento chrám místem posledního odpočinku J. A. Komenského není.

Roku 1870 následoval krok, který již vedl ke konkrétním výsledkům. Učitelská jednota Budeč z Prahy požádala u příležitosti dvoustého výročí Komenského úmrtí nizozemské ministerstvo zahraničí o informace o jeho hrobu. Tato žádost vedla k rozsáhlému výzkumu v Amsterdamu a posléze také v Naardenu. Bádání vedl městský archivář dr. P. Scheltema. Když se stopa ztratila, zveřejnil v několika denících výzvu k poskytnutí informací, na niž reagoval J. P. de Roeper, notář v Naardenu. Ukázalo se, že vlastní rejstřík pohřbených valonské církve. Ten se zmiňoval o hrobu č. 8: „Johannes Amos Comenius, enterré le 22 Nov. 1670“. Jiným písmem zde bylo o zhruba padesát let později připsáno „C'est apparemment le fameux auteur du Janua Linguarum“ (Toto je evidentně známý autor *Janua Linguarum*). V samostatné pokladní knize dále stálo, že peníze na Komenského pohřeb složil kazatel Grouwels.⁵

Tímto ovšem pátrání po Komenského hrobu neskončilo, neboť deset let před objevením rejstříku pohřbených došlo k zásadní přestavbě Valonské kaple. Bývalý klášterní kostel se stal roku 1861 součástí kasáren, aby zde mohli

být ubytováni vojáci. Za tímto účelem bylo k budově přistavěno další patro a položena nová dřevěná podlaha. Přitom byly nejspíš odstraněny i náhrobní kameny, protože když se v roce 1896 dřevěná podlaha měnila, na žádné náhrobní kameny se již nenarazilo. Dlouhou dobu se mělo za to, že s odstraněním náhrobních kamenů byly vyklizeny i samotné hroby. Na nové cementové podlaze byly postupně umístěny místnost pro hlavní stráž, věznice či kasárenská krejčovská dílna.

Poté, co byla roku 1918 vyhlášena Československá republika, získal zájem o Komenského nový impuls. Čechoslováci v Nizozemsku se 28. března sešli u Komenského památníku na Ruysdaelplein v Naardenu, který byl zřízen v roce 1892 v upomínku jeho dne narození. Roku 1920 byl v Naardenu v ulici Kapitein G. A. Meijerweg odhalen nový památník s bustou J. A. Komenského z dílny českého sochaře Josefa Strachovského.⁶

Jedním z účastníků těchto vzpomínkových aktů byl lékař R. A. B. Oosterhuis, který měl za manželku Češku a který se o Komenského velice zajímal, psal o něm články a přeložil některá jeho díla. Tento muž si kladl otázku, proč se společnost neschází raději u Komenského hrobu než u pomníku. V rámci vlastního výzkumu Oosterhuis nenalezl žádný důkaz, že by došlo k vyklizení hrobu, když byly roku 1861 z Valonské kaple odstraněny náhrobní kameny. Oosterhuis slyšel od J. A. van Eijken Nieukerka, že jako dítě viděl, jak se odstraňovaly kameny, ovšem ne hroby samotné. Oosterhuis ve svém výzkumu pokračoval a vypracoval rekonstrukci možného rozložení hrobů ve Valonské kapli. Došel k závěru, že tělesné ostatky Komenského se na tomto místě stále ještě nacházejí.

Kritika stavu hrobu

Roku 1925 navštívil Valonskou kapli v Naardenu německý novinář H. Eulemberg. To, co tam viděl, pro něj bylo důvodem, aby v *Kölnische Presse* ze 4. srpna 1925 napsal, že československá vláda věnuje příliš malou pozornost místu posledního odpočinku J. A. Komenského. Zaměstnanec československé ambasády v Haagu a kome-niolog R. J. Vonka mu v československém tisku odpověděl replikou: československá ambasáda a vláda se přece o uctění památky Jana Amose Komenského v Naardenu zasazují tím, že aktivně podporují Komenského muzeum. (AKPR) O rok později se na Valonskou kapli přijel podívat i německy píšící pražský novinář Egon Erwin Kisch, přezdívaný „zuřivý reportér“. Název jeho zprávy z této cesty

„Komenius im Kasernearrest (Komenský v kasárenském vězení)“ mluví sám za sebe a odpovídá Eulembergovým postřehům. Deník *Haagsche Courant* uveřejnil 30. října 1928 fotografii interiéru Valonské kaple. Podle tohoto listu československý vyslanec také nepovažoval krejčovskou dílnu za důstojné místo posledního odpočinku pro Komenského. Roku 1931 to byl zase Karel Čapek, kdo o Valonské kapli napsal, že „přítomný stav budovy je, upřímně řečeno, tak nedůstojný, že by nesloužilo ke cti naší vládě, kdyby se velmi brzo nezačalo s pietní úpravou.“

Zkoumání tělesných ostatků

Aby se s jistotou potvrdilo, že Komenský skutečně leží pochován ve Valonské kapli, bylo třeba hroby otevřít. K tomu však starosta Naardenu M. P. van Wettum roku 1927 odmítl udělit československé ambasádě povolení; nechťel rušit věčný klid mrtvých. Z archivů vyplývá, že na starostu byl poté z Haagu činěn značný nátlak, aby své odmítnutí stáhl. V této věci se angažovali tři ministři: ministr zahraničních věcí z důvodu vztahů s Československem, ministr války, neboť Valonská kaple byla součástí vojenského komplexu, a ministr vnitra a zemědělství, neboť se jednalo o starostu. Počátkem ledna 1929 mohlo ministerstvo zahraničních věcí československou ambasádu formálně informovat i o tom, že výzkum hrobu je povolen. (Nóta, AKPR) Mělo se ovšem jednat pouze o omezený archeologický výzkum, který nesmí vyvolat otázku, co by se mělo stát s Komenského tělesnými ostatky. Starosta chtěl předejít tomu, aby tyto ostatky byly předány Československu. (Dopis, dne 7. 11. 1927, AKPR) Československý velvyslanec napsal v červnu roku 1929 panu starostovi, že tyto podmínky přijímá. Van Wettum byl pak roku 1931 československým státem vyznamenán řádem Bílého lva.

Byl vytvořen společný výzkumný tým, v němž československou stranu zastupovali profesor antropologie J. Matiegka a architekt S. Sochor. Nizozemskými členy týmu byli profesori anatomie J. P. Kleiweg de Zwaan a A. J. P. van den Broek a profesor pedagogiky J. Waterink. Při vykopávkách byly skutečně objeveny lidské ostatky. Nejprve byly nalezeny dětské ostatky, později však i ostatky tří mužů, což se shodovalo s údaji v registru pohřbených. Na základě tohoto výzkumu došel tým k závěru, že našli tělesné pozůstatky J. A. Komenského. Tuto novinu sdělili dne 22. července 1929 tisku, který o ní ze široka informoval. Tělesné pozůstatky byly znovu pocho-

vány ve Valonské kapli dne 25. července při slavnostním obřadu, kterého se účastnil československý velvyslanec i nizozemský ministr školství.

Přesto ještě o závěrech výzkumu existovaly pochybnosti. Profesori Van den Broek a Waterink zpočátku nebyli zcela přesvědčeni, ale nakonec se s nálezy ztotožnili. Pochyboval evidentně i Karel Čapek, ovšem profesor Kleiweg de Zwaan jeho pochybnosti rozptýlil, když ho ujistil, „že při všech vědeckých kautelách není pochyby o autentičnosti Komenského pozůstatků.“ Čapek posléze uzavírá: „Ta otázka by tedy byla vyřízena.“

Od hrobu k důstojnému místu posledního odpočinku

Tělesné pozůstatky Komenského byly sice znovu pohřbeny, ale Valonská kaple stále zůstávala místem poznamenaným využitím jako vojenská strážnice, věznice či textilní dílna. Pro místo posledního odpočinku hodné Komenského byla nakonec zvolena forma mauzolea. Od roku 1930 do roku 1933 probíhala mezi Nizozemskem a Československem jednání o podmínkách výstavby a statutu mauzolea. Přitom přišla na pořad dne i otázka vlastnictví. Převod Valonské kaple na Československo narážel na právní problémy, jak oznamoval tisk ze dne 1. června 1931. Následně padl návrh na dědičný pacht. Jednání nakonec vyústila v smlouvu o dědičném pachtu. Za pachtovné ve výši 1 zlatého ročně získalo Československo půdu pod kaplí do dědičného pachtu na dobu neurčitou. Československo na sebe rovněž vzalo povinnost udržovat kapli z vnitřku i z vnějšku. Smlouvu podepsali symbolicky v den Komenského narození ministr zahraničních věcí F. Beelaerts van Blokland, ministr války L. N. Deckers a velvyslanec M. Plesinger-Božinov.⁷

Karel Čapek ve svém novinovém sloupku napsal: „ten kousek československé půdy uprostřed naardenských bažin“, ale správné to nebylo. Vždyť ta půda nikdy Československu nepatřila. Mauzoleum rovněž nikdy nepoživalo extrateritoriální status či diplomatickou imunitu, jak tomu bývá u ambasád. Naarden ostatně neleží zcela mezi bažinami, ale na výběžcích nízké pahorkatiny v provincii Utrecht (Utrechtse Heuvelrug).

Rekonstrukce Valonské kaple

Kaple byla následně v letech 1934-1935 zrestaurována pod dohledem nizozemského architekta profesora D. F. Slothouwera. Změny, provedené v roce 1861 kvůli

kasárnám, byly odstraněny a došlo k opětovnému umístění středověkého lomeného okna. Dveře vedoucí na kasárenský dvůr byly znovu zazděny a byl vybudován nový vchod z ulice Kloosterstraat s bronzovými dveřmi a rámem z pískovce. Nad nimi visí plaketa s nizozemským a českým nápisem: *De laatste rustplaats van Jan Amos Comenius/ Poslední útulek Jana Amose Komenského.*

Takto zrestaurovaná kaple byla dne 28. března 1935 slavnostně otevřena během ceremoniálu v tzv. Velkém kostele (Grote Kerk). Velvyslanec Ivan Krno zastupoval prezidenta Tomáše G. Masaryka, kterého městská rada v Naardenu na tuto slavnost pozvala, stejně jako na „čaj u příležitosti oficiálního otevření zrestaurované Komenského kaple“. Velvyslanec a ministr školství H. P. Marchant zde pronesli projevy.

Interiér mauzolea

Po stavební rekonstrukci kaple se začalo s vnitřním zařízením. Československá vláda vyslala do Naardenu několik výtvarných umělců, aby si místo prohlédli a vytvořili návrhy. Byli přesvědčeni, že interiér kaple musí vyzařovat československého ducha a že musí být zařízen umělci a materiály z jejich země.

Přeměna na mauzoleum se uskutečnila v letech 1935-1937 pod vedením architekta Ladislava Machoně, který spolu s Jaroslavem Bendou, Jaroslavem Horejcem a Karlem Štipllem navrhl a ztvárnil jeho interiér. Struktura budovy zůstala nedotčena, ale díky přidaným prvkům získala budova unikátní charakter.

Vitrazová okna ozdobil Benda různými symboly svobodného zednářství, které jsou rovněž viditelné zvenku. Tím odkazoval na vliv myšlenek Komenského na hnutí svobodných zednářů. Na vnitřní stranu umístil navazující řadu sedmi skleněných panelů s výjevy z Komenského života a díla. Vstupní mříž umístěná v mauzoleu byla dílem sochaře Jaroslava Horejce. Osm bronzových skupinových soch na mříži představuje důležité události v životě Komenského. Horejcovým dílem je i svícen velikosti dospělého muže, znázorňující dvě ruce držící mísu a na ní svíčku. Horejc tím chtěl vyjádřit touhu po božím světle, tak jak zaznívá z díla J. A. Komenského. Pro vstup na balkon byla vyrobena velká dřevěná mříž podle návrhu sochaře Karla Štipla: velký lipový kmen, který se rozvojuje a v jeho středu je umístěn státní znak s heslem Jana Husa: *Pravda vítězí*. Dočasný zákryt Komenského hrobu pro dobu rekonstrukce byl nahrazen velkou černou kamennou

deskou z dioritu s nápisem provedeným ve zlatě.

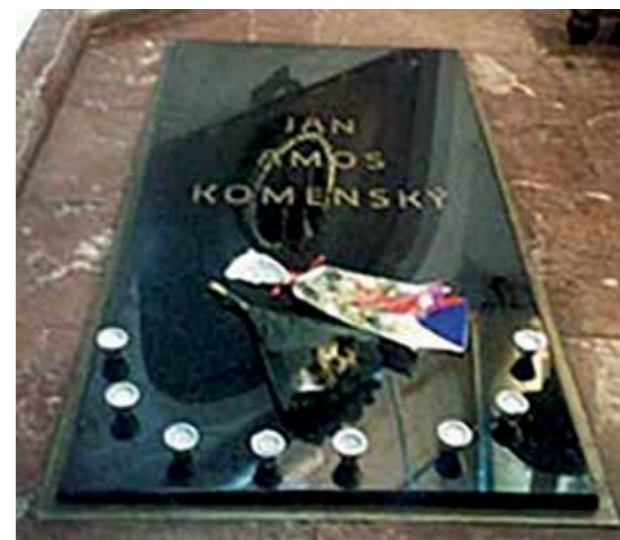
Na bočních stranách vstupní mříže byly umístěny pamětní desky nizozemské královny Vilemíny a prvního československého prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka. Na pamětní desce královny Vilemíny stojí psáno: *Tandem fit succulus arbor* (Konečně se z proutku stává strom). Na pamětní desce prezidenta Masaryka stojí v češtině známé Komenského proroctví:

„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vlada věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!“⁸

Tato slova pronesl Masaryk během svého prvního projevu před Národním shromážděním v Praze po vyhlášení samostatnosti jeho země (1918) po staletích útisku ze strany Rakouska a zazněla i v roce 1990 v prvním novoročním projevu prezidenta Havla, když se země osvobodila z více než čtyřicetileté komunistické nadvlády.

Na jedné ze zdí je náhrobní nápis, který pro Komenského vytvořil jeho syn Daniel:

Concredidit Deo triuni spiritum, / bonis memoriam, propinque huic tombae corpus / IOANNES AMOS COMENIUS / cuius virtutem nulla exhauriunt elogia. / ECCLES-FF-Bohem- episcopus et senior vigilantissimus, / pietate, doctrina, ingenio / theologus, didacticus philosphus / undique incomparabilis / ecclesiam, scholam,

Komenského náhrobní kámen ve Valonské kapli v Naardenu / De grafsteen van Comenius in de Waalse kapel te Naarden
ZDROJ / BRON www.radioservis-as.cz

Comenius en Naarden

Historische schets van het Comenius Museum en Mausoleum in Naarden Ter gelegenheid van 80 jaar Comenius Mausoleum / 8 mei 1937 - 8 mei 2017

1. Comenius in Nederland (1656 -1670)

Wie was de Comenius die naar Nederland kwam?

Jan Amos Komenský, in Nederland bekend onder de naam Comenius, werd geboren op 28 maart 1592, vermoedelijk in Nivnice, dat in de buurt ligt van het Zuid-Moravische Uherský Brod. Hij was een Tsjechisch theoloog, filosoof, pedagoog en politiek denker, toentertijd een van de vooraanstaande Europese denkers en misschien wel de belangrijkste Tsjechische asielzoeker in Nederland aller tijden. In reactie op een telegrafisch dankwoord van de Tsjechoslowaakse president Tomáš G. Masaryk voor de herdenking van de 250ste sterfdag van Comenius in Amsterdam schreef burgemeester J. W. Tellegen de president op 26 november 1920 onder andere: 'aan wie (Comenius) onze voorvaders het voorrecht hadden asiel te verlenen.' (Archief van de presidentiele kanselarij te Praag, verder als AKPR)

De Comenius die naar Nederland kwam, was opgegroeid in de protestantse gemeenschap van de Unitas Fratrum, de Broedergemeente. Na zijn studie theologie werkte hij in dienst van zijn kerk als predikant en leraar. De jonge predikant onderschreef de staatsgreep van de protestantse edelen die in 1618 de vertegenwoordigers van de katholieke vorst in Praag het raam uit gooiden (de zogeheten "de tweede defenestratie") en de protestantse Frederik V van de Palts op de Boheemse troon zetten. Deze omwenteling was echter van korte duur, want in de slag bij de Witte Berg in 1620 werd Frederik V verpletterend verslagen door de katholieke tegenpartij. Frederik V zocht zijn toevlucht bij zijn neef prins Maurits van Oranje in Den Haag en Comenius moest onderduiken om aan vervolging te ontkomen.

Het werd al snel duidelijk dat onder het hernieuwde

'dat stukje Tsjechoslowaakse grond te midden van de Naardense moerassen is het duizendmaal waard om vol piëteit en trots gerenoveerd te worden.'

~
Karel Čapek¹

katholieke regime van de Habsburgers geen plaats meer was voor de Broedergemeente. Tevergeefs bezocht Comenius in opdracht van zijn kerkleiding Frederik V in 1627 in Den Haag om hem te vragen een opstand te organiseren. In 1628 zag Comenius zich gedwongen om met een groep geloofsgenoten naar de Poolse protestantse enclave Leszno uit te wijken.

Tijdens zijn leven in ballingschap zette hij zich onder andere in Zweden en het Hongaarse Sárospatak in voor de verbetering van het onderwijs omdat hij daarin een sleutelrol zag om school, kerk en staat te hervormen. In opdracht van zijn kerk zocht hij overal waar hij kwam ondersteuning voor zijn geloofsgenoten. In de keuze van de taken die hij op zich nam, werd zichtbaar hoe hij zijn netwerk ook politiek gebruikte in de hoop ooit terug te kunnen keren naar een bevrijd vaderland.

Comenius maakte naam met zijn taalmethode *Janua Linguarum Reserata (De poort naar de taal ontsloten)* waarin hij concrete en praktische informatie combineerde met het leren van de moedertaal, het Latijn en andere talen. De eerste druk verscheen in 1632. Het werd een van zijn meest populaire werken, het verscheen in twaalf Europese vertalingen en werd tot in de koloniën in Azië en Amerika gebruikt. Daarnaast verscheen het in het

orbem / perpetuo habiturus meritis vectigalem. [...]
(Jan Amos Komenský svěřil svou duši trojjedinému Bohu, svou památku dobrým lidem a své tělo tomuto hrobu. Jeho ctnost nevyčerpají žádné oslavné nápisy. Biskup a nesmírně starostlivý senior církve českobratrské byl ve všech ohledech nevyrovnatelný zbožností, učeností a duševní silou theolog, didaktik a filozof. Svými zásluhami si navždy zavázal církev, školu i svět. [...])

Na další zdi stojí v češtině jména deseti donátorů mauzolea, mezi nimiž najdeme dvě československé spořitelny, soukromníky i československé a nizozemské svobodné zednáře. Když bylo vnitřní zařízení mauzolea dokončeno, došlo dne 8. května 1937 k jeho slavnostnímu otevření.

Překvapivý nález při rekonstrukci

Poté, co obec v roce 1988 získala pozemek a budovu vedle mauzolea, rozhodla se, že přestěhuje Komenského muzeum z ulice Turfpoortstraat do ulice Kloosterstraat a spojí ho tak s pozemkem, na němž stálo mauzoleum. Nový komplex se začal využívat v roce 1992.

Nizozemský úřad péče o státní budovy (Nederlandse Rijksgebouwendienst) mauzoleum o patnáct let později důkladně zrenoval. Uvnitř byla zrestaurována Bendova vitrážová okna. Obnova Štiplova řezbářského díla následovala v roce 2009. Během restaurování došlo k úžasněmu nálezu. Ve vyřezávané mříži za státním znakem se skrývala měděná schránka. Během oslav Dne

Komenského v roce 2009 ve Velkém kostele český velvyslanec tuto schránku otevřel a přečetl poselství, které obsahovala:

„P.S.V.S.V.V.M. (Pro slávu velikého stavitele V.V.M.) – V roce 1937, když byl prezidentem Československé republiky bratr EDVARD BENEŠ, syn Řádné a Dokonalé Lóže ‚Pravda vítězí‘, byly dokončeny práce na této pamětihodné kapli. Její výzdoby se za vynikající pomoci nizozemských bratří náležejících k Řádu svobodných zednářů pod Velkoorientem Nizozemí ujali čeští umělci JAROSLAV HOREJC, LADISLAV MACHOŇ a KAREL ŠTIPL, synové pražských lóží sjednocených v NÁRODNÍ VELIKÉ ČESKOSLOVENSKÉ LÓŽI, jejímž velmistrem byl: KAREL WEIGNER, rektor Karlovy univerzity v Praze. Jmenovaní bratři vykonali svou práci s láskou a pietou k velkému učiteli národů JANU AMOSI KOMENSKÉMU, duchovnímu zakladateli svobodného zednářství.“

Z těchto slov zaznívá silná zainteresovanost československého a nizozemského svobodného zednářství na zrestaurování mauzolea. Podle tohoto poselství byli čtyři čeští umělci svobodnými zednáři. Nizozemští zednáři darovali Valonské kapli jedno okno, českoslovenští peníze. Poselství bylo opět uloženo do schránky a skryto za štítem se státním znakem.

Díky štědrému anonymnímu daru bylo možno v roce 2012 vybudovat bezbariérový přístup do muzea a mauzolea nainstalováním výtahu v budově. □

¹ Čapek, Karel, „Naarden“, originální sloupek vyšel v *Lidových novinách*, d.d. 18.7.1931. Překlad článku do nizozemštiny viz Doslov Keese Merckse v: Karel Čapek, *Prenten van Holland* (Poznámka, Moldaviet 7, Amsterdam 2009, pp. 104-108.)

² Hendrich, J., *Pohřební kaple Jana Amose Komenského v Naardenu, její osudy a obnovení*, Praha 1937

³ Viz Henk Roos: ‚Rittrato di vecchio‘ (webová stránka Comeniusmuseum.nl)

⁴ Velký kostel nebo-li kostel Sv. Víta.

⁵ Oosterhuis, R. A. B., *Comenius en Naarden*, Hilversum, 1928, s. 11/12

⁶ J. Strachovský (1850-1913); jako autor busty potvrzen J. V. Klímou. Někdy bývá za autora označován významný český sochař L. Šaloun, tvůrce Husova pomníku na Staroměstském náměstí v Praze. Navštívil v roce 1920 Naarden a Amsterdam jako člen komise, která připravovala jiný, větší pomník pro Amsterdam.

⁷ Agreement between the Kingdom of the Netherlands and the Czechoslovak Republic, whereby the Kingdom of the Netherlands grants leasehold to the Czechoslovak Republic for an indefinite period of time, in accordance with Dutch law, the ground on which stands the former chapel of the military camp 'Weeshuis' in Naarden and its portal, for the purpose of providing a worthy resting place for the bones of Jan Amos Comenius (The Hague, 28 March 1933).

⁸ J. A. Komenský: *Kšaft umírající matky jednoty bratrské* (kap. XIX, 1650)

PRAMENY

Archiv Kanceláře prezidenta republiky v Praze (AKPR)

(Kopie dokumentů jsou k nahlédnutí v knihovně Komenského muzea v Naardenu)

Archiv Ministerstva zahraničních věcí v Haagu

Archiv zápisů ze schůzí městské rady Naardenu

Společný článek reditelů Muzea Komenského v Naardenu a Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě v *Comenius Journal*, Vol. IV, Number I (2017)

Delpher (Internetové stránky Královské knihovny v Haagu)

Internetová stránka Komenského muzea v Naardenu: comeniusmuseum.nl

Číslo časopisu *Tussen Vecht en Eem* (zvl. TVEM 1992-02, 2007-04, věnovaná Komenskému)

(Viz dále údaje v nizozemském textu)

Turks, het Perzisch, het Arabisch en in een Indiase vertaling. Het boek maakte Comenius tot een toonaangevende onderwijskundige in Europa.

Comenius maakte ook naam met zijn streven om te komen tot universele kennis, de pansofie. Geleerde vrienden nodigden hem in 1641 uit om in Londen een pansofisch instituut op te richten maar het uitbreken van een burgeroorlog aldaar verhinderde de uitvoering van het plan.

Comenius nam in 1642 het aanbod aan om in het protestantse Zweden het onderwijsstelsel te hervormen. De vermogende Amsterdamse koopman Louis de Geer (1587-1652) die in Zweden goede zaken deed, zou hem betalen. Comenius onderhield contact met de Zweedse kanselier Oxenstierna die betrokken was bij de vredesregeling die in 1648 een einde moest maken aan de Dertigjarige en de Tachtigjarige Oorlog. Voor Comenius werd deze vredesregeling een teleurstelling: de politieke verhoudingen in zijn vaderland zouden niet veranderen en hij zou niet terug kunnen keren.

Onderweg naar Zweden had hij een ontmoeting in het Nederlandse kasteel Endegeest met René Descartes. Beide mannen hadden respect voor elkaars werk en moedigden elkaar aan tot publicatie over te gaan. Maar er was ook verschil. Descartes beperkte zich in zijn opvatting dat menselijke kennis alleen door zintuiglijke waarneming en redenering tot stand komt. De theoloog Comenius vond dit gezichtspunt te beperkt en Descartes zei hierover tegen Comenius: 'Ik ga niet verder dan de filosofie en neem dan van een onderwerp een deel waar voor jou de samenhang van het geheel juist het uitgangspunt is.'

In 1650 zag Comenius een nieuwe kans in de opdracht van het Hongaarse graafschap Zevenburgen om daar het onderwijs te hervormen. Comenius hoopte op een nieuw politiek verbond tegen de katholieke Habsburgers met steun van de vorst van Zevenburgen. De predikant Comenius zegende in 1651 het huwelijk in tussen de vorst van Zevenburgen en zijn jonge bruid, de dochter van de verdreven koning Frederik V van de Palts. Maar kort na de huwelijksvoltrekking stierven bruid en bruidegom door ziekte en kwam er een einde aan het politieke plan van Comenius om twee protestantse hoge adellijke families met elkaar te verbinden.

In zijn poging om de Latijnse school in Sárospatak te hervormen schreef Comenius zijn *Orbis Sensualium Pictus* (*De zintuiglijk waarneembare wereld afgebeeld*) waarin hij

functionele plaatjes opnam om leerlingen de wereld te tonen en voor hen te benoemen. Voor Comenius was het duidelijk dat het onderwijs niet alleen op het maatschappelijke leven moest voorbereiden maar ook op het leven in de 'niet-zintuiglijk waarneembare wereld' na de dood. En omdat geen enkel menskind van deze voorbereiding uitgesloten mocht worden, moesten jongens en meisjes, arm en rijk, slim en dom, in de gelegenheid gesteld worden onderwijs te volgen. Comenius kreeg naar zijn mening te weinig medewerking in Sárospatak om zijn ideeën uit te kunnen werken en keerde in 1654 terug naar Leszno.

Daar wachtte het noodlot hem opnieuw op met het uitbreken van de Zweeds-Poolse oorlog.

In 1656 werd zijn woonplaats door Poolse troepen afgebrand. Comenius raakte bijna alles kwijt: zijn huis, zijn bibliotheek, de meeste van zijn nog niet uitgegeven manuscripten. Toen Laurens de Geer, de zoon van zijn vroegere opdrachtgever in Zweden, over de situatie van Comenius hoorde, nodigde hij hem in 1656 uit om naar Amsterdam te komen. Comenius nam het aanbod in dankbaarheid aan.

Comenius in Amsterdam

Via Groningen, waar hij warm onthaald werd door professor Maresius, met wie hij later in conflict zou komen, bereikte Comenius eind augustus Amsterdam, waar hij enige tijd logeerde in het huis van de familie De Geer aan de Keizersgracht 123. Het Amsterdamse stadsbestuur heette hem welkom en gaf hem toestemming om vrouw en kinderen over te laten komen. Bovendien kende het stadsbestuur hem een toelage van 200 gulden per kwartaal toe, bestemd voor het drukken van zijn didactische geschriften. Omdat zijn bibliotheek was verwoest, kreeg hij de sleutel van de stadsbibliotheek tot zijn beschikking zodat hij met zijn werk verder kon.

In amper één jaar werd zijn *Opera Didactica Omnia* (*Het verzamelde didactische werk 1627-1657*) met meer dan 1200 pagina's drukklaar gemaakt en in 1657 op kosten van de stad uitgebracht. Comenius droeg het op aan de bestuurders van de stad Amsterdam en noemde de stad 'Ocellus urbium, decus Belgii, exultatio Europae' (Oogappel der steden, sieraad der Nederlanden, de blijdschap van Europa)².

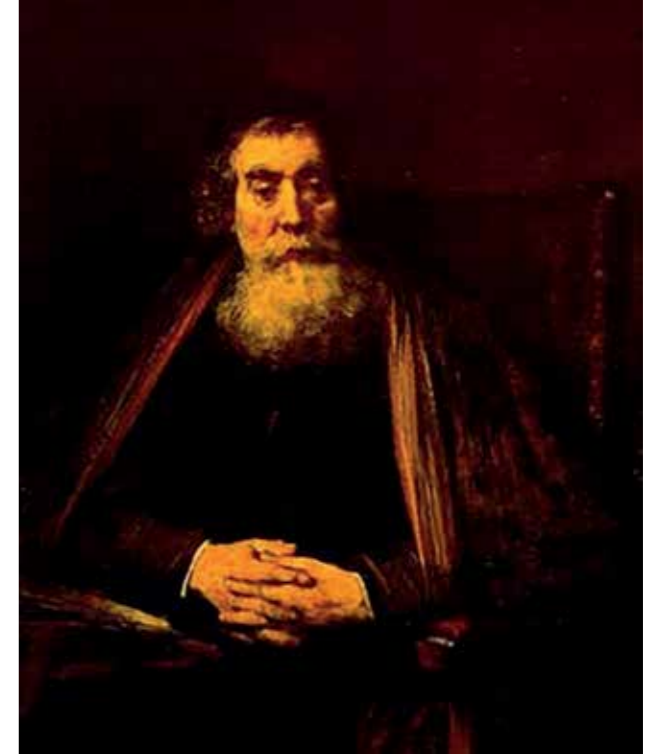
Naast het onderwijs bleef hem ook de politiek bezighouden. In hetzelfde jaar publiceerde hij *Lux in Tenebris*

(*Licht in de Duisternis*). Met dit boek, waarin verschillende politieke profetieën waren opgenomen, probeerde hij opnieuw machtige politieke figuren tot actie te bewegen.

Tijdens de besprekingen over de Vrede van Breda in 1667 overhandigde hij de onderhandelaars uit Nederland, Engeland, Frankrijk, Denemarken en Zweden het geschrift *Angelus Pacis* (*De Engel des Vredes*), met de zinsneden: 'opdat zij zouden ophouden met oorlogvoeren en plaats maken voor de vredesvorst Christus, die nu reeds de vrede aan alle volkeren wil verkondigen.' In dit boek rekende hij kort en bondig af met allerlei redenen om oorlog te voeren. Twisten over de staatsinrichting, koninkrijk of republiek? Onzin, volgens Comenius: 'Geen enkele van die regeringsvormen is slecht op zichzelf. God heeft dat door voorbeelden in de natuur aangetoond: Hij verordende de bijen in een monarchie, de mieren in een democratie te leven; beide met goed gevolg als niemand de orde komt verstoren.'

De rust waar Comenius in Amsterdam op had gehoopt, bleek relatief. Op theologisch vlak raakte Comenius verzeild in verschillende disputen. De waarde die hij hechtte aan de profetieën van de zieners die hij in zijn *Lux in Tenebris* had gepresenteerd, stuitte verschillende theologen in de Nederlanden tegen de borst. Zelf verzette hij zich tegen het mechanische wereldbeeld dat door Descartes naar voren werd gebracht. Hij keerde zich ook tegen de socinianen die de heilige drie-eenheid ontken- den en in Jezus vooral een moreel voorbeeld zagen. Comenius, die ervan overtuigd was dat de wederkomst van Christus op aarde niet lang meer op zich zou laten wachten, werd door de theoloog Samuel Maresius en zijn aanhang weggezet als fantast en geestdrijver. Comenius zag zich genoodzaakt om in zijn laatste jaren een verweerschrift te schrijven dat in 1669/1670 in twee achtereenvolgende delen verscheen *Admonitio fraterna J. A. Comenii* (*Broederlijke vermaning van Comenius*) en *Continuatio admonitionis fraternalis* (*Voortzetting van de broederlijke vermaning*). Dit tweede deel (*Continuatio*) biedt veel autobiografische informatie tot en met het eerste jaar van Comenius' verblijf in Amsterdam. In *Unum necessarium* (*Het enige nodige*) komt Comenius tot een reflectie op zijn leven en maant hij de anderen het nodige van het onnodige te weten te onderscheiden.

In Amsterdam woonde Comenius op loopafstand van Rembrandt van Rijn die aan de Rozengracht zijn atelier

Waarschijnlijk Rembrandt van Rijn: Portret van een oude man, olieverf op doek, 1665, Galerij Uffizi, Florence / Pravděpodobně Rembrandt van Rijn: Portrét starého muže, olej na plátně, 1665, Galerie Uffizi, Florencie ZDROJ / BRON kultura.zpravy.idnes.cz

had. Zouden de grote denker en de grote schilder ook contact met elkaar hebben gehad? Volgens Rembrandtkenner Ernst van de Wetering was dat het geval.³ Hij is ervan overtuigd dat Rembrandts' schilderij *Portret van een oude man* in het Italiaanse Uffizi Museum in Florence een portret van Comenius is. Begin 2006 kwam hij met dit nieuws ter gelegenheid van een tentoonstelling in het Rembrandthuis in Amsterdam. In 1914 werd die mogelijkheid ook al door de Tsjechische kunsthistoricus Karel Chytil geopperd.

2. De zoektocht naar het graf van Comenius

De Waalse kapel

Comenius overleed op 15 november 1670 in Amsterdam en werd op 22 november begraven in de kapel van het voormalige Sint-Mariënconvent in Naarden, dat omstreeks 1440 was gebouwd. De kloosterzusters woonden er tot 1579, totdat zij na de reformatie het gebouw moesten verlaten en de overheid het een andere bestemming gaf. Het gebouw werd achtereenvolgens onder andere als gemeentelijk weeshuis en Latijnse school gebruikt. In 1651 verkreeg de Waalse gemeente in Naarden het recht een predikant te beroepen en sindsdien gebruikte ze de oostelijke vleugel van de kapel voor haar diensten.

De Waalse gemeente was de kerk van Franstalige protestanten die hun toevlucht hadden gezocht in de Noordelijke Nederlanden. De kerk waartoe Comenius behoorde, de Unitas Fratrum of Broedergemeente was ook een vluchtelingenkerk geworden en had zich gevestigd in de Poolse protestantse enclave Leszno. Comenius onderhield vandaar een briefwisseling met een Waalse predikant in Dordrecht. Deze Colvius was getrouwd met een zuster van Louis de Geer. De eerste dienst van de Waalse gemeente in Naarden werd voorgegaan door Gottfried de Hotton. Hij was ook Waals predikant in Amsterdam en diende de familie De Geer daar als privéleraar en geestelijk leidsman. Namens De Geer onderhield De Hotton voorts correspondentie met Comenius.

Na het opgaan in de Nederlandse Hervormde Kerk in 1816 raakte De Waalse gemeente in Naarden in de vergetelheid en daarmee ook de kapel en het graf van Comenius. De kapel werd niet langer gebruikt voor diensten, maar als opslag- en timmerwerkplaats en later ook als kleermakerswerkplaats.

Op zoek naar het graf van Comenius

Toen Tsjechen en Slowaken halverwege de negentiende eeuw opnieuw aandacht kregen voor Comenius en zijn geestelijke nalatenschap, groeide ook hun belangstelling voor de plaats waar hij begraven was. De Tsjechische schrijver en archeoloog Jan E. Vocel reisde in 1836 naar Naarden om er Comenius' graf te zoeken. Zijn missie eindigde zonder resultaat omdat hij op het verkeerde been werd gezet door een verwijzing naar de Grote Kerk⁴ in Naarden. Deze bleek echter niet de laatste rustplaats van Comenius te zijn.

In 1870 volgde een stap die concrete gevolgen zou hebben. De onderwijzersvereniging Budeč in Praag vroeg met het oog op de herdenking van de 200ste sterfdag van Comenius het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken om informatie over zijn graf. Dit verzoek leidde tot uitgebreid onderzoek in Amsterdam door de stadsarchivaris dr. P. Scheltema en vervolgens ook in Naarden. Toen het spoor doodliep, plaatste hij in enkele dagbladen een oproep om meer informatie. J.P. de Roeper, notaris in Naarden, reageerde hierop. Hij bleek het grafregister van de Waalse gemeente in bezit te hebben. Dit vermeldde over graf nr. 8: 'Johannes Amos Comenius, enterré le 22 Nov. 1670'. In een ander handschrift werd er ruim vijftig jaar later bijgeschreven 'C'est apparemment le fameux auteur du Janua Linguarum' (Dit is blijkbaar de beroemde

auteur van de *Janua Linguarum*). In een apart kasboek stond voorts, dat predikant Grouwels geld geschonken had voor Comenius' begrafenis⁵.

Toch was hiermee de zoektocht naar het graf van Comenius niet ten einde, want tien jaar voor de ontdekking van het grafregister was de Waalse kapel ingrijpend verbouwd. De voormalige kloosterkerk was in 1861 bij de kazerne getrokken om militairen te huisvesten. Daartoe had men een verdieping aangebracht in het gebouw en een nieuwe houten vloer gelegd. Naar alle waarschijnlijkheid zijn bij deze gelegenheid de grafstenen verwijderd want toen in 1896 de houten vloer werd vervangen, werden geen grafstenen meer aangetroffen. Lange tijd ging men ervan uit dat met het verwijderen van de grafstenen ook de graven zelf waren verwijderd. Op de nieuwe cementen vloer werden de kamer voor de hoofdwacht, de arrestantenkamer en de kleermakerij van de kazerne gevestigd.

Nadat in 1918 de Tsjechoslowaakse Republiek was uitgeroepen, kreeg de belangstelling voor Comenius een nieuwe impuls. Tsjechoslowaken in Nederland verzamelden zich op de 28ste maart bij het Comeniusmonument aan het Ruysdaelplein in Naarden dat in 1892 was opgericht om zijn geboortedag te herdenken. In 1920 werd in Naarden aan de Kapitein G.A. Meijerweg een nieuw monument met borstbeeld van Comenius van de hand van de Tsjechische beeldhouwer Josef Strachovský onthuld.⁶

Een van degenen die deze herdenkingen bijwoonde was de arts R.A.B. Oosterhuis, getrouwd met een Tsjechische en zeer geïnteresseerd in Comenius, over wie hij artikelen schreef en van wie hij diverse werken vertaalde. Hij vroeg zich af waarom men niet bij het graf van Comenius bijeenkwam maar bij een monument. Uit eigen onderzoek had Oosterhuis geen bewijs gevonden dat Comenius' graf zou zijn geruimd toen in 1861 de grafstenen uit de Waalse kapel werden verwijderd. Oosterhuis had van J.A. van Eijken Nieukerk gehoord dat deze als kind had gezien hoe de grafstenen waren verwijderd, maar niet de graven zelf. Oosterhuis zette zijn onderzoek voort en maakte een reconstructie van de mogelijke inrichting van de graven in de Waalse kapel. Hij kwam tot de slotsom dat de stoffelijke resten van Comenius zich daar nog steeds zouden moeten bevinden.

Kritiek op de staat van het graf

In 1925 bezocht de Duitse journalist H. Eulemberg de Waalse kapel in Naarden. Wat hij daar aantrof was voor hem reden in de *Kölnische Presse* van 4 augustus 1925 te

schrijven dat de Tsjechoslowaakse regering te weinig aandacht had voor de laatste rustplaats van Comenius. R. J. Vonka, werkzaam op de ambassade in Den Haag en comenioloog, diende hem in de Tsjechoslowaakse pers van repliek: de Tsjechoslowaakse ambassade en regering zetten zich immers in voor de herinnering aan Comenius te Naarden door actief het Comenius Museum te steunen. (AKPR) Een jaar later ging de Duitse journalist Egon Erwin Kisch, bijgenaamd de 'Rasende Reporter', ook een kijkje nemen in de Waalse kapel. De titel van zijn reisverslag 'Komenius im Kasernearrest' sprak voor zich en sloot goed aan bij Eulembergs observaties. De *Haagsche Courant* plaatste op 30 oktober 1928 een foto van het interieur van de Waalse kapel. Het was volgens dit blad terecht dat de Tsjechoslowaakse gezant de kleermakerij geen waardige laatste rustplaats voor Comenius vond. In 1931 was het Karel Čapek die op zijn beurt over de Waalse kapel schreef dat de kapel er 'zo armzalig (uitzag) dat onze regering geen goede beurt zou maken als ze niet zeer snel zou overgaan tot een flinke opknappbeurt'.

Onderzoek naar de stoffelijke resten

Om bevestiging te krijgen dat Comenius inderdaad in de Waalse kapel begraven lag, zouden de graven moeten worden geopend. De burgemeester van Naarden, M.P. van Wettum, weigerde echter in mei 1927 de Tsjechoslowaakse ambassade daarvoor toestemming te verlenen; hij wilde de eeuwige rust van de doden niet verstoren. Uit de archieven blijkt dat er vanuit Den Haag vervolgens de nodige druk op de burgemeester is uitgeoefend om op zijn weigering terug te komen. Drie ministers toonden hun betrokkenheid: van Buitenlandse Zaken vanwege de betrekkingen met Tsjechoslowakije, van Oorlog omdat de Waalse kapel onderdeel was van een militair complex en van Binnenlandse Zaken en Landbouw daar het om een burgemeester ging. Begin januari 1929 kon het ministerie van Buitenlandse Zaken de Tsjechoslowaakse ambassade formeel inlichten dat onderzoek naar het graf akkoord was. (Nota, AKPR) Het zou wel om beperkt archeologisch onderzoek moeten gaan en niet mogen vooruitlopen op de vraag wat er met de stoffelijke resten van Comenius gedaan zou moeten worden. De burgemeester wilde voorkomen dat deze werden overdragen aan Tsjechoslowakije. (Brief. 7-11-1927, AKPR) De Tsjechoslowaakse ambassadeur schreef de burgemeester in juni 1929 dat deze voorwaarden werden aanvaard. De burgemeester werd in oktober 1931 door Tsjechoslowakije geëerd met De orde

van de Witte Leeuw.

Er werd een gezamenlijk onderzoeksteam gevormd met van Tsjechoslowaakse zijde professor antropologie J. Matiegka en architect S. Sochor. De Nederlandse teamleden waren de hoogleraren anatomie J.P. Kleiweg de Zwaan en A.J.P. van den Broek en de hoogleraar pedagogie J. Waterink. De opgravingen brachten inderdaad menselijke resten aan het licht. Eerst werden resten van een kind gevonden, maar later ook van drie mannen. Dit laatste kwam overeen met de gegevens in het grafregister. Op basis van dit onderzoek concludeerde het team dat het de stoffelijke resten van Comenius had gevonden. Dit nieuws werd op 22 juli 1929 aan de pers bekend gemaakt die er uitgebreid over berichtte. De stoffelijke resten werden op de 25ste juli herbegraven in de Waalse kapel tijdens een plechtigheid waarbij de Tsjechoslowaakse ambassadeur en de Nederlandse minister van Onderwijs aanwezig waren.

Toch waren er ook twijfels over de conclusie van het onderzoek. De hoogleraren Van den Broek en Waterink waren aanvankelijk nog niet overtuigd, maar ze aanvaardden de bevindingen later wel. Kennelijk speelde er ook bij Čapek twijfel, die echter werd weggenomen door hoogleraar Kleiweg de Zwaan, die hem verzekerde: 'dat er bij geen van de wetenschappelijke bevindingen enige twijfel gerezen is.' Čapek concludeerde toen: 'Die kwestie is nu opgelost.'

Van graf naar waardige laatste rustplaats

De stoffelijke resten van Comenius werden wel herbegraven, maar de Waalse kapel bleef een ruimte die getekend was door het gebruik voor de militaire wacht en arrestanten. De vorm die uiteindelijk werd gekozen voor een Comeniuswaardige rustplaats was die van een mausoleum. Vanaf 1930–1933 vonden onderhandelingen plaats tussen Nederland en Tsjechoslowakije over de modaliteiten voor de bouw en status daarvan. Daarbij kwam de eigendomsvraag aan de orde. Overdracht van de Waalse kapel aan Tsjechoslowakije stuitte op juridische bezwaren, meldde de pers op 1 juni 1931. Er werd vervolgens voor erfpacht gekozen. De onderhandelingen daarover mondden uit in een erfpachtovereenkomst. Tegen de erfpachtcanon van 1 gulden verkreeg Tsjechoslowakije de grond onder de kapel voor onbepaalde tijd in erfpacht. Het in- en externe onderhoud van de kapel nam Tsjechoslowakije op zich. Symbolisch op de geboortedag van Comenius ondertekenden minister van Buitenlandse Zaken F. Beelaerts van Blokland, minister van Oorlog

L.N. Deckers en ambassadeur M. Plesinger-Božinov de overeenkomst⁷.

Karel Čapek had in zijn reisverslag geschreven: 'dat kleine Tsjechoslowaakse stukje grond te midden van de Naardense moerassen', maar juist was dat niet. De grond werd immers geen eigendom van Tsjechoslowakije. Ook heeft het mausoleum nooit een extraterritoriale status gekend of enige diplomatieke immuniteit genoten zoals bij ambassades het geval is. Naarden ligt overigens niet geheel tussen moerassen maar op de uitlopers van de Utrechtse Heuvelrug.

Restauratie van de Waalse kapel

Vervolgens werd de kapel in de jaren 1934-1935 geres- taureerd onder supervisie van de Nederlandse architect professor D.F. Slothouwer. De veranderingen die in 1861 waren aangebracht ten behoeve van de kazerne werden ongedaan gemaakt en de middeleeuwse spitsboogven- sters teruggeplaatst. De deur naar de binnenplaats van de kazerne werd weer dichtgemetseld en er kwam een nieuwe ingang aan de Kloosterstraat met een bronzen deur en een zandstenen omlijsting. Daarboven werd een plaquette aangebracht met de Nederlands en Tsjechische woorden: *De laatste rustplaats van Jan Amos Comenius*.

De aldus gerestaureerde kapel werd op de 28 maart 1935 ingewijd tijdens een ceremonie in de Grote Kerk. Ambassadeur Ivan Krno vertegenwoordigde ook president Tomáš G. Masaryk die door het gemeentebestuur van Naarden voor de plechtigheid was uitgenodigd, evenals voor een thee 'ter gelegenheid van de officiële inwijding der ge- restaureerde Comenius-Kapel'. De ambassadeur en de mi- nister van Onderwijs H. P. Marchant hielden er toespraken.

Het interieur van het mausoleum

Na de architectonische restauratie van de kapel begon de inrichting binnen. De Tsjechoslowaakse regering stuur- de enkele beeldend kunstenaars naar Naarden om de locatie te bekijken en een voorstel te doen. Zij vonden dat het interieur van de kapel de Tsjechoslowaakse geest moest uitstralen en uitgevoerd moest worden door kun- stenaars en met materialen uit hun land.

De transformatie tot mausoleum vond plaats in 1935- 1937 onder leiding van architect Ladislav Machoň, die samen met Jaroslav Benda, Jaroslav Horejc en Karel Štipl het interieur ontwierp en vormgaf. De structuur van het gebouw bleef intact, maar door de toegevoegde elementen kreeg het gebouw een uniek karakter.

In de glas-in-loodramen nam Benda allerlei symbolen uit de vrijmetselarij op die ook van buitenaf zichtbaar zijn. Daarmee verwees hij naar de invloed van Comenius op het denken binnen de vrijmetselaarsbeweging. Aan de bin- nenzijde plaatste hij een aaneengesloten reeks van zeven glaspanelen met voorstellingen waarop leven en werk van Comenius zijn uitgebeeld. Het in het mausoleum geplaats- te koorhek was het werk van de beeldhouwer Jaroslav Horejc. De acht bronzen beeldengroepen op het koorhek tonen belangrijke gebeurtenissen in het leven van Comenius. Ook van de hand van Horejc is een manshoge kandelaar waarop twee handen een schaal dragen met daarop een kaars. Horejc heeft hiermee het verlangen naar het Goddelijk licht willen weergeven zoals dat uit het werk van Comenius spreekt. Voor de opening van het balkon werd een groot houtsnijwerk gemaakt naar het ontwerp van beeldhouwer Karel Štipl: een grote lindestam die zich in tweeën splitst met in het midden het staatswa- pen met de spreuk van Jan Hus: *Pravda vítězí* (De waarheid overwint). De tijdelijke afdekking van het graf van Comenius tijdens de restauratie werd vervangen door een grote diepzwarte steen van dioriet met goudgeletterde inscriptie.

Aan weerszijden van het koorhek werden gedenkplaten aangebracht van de beide staatshoofden: koningin Wilhelmina der Nederlanden en president van Tsjechoslowakije Tomáš G. Masaryk. Op de gedenkplaat van koningin Wilhelmina staat de spreuk: *Tandem fit suc- culus arbor* (Eindelijk is de twijg een boom geworden). Op die van president Masaryk staat in het Tsjechisch de be- roemde voorspelling van Comenius:

‘Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!’⁸

(‘Ook ik vertrouw op God dat na het luwen der stormen van Zijn toorn, veroorzaakt door onze zonden, het be- stuur uwer zaken tot u zal wederkeren, o Tsjechisch volk.’) Deze woorden werden door Masaryk uitgesproken tij- dens zijn eerste rede voor de Nationale Vergadering in Praag na de onafhankelijkheid van zijn land (1918) na eeuwenlange onderdrukking door Oostenrijk en werden door president Havel aangehaald in zijn eerste presidenti- ele nieuwjaarsrede (1990), toen het land zich had bevrijd van ruim veertig jaar communisme.

Op een van de muren is het grafscript aangebracht dat Comenius' zoon Daniel voor zijn vader maakte:

Concredidit Deo triuni spiritum, / bonis memoriam, pro-

pinquae huic tombae corpus / IOANNES AMOS COMENIUS / cuius virtutem nulla exhauriunt elogia. / ECCLES-FF-Bohem- episcopus et senior vigilantissimus, / pietate, doctrina, ingenio / theologus, didacticus phi- lisophus / undique incomparabilis / ecclesiam, scholam, orbem / perpetuo habiturus meritis vectigalem. [...] (Jan Amos Comenius schonk zijn ziel aan de drie-enige God, zijn herinneringen aan allen van goeden wille en zijn lichaam aan dit graf hier. Zijn voortreffelijkheid als bisschop van de Broedergemeente en als haar uiterst waakzame senior kan niet genoeg worden geprezen: door zijn vroomheid, geleerdheid en aanleg zal hij in elk opzicht als onvergelijkelijk theoloog, leraar en wijs- geer voor de kerk, school en wereld altijd verdienstelijk zijn. [...])

Op een andere muur staan in het Tsjechisch de namen van tien donateurs van het mausoleum, waaronder twee Tsjechoslowaakse spaarbanken en particulieren en de Tsjechoslowaakse en Nederlandse Vrijmetselarij. Na af- ronding van de inrichting werd het mausoleum op 8 mei 1937 plechtig ingewijd.

Verrassende vondst bij de restauratie

Nadat de gemeente in 1988 het pand naast het mauso- leum had verworven, besloot ze het Comenius Museum van de Turfpoortstraat naar de Kloosterstraat over te brengen en inpandig met het mausoleum te verbinden. Het nieuwe pand werd in 1992 in gebruik genomen.

Het mausoleum werd vijftien jaar later grondig gerenoo- veerd door de Nederlandse Rijksgebouwendienst. Binnen werden de glazen platen en de glas-in-loodramen van Benda gerestaureerd. Herstel van het houtsnijwerk van Štipl volgde in 2009. Tijdens deze restauratie werd een wonderlijke ontdekking gedaan. In het houtwerk achter

het schild zat een koperen koker verborgen. Tijdens de viering van de Comeniusdag 2009 in de Grote Kerk opende de Tsjechische ambassadeur Petr Mareš de koker en las de boodschap voor die deze bevatte:

‘P.S.V.S.V.V.M. (Pro slávu velikého stavitele = Tot glorie van de Grote Bouwer V.V.M.) – In het jaar 1937 toen broeder EDVARD BENEŠ, zoon van de Reguliere en Volmaakte Loge ‘De Waarheid overwint’, president van de Tsjechoslowaakse republiek was, is de afwerking van deze gedenkwaardige kapel voltooid. Haar decoratie is, met de voortreffelijke hulp van de Nederlandse broe- ders behorende tot de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden, uitgevoerd door de Tsjechische kunstenaars JAROSLAV HOREJC, LADISLAV MACHOŇ en KAREL ŠTIPL, zonen van Praagse Loges verenigd in De NATIONALE GROTE TSJECHOSLOWAAKSE LOGE, wier Grootmeester was: KAREL WEIGNER, rector van de Karelsuniversiteit in Praag. Genoemde broeders hebben hun werk met liefde en met piëteit voor de grote leraar der volkeren JAN AMOS COMENIUS, de geestelijke grondlegger van de vrijmetselaars, uitgevoerd.’

Uit deze woorden spreekt nauwe betrokkenheid van de Tsjechoslowaakse en Nederlandse Vrijmetselarij bij de restauratie van het mausoleum. Volgens deze boodschap waren de vier Tsjechische kunstenaars vrijmetselaars. De Nederlandse vrijmetselarij schonk een raam voor de Waalse kapel, de Tsjechoslowaakse doneerde geld. De boodschap werd weer in de koker gestopt en opnieuw achter het schild verborgen.

Dankzij een gulle anonieme gift kon in 2012 voor een ongehinderde toegang tot het museum en mausoleum een lift in het gebouw worden geïnstalleerd. ■

¹ Čapek, Karel, ‘Naarden’, originální sloupek vyšel v *Lidových novinách*, d.d. 18.7.1931. Překlad článku do nizozemštiny viz Doslov Keese Merckse v: Karel Čapek, *Prenten van Holland* (Poznámka, Moldaviet 7, Amsterdam 2009, pp. 104-108.)

² Hendrich, J., *De Grafkapel van Johannes Amos Comenius te Naarden, haar glorie, vernedering en hernieuwing, 1937*

³ Zie Henk Roos: ‘Ritratto di vecchio’ (website Comeniusmuseum.nl)

⁴ Grote of Sint-Vituskerk.

⁵ Oosterhuis, R.A.B., *Comenius en Naarden*, Hilversum, 1928, pp. 11/12

⁶ J. Strachovský (1850-1913), als schepper bevestigd door J. V. Klíma. Soms wordt ook de belangrijke Tsjechische beeldhouwer Ladislav Šaloun met dit borstbeeld verbonden. Deze was wel in 1920 in Naarden en Amsterdam aanwezig, maar als lid van een comité dat een ander, groter standbeeld in Amsterdam moest voorbereiden.

⁷ Agreement between the Kingdom of the Netherlands and the Czechoslovak Republic, whereby the Kingdom of the Netherlands grants leasehold to the Czechoslovak Republic for an indefinite period of time, in accordance with Dutch law, the ground on which stands the former chapel of the military camp ‘Weeshuis’ in Naarden and its portal, for the purpose of providing a worthy resting place for the bones of Jan Amos Comenius (The Hague, 28 March 1933).

⁸ J. A. Komenský, *Kšaft umírající matky jednoty bratrské* (Testament van de stervende Broederuniteit, hoofdst. XIX, 1650)

BRONNEN Archief van de presidentiële kanselarij (AKPR) te Praag / (Kopieën zijn ter inzage in de bibliotheek van het Comenius Museum te Naarden) / Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken te Den Haag / Archief raadsverslagen van de gemeente Naarden / Gezamenlijk artikel van de directeurs van het Comenius Museum te Naarden en het Muzeum J. A. Komenského te Uherský Brod in Comenius Journal, Vol. IV, Number I (2017) / Delpher (website Koninklijke Bibliotheek te Den Haag) / Website comeniusmuseum.nl / Comeniusnummers tijdschrift Tussen Vecht en Eem (TVEM 1992/2, 2007/4) / R. A. B. Oosterhuis: Comenius en Naarden (1928) / R. A. B. Oosterhuis: Comenius en zijn laatste rust- plaats – (Poslední útluk Jana Amose Komenského, 1928) / J. Hendrich: ‘J. A. Comenius in Nederland’ en Zdeněk Wirth: ‘De grafkapel van Jan Amos Comenius te Naarden’, samen in een tweetalige publicatie ter gelegenheid van de plechtige inwijding van de grafkapel in 1937 (Dvoujazyčná publikace ‘Pohřební kaple Jana Amose Komenského v Naardenu, její sláva, ponížení a objevení’, u příležitosti inaugurace mauzolea v roce 1937) / W. Rood: Comenius en the Low Countries (1970) / E. E. Kisch, ‘Komenský in Kasernenarrest’, in Gesammelte / Werke, Band 3, Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1977 / K. Mercks: ‘Johannes Amos Comenius 1592-1992’, in de gelijknamige catalogus van de UBA, uitgegeven ter gelegenheid van de 400ste goebootdag van Comenius / A. M. As-Vijvers, H. Schaftenaar (red.): De weeshuiskazerne van Naarden [...] (1994) / Havel V., ‘Novoroční projev 1. 1. 1990’, in Spisy VI (Werken VI, Praha 1990) / Krijt, Kryštof en Goedhart, Pieter J., Tsjechieland (2008) en Sýrové pivo (2013) / H. E. S. Woldring: Jan Amos Comenius. Zijn Leven, missie en erfenis (2014)

Zátiší (Zlaté století) I.

Co vlastně vyjadřuje pojem *zátiší*? Většinou jde o zobrazení předmětů (vázy s květinami, mísy s ovocem a poháry s nápoji, hudební nástroje apod.), naaranžovaných v esteticky působivé konfiguraci.

Pod pojmem *zátiší* rozumíme klidné, tiché místo, často v minulosti nazývané *nehybná přítomnost*. Samotný výraz byl do slovanských jazyků (kromě češtiny) převzat z francouzštiny (*nature-morte*): chorvatsky je *zátiší mrtva priroda*, rusky *натюрморт*, polsky *martwa natura*, ale do češtiny se dostal z německého *Stilleben*, odvozeno od *still stehende Sachen*. Ještě v 19. století se překládal jako *klidožití*.

Neživé, nepohyblivé předměty nacházíme na obrazech a malbách od nepaměti, dochovaly se například na stěnách domů v Pompejích a Herculaneu, ale pojem *zátiší* nebyl v této souvislosti znám. Karel van Mander (1548-1606), nizozemský malíř a teoretik, výraz *stilleven* ve své *Malířské knize (Het Schilderboek)* vydané roku 1604 nepoužil, označoval obrazy s neživými předměty podle zobrazených objektů: *Beesten, Keucken, Fruyten, Bloemen – zvířata, kuchyně, ovoce, květiny*. Kolem roku 1630 použil Constantijn Huygens jako první slovo *inanimatis* při popisu díla Jacquese de Gheyna a Johannese Torrentiuse.

V nizozemském jazykovém prostředí se výraz *stilleven* vyskytuje až kolem roku 1650 – nejprve v soupisech majetku, například v seznamu inventáře jistého amsterdamského obchodníka se uvádí *een stilleven van Jan Lievens, zátiší Jana Lievens* s odhadem na 150 guldenů. V Jižním Nizozemsku se výraz vyskytuje až později. V 17. století použil tento výraz nizozemský malíř a spisovatel Arnold Houbraken v knize *Groote schaubourgh der nederlandsche konstschilders en schilderessen, Velké jeviště nizozemských malířů a malířek* (1718-1721).

Mluvíme-li o nizozemském pojetí zátiší, je třeba se

zmínit o mnohosti druhů: ovoce, květiny, hojnost jídla na prostřeně tabuli – snídaně, hostina, zvěřina, kuřácké potřeby atd. Prohlédněme si některé ukázky z díla představitelů této disciplíny výtvarného umění v době Zlatého století. ▢

Adriaen van Utrecht, *Zátiší hojnosti / Pronkstillevens* 1644, Rijksmuseum Amsterdam

Brabantský malíř Adriaen van Utrecht (1599-1652), antverpská škola, maloval především zátiší, ale také prvky zátiší na plátnech svých kolegů, například Davida Tenierse mladšího nebo Jacoba Jordaense. / De Brabantse schilder Adriaen van Utrecht (1599-1652), Antwerpse school, schilderde voornamelijk stillevens maar ook elementen van stillevens op de schilderijen van zijn collega's, zoals David Teniers de Jonge of Jacob Jordaens.

Het stilleven (De Gouden Eeuw) I

Wat betekent een 'stilleven' in de schilderkunst? Meestal is dat een afbeelding van een voorwerp (vaas met bloemen, schaal met fruit, muziekinstrument e.d.), gerangschikt tot een esthetisch aantrekkelijk geheel. Met een *stilleven* kan ook een stille plaats worden bedoeld, een bewegingloze, rustige aanwezigheid. Het woord voor *stilleven* is in een aantal Slavische talen beïnvloed door het Frans (*nature morte*): in het Kroatisch *mrtva priroda*, in het Russisch *натюрморт*, in het Pools *martwa natura*, maar het Tsjechische woord komt van het Duitse *Stilleben*.

Al eeuwenlang zijn er levenloze, bewegingloze voorwerpen afgebeeld, zo zijn er afbeeldingen bewaard gebleven op de muren van huizen in Pompei en Herculaneum, maar de term *stilleven* wordt in dit verband niet gebruikt. Zo noemt Karel van Mander (1548-1606), de Nederlandse schilder en theoreticus, het woord 'stilleven' niet in *Het Schilderboek*, dat is uitgegeven in 1604. De schilderijen met bewegingloze taferelen zijn in zijn boek genoemd naar de onderwerpen: *Beesten, Keucken, Fruyten, Bloemen*. Constantijn Huygens gebruikte rond 1630 als eerste het woord 'inanimatis' in zijn beschrijving van het werk van Jacques de Gheyn en Johannes Torrentius. Het woord *stilleven* komt pas omstreeks 1650 voor – voor het eerst bij de beschrijving van boedelinventarissen; bij de boedelbeschrijving van een Amsterdamse handelaar wordt *een stilleven van Jan Lievens* vermeld dat op 150 gulden werd getaxeerd. In de Zuidelijke Nederlanden komt de term pas later voor. In de achttiende eeuw gebruikt de Nederlandse schilder en schrijver Arnold Houbraken het woord in zijn boek *Groote schaubourgh der nederlandsche konstschilders en schilderessen* (1718-1721).

Er zijn vele soorten stillevens, bijvoorbeeld met *fruit, bloemen, een ontbijt, een banket, gebak, rookgerei, zeevruchten of een jachtstuk*.

In deze serie kijken we naar enkele voorbeelden uit het werk en leven van de vertegenwoordigers van deze tak van kunst tijdens de Gouden Eeuw. ▀

Jan Brueghel de Oude / starší, *Vaas met bloemenboeket / Váza s kyticí* 1603, Alte Pinakothek, München

Jan Brueghel de Oude (1568-1625), in 1604 schijnt hij Praag te hebben bezocht. Ook 'Fluwelen Brueghel' genoemd. / Jan Brueghel starší (1568-1625), v roce 1604 patrně navštívil Prahu. Byl také zván „Květinový“ nebo též „Sametový Brueghel“.

Peter Paul Rubens

(1577–1640): Dopisy / Brieven

Pierre Dupuyovi.

Antverpy, 12. listopadu 1626

83

Nejjasnější pane, dochvilnost, s níž mi píšete, ve mně vzbuzuje obavy, že jsou tím narušeny Vaše práce. Jsem velice rád, že se Peirescovi a Valavezovi synové těší dobrému zdraví a modlím se k Bohu, aby je dlouho zachoval, protože je to pár šlechticů, kteří by, kdyby to lidská křehkost dovolovala, zasluhovali být nesmrtelní. Skutečně jsem se zmýlil ve jménu básníka galerie, který se jmenuje Morisotus a jehož jsem obšírněji zmínil ve svém předchozím dopise. Proto to odkládám na dnes, abych o tom řekl více. Dostal jsem dopisy z Anglie, které se vůbec nezmiňují o jednání maršála de Bassompiera, ale vztahují se na nějakou jinou záležitost, jež závisí na dobrých vztazích mezi Francií a Anglií, takže se domnívám, že první jednání bylo úspěšné. Zde se povídá, že se anglická flotila vrátila do Plymouthu kvůli smrti svého velitele; to však není dostatečný důvod, protože v takovémto případě je vždycky na místě druhý a třetí následovník, a ne jen jediný vůdce. Nákladní lodi z Goa dorazily bezpečně a bohatě obtížené do Coruny v Portugalsku, ale nákladní listy dosud nedorazily. Zde se kromě dokončování kanálu, který nebyl předtím proveden v dostatečné šířce, neprovádějí žádné jiné přípravy na válku; ale práce je snadná, protože se hlína sype na stranu nepřítele a slouží jako opevnění. Až se dostanou k Máse, prorazí ho, aby se vyzkoušel náraz vody a směr, kudy poteče, a jaký účinek se spojením toků docílí. Koryto Másy možná nebude dostatečně široké, aby toto zesílení toku pojalo, a budeme ho možná muset zvětšit a opatřit novými hrázi. Zdá se, že Holanďané si přece jen nepřejí tomu zabránit, alespoň se považuje za jisté, že se stáhli a rozdělili svá vojska na obsazení svých měst. Markýz Spinola zůstává ještě stále v Dunkirku a velice usilovně mobilizuje flotilu a pokud možno zdokonaluje námořní bojové síly; Je jisté, že jeho přítomnost toho mnoho zmůže a jeho úsilí vzbuzuje podezření Angličanů. Ve Španělsku byl dán příkaz střežit moře a napatat anglickou flotilu všude, kde je se s ní možno setkat. Nemáme dosud žádné zprávy o flotile z Peru, kromě toho, že je naložena 20 miliony ve zlatě, z čehož jenom králi patří 8. Tak bohatý náklad nepřekvapuje, je totiž dvojnásobný vzhledem k tomu, že poslední zásilka byla ze strachu z Angličanů stažena zpět, a tedy nedorazila do cíle. Na ní závisí osud Španělska, protože z tohoto důvodu bylo všechno odloženo a my jsme mezitím dali do zástavy i své košile.

Dílna Antoona van Dycka / Werkplaats van Antoon van Dyck: Peter Paul Rubens, Rijksmuseum Amsterdam

P. P. Rubens: Tři grácie / De drie gratiën, 1630-1635, Museo del Prado, Madrid

Z Lisabonu a Sevilly jí posílají vstříc veškeré námořní síly, které lze sehnat. V nejhorším případě nemohou Angličané nic získat, jen nepříteli uškodit (což by stačilo), protože všichni kapitáni galeon dostali pod trestem smrti rozkaz, že nesmějí padnout s nepoškozenou lodí do nepřátelských rukou živí, nýbrž v nejzastší případě, nebude-li naděje na záchranu plavidla, mají zapálit prach. To mohou učinit s čistým svědomím, protože nosí kolem krku papežovo povolení, aby se zákonně zabili. Náš podnik proti Sluisu nebyl příliš úspěšný, jak jsme se dozvěděli od někoho, kdo byl při tom. Útok byl proveden na pevnost zvanou Le Pas, jejíž brána byla vyhozena do vzduchu a bylo zjištěno, že je plná hlíny. Ubohý hrabě z Hoornu, přestože byl dokonale obrněný, dostal střelu mušketou do tváře. Na místě zůstalo sedmnáct mrtvých mužů, mezi nimi kapitán pěchoty. Někteří byli zraněni, avšak zase se zotavili. Obrazy mistra Michela, které, jak mi sdělujete, byly v Holandsku vyryty do mědi, sem ještě nedorazily, což mne velice mrzí, protože velice toužím je vidět. Přikládám dopis z Kolína, který má dorazit do domu pana de Peiresca, jehož zakázky mi byly často doručovány stejným způsobem. Protože mi teď chybí zprostředkování pana de Valaveze, musím ho poslat Vám, aby se dostal do Aix. S tím líbám Vaše ruce a Vašeho bratra a poroučím se z celého srdce do Vaší přízně.

P. S. Poslal jsem panu Tavernierovi na jeho žádost a na prosbu pana Valaveze několik spisů, ale ještě mi neoznámil, že došly, proto Vás prosím, abyste se dotázal prostřednictvím nějakého sluhy, zda dorazily do jeho rukou, což se bezpochyby stalo. Tímto zůstávám s velkými díky a prosím Vás, abyste mi prominul tuto nepříjemnost.

Váš

Peter Paul Rubens.

Pierre Dupuyovi.

Antverpy, 19. listopadu 1626

84

Urozený pane, váhám, zda Vám mám odpovědět, protože nevím, co bych Vám měl sdělit, protože tady na dvoře panuje klid jako nikdy a pan markýz stále zůstává v Dunkirku, kde spěchá s námořními přípravami, aby, jak se zdá, vzbudil podezření u Angličanů, jejichž flotila, jak se tvrdí, silně utrpěla bouřemi a z větší části se vrátila. Divím se, že se Angličané odvažují používat pirátské metody a další provokace vůči Francii, aniž pomyslí na represálie, kterým jsou i oni vystaveni a které v důsledku quid pro quo již právem zakusili.*) Pravděpodobně důvěřují své námořní síle a dobré pozici svého ostrova. Ostatně si myslím, že by jim přišlo velice nevhod, pokračovat současně ve válce proti Španělsku i Francii. Tato obtížná situace se mi nejeví příznivá pro jednání maršála de Bassompiera, protože i když vše vypadá nadějně, zůstává přece jisté,

že anglický král nebude ochoten připustit nějakého již vyhoštěného Francouze, ani biskupa, ani řádové bratry. Útok na Sluis byl následován událostí zcela jiného druhu; obyvatelé Sluisu, Cadzantu a okolních vesnic, stejně tak jako obyvatelé Brugg a okolního území spolu uzavřeli smlouvu o vyloučení z války, jako to bylo obvyklé v době příměří, a dohodli se, že se vzdají nepřátelských akcí a znovu budou provozovat volný obchod.***) Tato dohoda přišla nečekaně a naplnila všechny údivem. Zde nevíme nic o obtížích, které, jak píšete, nastaly při budování nového kanálu, naopak panuje názor, že práce postupuje s neuvěřitelnou houževnatostí. O úspěchu budu hovořit až po dokončení, již dnes ale platí jako jisté, že se dílo zdaří a doufá se, že bude brzy možné provést zkoušku tím, že se dá vodám volný průchod, jakmile se urovnají břehy. V Holandsku se říká a panuje názor, že tento podnik nebude mít úspěch, ba že je nemožný, ale teprve po marné snaze mu zabránit. Je pravda, že v Německu rolníci zase začali řídit, poté, co se takřka dohodli s císařem. Mansfeld znovu vnikl do Slezska a je obava, že Gábor Bethlen společně s Tureckem zaútočí na císaře zezadu. Avšak roční doba už pokročila tak, že se tento rok nedá nic významného očekávat. Zdá se, že obvinění proti vévodovi z Vendome nejsou tak vážná, jak se ze začátku myslelo. Jestliže spiknutí nebylo zosnováno s takovým zlým záměrem proti královi osobě, jak se z počátku ústně a písemně tvrdilo, vzbudí proti sobě kardinál Richelieu velkou nenávist a nebude se moci spolehnout nejen na uvedeného vévodu, ale ani na další šlechtice, se kterými nejenom bylo v zajetí špatně nakládáno, ale jsou poskvrněni věčnou hanbou. Proces proti Chalaisovi***) mne velice zajímal. Považuji to celé za nanejvýš pozoruhodný příběh, přestože vskutku podrobnosti neodpovídají pozdvižení, které vzbudily. Tyto podrobnosti jsem neměl možnost se dozvědět prostřednictvím jiných. Nemáme ještě žádné zprávy o flotile z Peru, jejíž zpoždění zde vzbuzuje velkou úzkost, protože jestliže nedorazí, nemůžeme doufat v nic dobrého, nýbrž jen ve velký nepořádek v důsledku nedostatku platebních prostředků. Tímto líbám Vám a Vašemu bratru oddaně ruce a poručím se z celého srdce do Vaší přízně.

P. S. Jsem neobyčejně potěšen přísným příkladem královy spravedlnosti vůči těm, kteří přistupují na souboje. Nákladní lodě z Goa jsou v přístavu Coruna, na pobřeží Galicie. Nemusíte si po dobu tří týdnů působit námahu tím, že mi budete psát, protože musím neočekávaně podniknout malou cestu, která bude trvat přibližně měsíc. Mezitím se poručím jako obvykle do Vaší přízně a prosím Nebesa, aby Vám i Vašemu bratru poskytla štěstí a požehnání.

*) V Bordeaux.

**) To o volném obchodu nemohu s určitostí potvrdit, ale první údaj je skutečnost a jak si myslím, i tento.

***) Který jste mi laskavě zaslal.

P. P. Rubens: Kallisto a Jupiter / Callisto en Jupiter, 1613

Nejjasnější a nejmávanější pane, tento dopis má ohlásit můj šťastný příjezd do Bruselu, který však nebyl v důsledku špatných cest a pomalosti našeho vozu, jenž ke své cestě potřeboval osm a půl dne, bez potíží. Trápení s nohou, které mne zachvátilo, mne doprovázelo až do Peronne, pak postupně odeznívalo, a když jsem dorazil do Bruselu, zcela zmizelo. Teď jsem ho díky Bohu zbaven. Kéž mne Bůh v budoucnu ochrání před důvěrnostmi a záłudností tohoto domácího nepřítele a vypoví ho, co se týče mé osoby, na francouzskou hranici. Nemohu Vám zatím sdělit žádné novinky, protože jsem neměl čas se informovat, nýbrž jsem se celou dobu zabýval tím, abych rozptýlil pomluvu šířenou proti mně z různých stran, podle které bych měl být v Anglii a která se v myslích Nejjasnější Infantky a Markýze zakořenila tak pevně, že ji moje přítomnost sotva stačí vyvrátit. Je sice pravda, že přestupek by nebyl žádný zločin proti majestátu, ale bylo by bývalo považováno za nesprávné, kdybych se v době války vydal bez povolení svých pánů do země nepřítele.*) Jinak jsem dvůr shledal stejně klidný a nezměněný, jako kdybychom žili uprostřed nejbezpečnějšího míru. Od kanálu se očekává mnoho dobrého, ale bližší podrobnosti o něm Vám sdělím teprve po příchodu Dona Giovannioho de' Medici, vůdce onoho podniku, jehož na tomto dvoře očekávají každou hodinu a kterého mají ze srdce rádi.

Váš nejponíženější služebník
Peter Paul Rubens.

*Avšak mraky se začínají rozptýlovat a světlo pravdy se rozzáří.

P. P. Rubens: Lov na lva / De leeuwenjacht, 1621, Alte Pinakothek München

Pierre Dupuyovi
Antverpy, 28. ledna 1627

86

Urozený pane, informoval jsem vás poslední poštou o svém šťastném příjezdu do Bruselu a nyní jsem zpátky v Antverpách, kde se zotavuji ze strážní své cesty. Nového je málo nebo vůbec nic. Informoval jsem se však o pracích na kanálu a zjistil jsem, že jsou nyní kvůli kruté zimě, kdy je mráz tak tuhý, že se země stala pro nástroje neproniknutelnou, přerušeny. Nicméně práce velice pokročily a doufá se, pokud to dobře chápu, že budou korunovány úspěchem. Avšak plány Nejjasnější Infantky a pana markýze zde nekončí, spíše chtějí dát vykopat další kanál*) od Másy až k Herenthalsu a svěst ho do malé říčky, která ústí u Antverp. Je to velkolepý projekt s nevypočitatelnými následky a podle mého názoru bude tento kanál, jak jsem vám často psal, po léta předmětem a dějištěm války s Flandry. A protože je nutné vybudovat ho ozbrojenou rukou, poskytnete jak zaměstnání, tak výcvik královské armády; opevnění, reduty a pevnosti, které je nutno vybudovat jako obranu proti nepříteli, budou, aniž se vesnicím a měštům uloží zvláštní zátěž, sloužit k ubytování vojáků.***) Tohle je mezitav mezi nečinností a útočnou válkou, která vyžaduje velké náklady a je neúčinná proti národům, které jsou od přírody a svým přičiněním tak dobře bráněny. To je všechno, co Vám mohu dnes napsat, a na závěr líbám Vašemu bratru z celého srdce ruce a poručím se co nejvroucněji do Vaší přízně.

Pierre Dupuyovi
Brusel, 22. ledna 1627

85

27

»

26

P. S. Neprodleně Vám příští poštou zašlu knihu o rodu Linden a bude mi potěšením být Vám kdykoliv k službám.

*) Na témže místě, kde ústí první kanál do Másy, takže bude tvořit její pokračování.

**) Erunt tanquam castra aestiva et biberna.

Pierre Dupuyovi
Brusel, 18. února 1627

Urozený pane!

V minulém týdnu jsem Vám nemohl psát, protože jsem byl na cestách, a poté jsem byl v Bruselu, kde jsem nemohl dostávat dopisy z Paříže. Ty jsem dostal teprve, když jsem se vrátil do Antverp, takže na odpověď bylo příliš pozdě. Děkuji Vám za zprávy, které jste mi poskytl ve svém dopise ze 4. tohoto měsíce, přestože jsou pro nás špatné. Zvěst o tom se zde rozšířila s neobyčejnou rychlostí a škoda se považuje za velice velkou,*) jak pro krále, tak pro soukromé osoby, aniž jsme se však dosud mohli dozvědět něco jistého, protože se dopisy se vším ostatním ztratily. Je to zvláštní věc, že tyto lodi, poté, co byly dva měsíce v bezpečí, se za tak špatného počasí vystavily zániku. Podle mne je potupnější tak hloupé jednání nežli ztráta sama o sobě. Rozhodnutí urozených pánů, mít v pohotovosti velkou flotilu, se mi zdá zdůvodněné bezpečností a vážností Francouzů. Nás zkušenost naučila, jak těžké je dát opět dohromady námořní bojové síly, neboť markýz dokázal vyzbrojit v Dunkirku jen malou flotilu několika málo lodí a udržet ji v provozuschopném stavu, přesto dokáže dosáhnout výborných úspěchů. Zdá se mi, že ani smlouva mezi Francií a Anglií nemůže být uzavřena tak snadno, jak se myslelo při mém odchodu z Paříže. Ale nemohu věřit, že dojde k roztržce, protože vést současně válku se Španělskem i s Francií by bylo pro Anglii příliš. Získal jsem u pana Giovanniho de' Medici, nejvyššího velitele našeho díla na kanále, sám podrobné informace a mohu Vám napsat, že úspěch považuje za jistý; myslím si také, že se na něj můžeme spolehnout, protože je to šlechtic nejlepšího úsudku a má v takových věcech velké zkušenosti. Ukázal mi přesný návrh a celý plán díla. Není to ani kus Rýna nebo Másy, ani převedení jedné řeky do jiné, jak jsem si myslel, nýbrž nový kanál, který je na svých koncích opatřen propustmi a vede od Rheinbergu přes Geldern do Venloo, bude splavný a svou vodu bude přijímat z malé říčky jménem Niers v blízkosti Geldernu. Plán je obdivuhodný, protože kanál uprostřed stoupá a zvedá se 25 stop nad úroveň Rýna. A protože Rýn leží přibližně 32 stop výš než Mása, zvedá se kanál nad Másu přibližně o 60 stop. Takto visí kanál v důsledku svých propustí takříkajíc ve vzduchu a je napájen na svém nevyšším místě uvedenou říčkou, takže lodě se vlivem propustí na obou jeho koncích zvedají a sestupují a budou putovat od Rýna k Mase a zpět. Dílo daleko pokročilo a současně se provádí jeho opevnování šancemi a redutami, na nichž ve velkém množství s usilovnou pílí pracují vojáci. Je dokončený od Rheinbergu až do Geldernu a daleko se pokročilo i na druhé straně. Celá vzdálenost činí

P. P. Rubens: Perseus osvobozuje Andromedu / Perseus bevrijdt Andromeda, 1622, Gemäldegalerie Berlin

P. P. Rubens: Únos Leukippových dcer / De ontvoering van de dochters van Leucippus, 1617-1618, Alte Pinakothek München

8 mil a tvoří hranatou a kroucenou linii, aby se vyhnulo několika vyvýšeninám, které zabírají rovnému směru, který by byl mezi oběma koncovými body mnohem kratší. Bylo jmenováno několik komisařů a inženýrů, aby prozkoumali území **) kvůli pokračování tohoto kanálu od Venloo až k Heerenthalsu, odkud pak v důsledku přízně přírody teče splavná, avšak úzká řeka, která je schopna vést až do Antverp jen malé čluny. Chtějí zjistit, zda by se uměním nedalo pomoci přírodě a neodstranily se překážky, jichž se několik mezi Venloo a Heerenthalsem předpokládá; o tom se dozvíme s jistotou při návratu uvedených komisařů. Protože už dnes nemám, co bych psal, poroučím se v obvyklé věrnosti do Vaší přízně a přízně Vašeho bratra a prosím pro Vás oba Nebesa o štěstí a požehnání.

P. S. Děkuji Vám za zprostředkování knihy panu de la Mothe, o níž mi podáváte zprávu, a neopomenu Vám ihned při svém příjezdu do Antverp poslat knihu rodu Linden. Pomluvy o mé cestě do Anglie se konečně rozptýlily jako mlha na slunci a nacházím se díky milosti Boží a díky své nevinosti u svých pánů opět v obvyklé přízni. Omluvili se mi kvůli tomuto podezření, které se zakládalo na různých sděleních ze všech stran. Žádám Vás, abyste přiložený dopis předal dobře a bezpečně panu radnímu de Peirescovi.

*) Odhaduje se celkem na čtyři miliony.

**) Včera kvůli tomu odjel pan Giovanni de' Medici.

Balthasaru Gerbierovi
Brusel, asi 24. února 1627

Vaše Výsost se seznámila s návrhem vévody Buckinghamského a prohlásila, že co se týče obtíží mezi císařem a dánským králem, již nějakou dobu se snaží zasazovat o to, aby byly urovnány a že učiní, co bude v její moci, aby s tím měla úspěch. Protože však je úspěch neurčitý, takže lze dokonce očekávat obtíže, co se týče provincií Generálních stavů, bylo by dobré, kdyby vévoda z Buckinghamu prohlásil, zda chce král Velké Británie v tomto případě jednat pouze o zemích své koruny, aby pak Vaše Výsost, jsouc o tomto informována, mohla svému katolickému Veličenstvu podat zprávu a poté, co obdrží odpověď, ji zase mohla předat řečenému vévodovi. A proto Jeho Veličenstvo považuje za vhodné, aby pan Gerbier, až se vrátí z Anglie, nám zprostředkoval rozhodnutí.

Rubens.

Pierre Dupuyovi
Antverpy, 4. března 1627

Nejjasnější a vážený pane, nejsou zde žádné novinky, až na to, že se povídá, že začne polní tažení. Ale dosud nevíme nic určitého, přestože ordonanční jednotky

(jak je nazýváme) byly vyzvány, aby byly v pohotovosti, což obvykle předznamenává tažení. Na naší straně se ozývá velké reptání, zvláště mezi janovskými obchodníky, protože panuje názor, že španělský král chce znovu vydat dekret o zrušení plateb pojistek*), které jim byly přiděleny pro úrok jeho úvěrového kapitálu. Jeho Výsost chce snížit úroky na 4%, protože hypotéka je výtečná a jiní se nabídli přijmout kapitál za tuto cenu.

Vlastním teď nyní knihu rodu Linden, protože je však svazek poněkud velký, obávám se, že by se doprava poslem poněkud prodražila, zatímco zaslání nákladním vozem se zdá být jednoduchou věcí, pokud však balík není dostatečně velký, aby vynesl dost na libru, se dá s povozníky těžko vyjednávat. Blíží se však svátek svatého Heřmana a zajisté pak nebudou chybět přátelé, kteří Vám svazek rádi dopraví. Nakonec už najdeme cestu, jak Vám ho doručit, a současně Vám zašlu obě rytiny Eugenského příkopu,**) o kterém jsem psal do Bruselu, protože zde dosud nemáme dobré exempláře. Protože nemám dále, co bych psal, líbám z celého srdce Vaše ruce a poručím se do Vaší přízně. Vaší Osvícenosti nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

Obdržel jsem knihu královských svateb a vyslovuji Vám tisíceré díky.

*) polici, jak se říká španělsky.

**) Tak se nazývá kanál

P. P. Rubens: Venuše a Adonis / Venus en Adonis, kolem / rond 1610, Museum Kunstpalast, Düsseldorf

Pierre Dupuyovi
Antverpy, 9. dubna 1627

90

Nejjasnější a vážený pane, pošta přijela dvakrát, aniž mi přinesla zprávy o Vás, a doufám, že z toho nelze vysuzovat žádnou jinou příčinu, než že Vám to nebylo pohodlné. Čas je naší korespondenci málo příznivý, protože nutí ducha, aby se zabýval potřebnějšími věcmi. Zde není nic nového, žijeme dokonce v neobvyklém klidu, přestože panuje názor, že v každém okamžiku začne válka. Nevíme však ještě, ze které strany máme nepřítele napadnout, abychom ho snadno přemohli. Spěšná pošta, která dorazila především ze Španělska, potvrdila zrušení dekretu a potvrzení platebních příkazů pro Janovany, Portugalce a také Fuggery. Toto krytí bylo nutné, protože bez něho jsme dospěli tak daleko, že ministři a královi důstojníci se začali sami, podle svých poměrů, zdaňovat, aby králi mohli poskytnout určitou sumu jakožto půjčku, aby byl schopen platit vojska a tím se zabránilo nepořádku, který by z takového nedostatku mohl vzniknout. Všichni obchodníci našeho města byli bez sebe radostí, když slyšeli o zrušení dekretu, který by způsobil jejich zruinování. Protože nemám, co bych dalšího psal, líbám Vám a Vašemu bratru z celého srdce ruce.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

P. P. Rubens: Zahrada lásky / De tuin der liefde, 1633, Museo del Prado, Madrid

Pierre Dupuyovi
Antverpy, 19. dubna 1627

91

Nejjasnější pane, tentokrát mi opravdu chybí látka, abych Vám napsal něco zajímavého, protože všude panuje klid, i když se říká, že Generální stavy se s pomocí lidí z pevnosti, s nimiž jsou údajně v tajné dohodě, pokusily o náhlý útok na Bredu, ale dosud to není nijak patrné, nanejvýš tak, že garnizóny byly posíleny a stráže zdvojeny; zdá se mi těžké překvapit město strážené pěti tisíci vojáky. Od přítele, který včera dorazil z Holandska, jsem slyšel, že se tam nyní nacházejí velvyslanci Polska a Švédska, jak ostatně píšete i Vy, aby urovnali své obchodní spory za účasti Generálních stavů, a že se rovněž do Paříže odebírá pan Aerssen, aby se účastnil dohody mezi Francií a Anglií a obnovil konfederaci s Generálními stavy; chová však údajně záměr modifikovat při této příležitosti článek, který je nebezpečný pro jejich svobodu. Ale to asi víte lépe než já. Doufám, že jste mezi tím dostal knihu rodiny Linden; jestliže nikoliv, musel ji ztratit posel, který by pak byl povinen Vám ztrátu nahradit. Je mi líto, že nemohu tyto balíky posílat prostřednictvím posla našeho pana velvyslance, protože jsem v Antverpách a, nemohu se dozvědět, kdy mu jeho švagr a jeho švagrová něco odešlou; posel by také tak velké balíky nedoručil zdarma, dokonce ani kdyby byly adresovány panu velvyslancovi. Končím, poručím se do Vaší přízně a líbám Vám z celého srdce ruce.

Váš nejoddanější služebník
Peter Paul Rubens.

Vévodovi z Buckinghamu
Antverpy, 21. dubna 1627

92

Vaše Výsosti, dopisem, který jste mi milostivě napsal 9. března, jsem obdržel plné ujištění Vaší dobré vůle vůči mně; při příležitostech, které budou Vaší Excelenci vítané, se budu snažit si ji zasloužit a být Vaší Excelenci k službám, přičemž co nejoddaněji prosím, aby mi prominula, že jsem tak dlouho váhal, abych ve Vaší záležitosti odpověděl. Očekávám stále zprávy ze Španělska; protože ty však tak dlouho nedocházejí, nechtěl jsem zanedbat podání zprávy o řečeném dopise a políbit Vaší Excelenci za nejmilostivěji poskytnutou přízeň ruce. Jakmile odpověd' jeho katolického Veličenstva dorazí, ihned Vaší Excelenci uvědomím: protože si přeji dokončení tohoto krásného mistrovského díla všemi svými silami. Zatím se poručím ve veškeré oddanosti a hluboké úctě přízni Vaší Excelence, rozhodnut žít a zemřít jako

Nejponiženější sluha Vaší Výsosti

Rubens ■

V PŘEDCHÁZEJÍCÍCH ČÍSLECH ČASOPISU NE-BE NAJDETE PŘEKLADY TĚCHTO DOPISŮ / IN DE VORIGE NUMMERS VAN HET TIJDSCHRIFT NE-BE VINDT U DE VERTALING VAN DE BRIEVEN 2004-3: 1-8, 2005-1: 9-15, 2005-4: 16-21, 2007-2: 22-28, 2008-3: 29-37, 2011: 37-42, 2012: 43-49, 2013: 50-55, 57, 2014: 56, 58-65, 2015: 66-75, 2016: 76-82

MusicPainting live

MusicPainting live je nové performativní umění: kombinace hudby a malby, vzniká přímo vytvářením obrazu během recitálu nebo koncertu; je to vizuální tvorba na plátně, která sleduje pohyb hudby a barvu zvuku současně jako jedinečný zážitek, říká Maryleen Schiltkamp.

Jsem fascinována hudebními pohyby a tím, jak vytvářet vizuální jazyk, který je souběžný s touto hudbou, a jak se chová barva k tónu a zvuku. Chci malovat hudbu, celá se v ní ponořím, cítím se přitom jako instrumentální umělec. Tím chci říct, že jsem taky jako instrument, jako housle, jsem rezonanční skříňka, ale nejde o mne. Mým úkolem je znázorňovat pocity, které hudba vyvolává.

Pro tuto zkušenost je interakce mezi hudebníkem a malířem zásadní. Chceme přinést něco, co zvýší publiku z této hudby prožitek nebo jí dá zvláštní dimenze, něco, co člověka zasáhne, anebo, co ho zaujme. Nejzajímavější je vidět živé představení (live performance) a vidět přitom, jak se to dělá. Obraz začíná vznikat, když hudba začíná, a také stejně končí.

Jeden z rozdílů v tlumočení hudby v obraz je prvek

času. Hudba existuje během trvání času, v intervalech času, zatímco obraz je statická doména, ve které se pohyb koná v prostoru rámu. Má tvar, který je vidět na první pohled, zatímco hudbu je slyšet postupně.

Hledala jsem cesty, jak obojí sladit, a tak vzniklo současné malování podle hudby jako live painting, přičemž obraz vzniká před očima publika současně s hudbou.

Jako příprava se dělá vizuální skóre, na základě skic se trénují v časové struktuře, v předjímání toho, kde a kdy musím s malováním na plátně být – téměř jako choreografie pohybu tahů štětce. Pracuji s důležitými momenty v dynamice specifického hudebního díla: s kontrasty a synkopami, hlavními tématy a zvraty a obecným charakterem díla.

Přípravy a předstudie slouží během představení jako vodítko, ale nejsou definitivní – všechno se děje současně! Částečně chci vytvořit plán a předvídat své pohyby, ale je to především hudební zážitek, který se mě samotné zmocní, v interakci, jedná se tudíž o zcela otevřenou formu se silně improvizacním prvkem. □

Dvořákova Devátá symfonie, „Z Nového světa“ / Dvořáks *Negende Symfonie, 'Uit de Nieuwe Wereld'*
Olej na plátně / olieverf op doek, 200 x 160 cm, 2014

Tento hudební obraz vznikl jako reflexe na koncert, kterého jsem se zúčastnila a který na mne udělal silný dojem. Synkopické rytmy, melodické linie a nostalgická nálada této hudby mne velmi oslovily. Koncept „nového světa“ rovněž jako metafora vyvolal ve mně mnohé myšlenky. Obraz je namalován v Praze, kde jsem do sebe nasála všechny nové elementy české kultury.

Video-montáž o vzniku tohoto obrazu jsem měla možnost ukázat při prezentaci na Nizozemské ambasádě v roce 2014.

Video: <https://vimeo.com/92545685>

Dit muziekschilderij is ontstaan als reflectie op een concert dat ik bijwoonde en dat enorme indruk op me maakte. Syncopische ritmes, melodische lijnen en nostalgische stemming van deze muziek spraken me zeer aan, terwijl het concept van 'een nieuwe wereld' ook als metafoor veel gedachten bij me opriep. Geschilderd in Praag, waar ik alle nieuwe elementen van de Tsjechische cultuur in me opnam.

Een video-montage van het ontstaan van dit schilderij kon ik tonen tijdens een presentatie op de Nederlandse ambassade in 2014.

Video: <https://vimeo.com/92545685>

Šostakovičova „Čtvrtá symfonie“ – 3. díl: Allegro/Coda / Shostakovich' Vierde Symfonie, 3e deel: Allegro/Coda.
Akryl na plátně / acryl op doek, 200 x 120 cm, 2016

Tady vidíte live painting, který jsem dělala souběžně s hudbou Šostakovičovy „Čtvrté symfonie“ pro dokumentární film „The Art of the Symphony“. Film byl natočen v mém pražském studiu z iniciativy žurnálu *DSCH Journal* a je věnován životu a dílu Dimitrije Šostakoviče. Tento film byl promítán také v Praze 8. prosince 2017 v kinu Ponrepo jako součást programu Prague Music Performance (umělecký ředitel Jan Bartoš). Kromě promítání filmu (s českými titulky) se ještě konala prezentace filmu a expozice obrazů a náčrtů, které se ve filmu vyskytují. Ve filmu se pomocí obrazů během procesu malování kladou paralely mezi Šostakovičovými symfoniemi a sovětskou a českou totalitní minulostí. Šostakovičova Čtvrtá symfonie pro mne představuje neodolatelnou krásu. Cítím příbuznost s tématem „individuální svoboda versus totalitní útlak“, který je zde zhudebněn.

Trailer: <https://vimeo.com/197099565>

Dit is een live painting die ik gelijktijdig met de muziek van Shostakovich' Vierde Symfonie schilderde voor de documentaire *The Art of the Symphony*, gefilmd in augustus 2016 in mijn Praagse studio, op initiatief van het *DSCH Journal*, gewijd aan het leven en werk van Dimitri Shostakovich. Deze documentaire werd ook in Praag vertoond op 8 december 2017 in de Ponrepo bioscoop als onderdeel van Prague Music Performance (artistiek directeur Jan Bartoš).

Behalve het publiek vertonen van de film (met Tsjechische ondertiteling), was er een presentatie over de film en expositie van de schilderijen en schetsen die voorkomen in de film. In de film wordt via beelden van het schilderproces een verband gelegd tussen Shostakovich' symfonieën en het Sovjet-Russische en Tsjechische totalitaire verleden. De Vierde Symfonie van Shostakovich is voor mij van een overweldigende schoonheid. En ik voel veel affiniteit met het thema van 'individuele vrijheid vs. totalitaire oppressie' dat in deze muziek verklankt wordt.

Trailer: <https://vimeo.com/197099565>

Jako výtvarná umělkyně vystavovala **Maryleen Schiltkamp** v galeriích a muzeích a účastnila se festivalů mimo jiné v Londýně, New Yorku, Los Angeles, Tokiu, Curaçau, Petrohradě, Nizozemsku a Praze. Její olejové malby spojují klasický řád s bohatým temperamentem a ukazují široký odkaz k malířské tradici. Již několik let fascinuje Maryleen vizuální znázornění hudby, čímž vzniká spolupráce s hudebníky; kombinace expozice a recitálu (Musical Paintings), projekty několika spojených médií pro videofilm (Musical Paintings in Process), mixed media projekty, určené pro videofilm (Musical Paintings in Process) a nejnovější jsou její action painting performances během hudebního recitálu (MusicPainting). Maryleen také vystupuje v britském dokumentárním filmu „The Art of the Symphony“ (2017). Maryleen Schiltkamp se narodila a vyrostla v Karibské oblasti na ostrove Curaçao, studovala v Amsterdamu a je nizozemské národnosti. Momentálně žije v Praze a má ateliéry jak v Praze, tak v Amsterdamu.

Katchaturian Waltz / Chačaturjan, „Valčík“
Olieverf op doek / Olej na plátně, 90 x 70 cm, 2015

Muziekschilderij, geïnspireerd op een wals uit de Masquerade Suite van de componist Aram Katchaturian, waarbij de afbeelding naar een Armeense legende verwijst.

Hudební obraz inspirovaný valčíkem ze suity „Maškaráda“ skladatele Arama Chačaturjana. Vyobrazení odkazuje na arménskou legendu.

Live painting tijdens een optreden met pianist Jan Bartoš en cellist Tomáš Jamník in het raadhuis van de Praagse wijk Nieuwe Stad, in het programma 'LiveART', mei 2017, op uitnodiging van Prague Music Performance. De muziek is een driedelige werk vol bruisend leven en energie met prachtige weemoedige momenten. Het was heel inspirerend om met deze briljante Tsjechische musici te kunnen samenwerken!

Live painting během vystoupení klavíristy Jana Bartoše a violoncellisty Tomáše Jamníka na Novoměstské radnici, v Praze, v programu „LiveART“, květen 2017, na pozvání Prague Music Performance. Jedná se o třídílné dílo plné vitality a energie s nádhernými melancholickými momenty. Bylo velmi inspirující moci pracovat s těmito skvělými českými hudebníky!

Schumann Fantasiestücke, voor cello en piano, Op. 73. / Schumannovy „Fantasiestücke“ pro violoncello a klavír Op. 73
Acryl op doek / akryl na plátně, 200 x 150 cm, 2017

Het muziekschilderij onder punt 5 toont de toestand tijdens het optreden, het muziekschilderij onder punt 3 toont het eindresultaat.

Hudební obraz pod bodem 5 ukazuje stav v průběhu vystoupení a pod bodem 3 ukazuje konečný výsledek.

MusicPainting Live is een nieuwe performance art: een combinatie van muziek en schilderkunst, rechtstreeks, door het maken van een schilderij tijdens een recital of concert; het is een visuele creatie op een doek die de muzikale beweging volgt op hetzelfde moment en die de kleur van geluid tegelijkertijd weergeeft als een unieke ervaring, zegt Maryleen Schiltkamp.

Ik ben gefascineerd door muzikale beweging, hoe je een visuele taal kunt creëren die parallel is aan de muziek, en hoe kleur zich tot toon en klank verhoudt. Ik wil de muziek schilderen, ik kan daar helemaal in opgaan en ik voel me hierbij instrumenteel als kunstenaar. In die zin dat ik ook letterlijk een soort instrument ben, zoals een viool, waarbij ikzelf de klankkast van de resonantie vorm. Maar het gaat niet om mij: ik ben als het ware in dienst om de gevoelens die muziek oproept weer te geven.

De interactie tussen de musicus en de schilder is essentieel voor deze ervaring. We willen iets brengen dat voor het publiek de beleving van een muziekstuk versterkt of hieraan een extra dimensie geeft, waardoor het de mensen raakt of het spannend is. Het meest interessante deel is de live-performance te zien en erbij te zijn als het gemaakt wordt; het schilderij begint wanneer de muziek begint en eindigt ook zo.

Een van de verschillen bij het 'vertalen' van muziek tot een schilderij is het tijdselement. Muziek bestaat binnen

een bepaalde tijdsduur, in intervallen van tijd, terwijl een schilderij een statisch domein is waarin beweging plaatsvindt binnen een frame. Het heeft een gestalte die in één oogopslag te zien is, terwijl muziek juist in openvolging te horen is.

Ik heb gezocht naar wegen om beide kunstvormen bij elkaar te brengen en zo is het gelijktijdig schilderen naar muziek ontstaan, als live painting waarbij het beeld zich op hetzelfde moment als de muziek voor de ogen van het publiek ontwikkelt.

Ter voorbereiding wordt door middel van schetsen een *visual score* gemaakt en train ik mezelf op de tijdsstructuur; een anticipatie op wat, wanneer en waar ik moet zijn met mijn schildering op het doek, bijna als een choreografie voor de beweging van de kwaststreken.

Ik maak gebruik van de belangrijke momenten in de dynamiek van een specifiek muziekstuk: contrasten en syncopen, hoofdthema's en omkeringen, en van de algemene aard van het muziekstuk. De voorbereidingen en voorstudies dienen als richtlijnen tijdens de live performance, maar zijn niet definitief: het gebeurt allemaal in hetzelfde moment! Deels wil ik een plan uitvoeren, deels anticiperen op mijn bewegingen, maar het gaat altijd om de muzikale ervaring die mij in het moment zelf, in de interactie, ook zelf overkomt, waardoor mijn visualisering een geheel open vorm met een sterk improvisatie-element is. ■

Als beeldend kunstenaar exposeerde **Maryleen Schiltkamp** in galleries en musea, en nam ze deel aan festivals in o.a. Londen, New York, Los Angeles, Tokio, Curaçao, Sint-Petersburg, Nederland en Praag. Haar olieverfschilderijen combineren klassieke orde met een kleurrijk temperament, en tonen een ruime verwijzing naar de traditie van de schilderkunst.

Sinds enige jaren is Maryleen gefascineerd door de visuele weergave van muziek, waardoor een samenwerking met musici is ontstaan; combinaties van expositie en recital (Musical Paintings), mixed-media-projecten voor videofilm (Musical Paintings in Process), en het meest recent zijn haar action painting performances tijdens een muziekrecital (MusicPainting). Ook is zij onderwerp van de Britse documentaire *The Art of the Symphony* (2017).

Maryleen Schiltkamp werd geboren en groeide op in het Caribisch gebied op het eiland Curaçao, heeft in Amsterdam gestudeerd en is van Nederlandse herkomst. Momenteel woont zij in Praag en heeft studio's in zowel Praag als Amsterdam.

Dům „Zámecké schody 4/187“

Dům „Zámecké schody 4/187“ je původně gotický dům z 13. století U Kříže (U Krucifixu). Během požáru města v roce 1541, který zasáhl velkou část Malé Strany, téměř shořel. Na středověkých základech pak byla postavena renesanční budova, ke které byly později přidány dekorativní barokní prvky.

V bytě v prvním patře, ve studiu, které nyní obývám, bydlel roku 1566 sochař Jiří Pecner. Pracoval pro Hrad a vyráběl pečeti a raznice pro císaře Maxmiliána II.

Během německé okupace a za doby komunistického režimu se o domy jako tento stát příliš nestaral a téměř se rozpadly.

Majitel domu, architekt Vladimír Jirout, jehož rodině dům nyní patří, provádí od devadesátých let na domě restaurační práce, které probíhají dosud. Jeho rodiče, Alois a Ludmila, byli umělečtí knihvazači a měli svůj ateliér v přízemní části domu. Spolupracovali se slavným českým malířem Františkem Kupkou, který žil tehdy v Paříži, a udržovali s ním profesní přátelství. Společně s Kupkou pracovali na jeho ilustrovaných publikacích klasických děl, eposu *Gilgames* a *Canticum Canticorum*. Tato vzácná

díla jsou nyní ve správě Nadace. V době Kupkovy souhrnné výstavy v galerii Mánes v Praze 1946 Kupka v domě na Nových zámeckých schodech několik měsíců pobýval. Jeho obrazy byly tehdy dočasně uloženy ve třetím patře.

Je pro mne velmi inspirující, že v těchto prostorách mohu bydlet a pracovat. Dějiny domu a energie staletí jsou zde citelné. Mám přání v tomto uměleckém a obsahovém náboji jako umělec pokračovat.

Skutečnost, že mi byl náhodou tento dům realitním makléřem nabídnut a že já jsem částečně následovala svou intuici, mluví o životních zvratech, o kterých se říká, že si „tě tvoje cesta našla“, místo naopak.

Na druhé straně zapadá dobře do mé světoběžné existence, že žiji v souvislosti se svou prací vždy pár let v různých kulturních městech. Narodila jsem se na ostrově Curaçao (bývalá nizozemská kolonie Antily) a studovala v Amsterdamu. Několik let jsem žila v New Yorku a v Petrohradě.

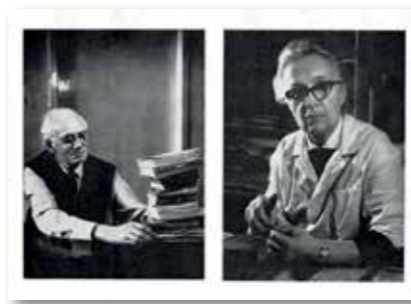
Není jednoduché srovnávat města a místa, ale s jistotou mohu říct, že doba, kdy žiji v Praze, mi připadá fantastická a já si tohoto města v srdci Evropy intenzivně užívám. ■

↑
Ateliér v 60. letech 20. století / Het atelier in de jaren '60, FOTO Ing. Arch. V. Jirout / Archief van Ing. Arch. V. Jirout

↗
Současný ateliér / Het huidige atelier, FOTO Maryleen Schiltkamp

↓
Alois and Ludmila Jiroutovi / Alois and Ludmila Jirout FOTO Archiv Ing. Arch. V. Jirouta / Archief van Ing. Arch. V. Jirout

Het huis 'Zámecké schody 4/187'

voor keizer Maximiliaan II.

Gedurende de Duitse bezetting en Sovjet-tijd zijn huizen als deze sterk verwaarloosd en in staat van verval geraakt. De huiseigenaar, architect Vladimír Jirout, aan wiens familie het huis nu toebehoort, heeft vanaf de jaren '90 restauratiewerkzaamheden uitgevoerd die nog steeds doorgaan. Zijn ouders, Alois en Ludmila Jirout, waren artistieke boekbinders die hun atelier op de begane grond van het huis hadden.

Bijzonder is dat zij een professionele vriendschap met de beroemde Tsjechische schilder František Kupka onderhielden, die toen in Parijs woonde. Samen met Kupka werkten ze aan de publicatie van zijn illustraties voor klassieke werken als het *Gilgamesj-epos* en *Canticum Canticorum*. Deze kostbare werken zijn thans in het beheer van een Stichting. Kupka heeft ook enige maanden in het huis Zámecké schody 4 gewoond, tijdens zijn overzichtstentoonstelling in Galerie Mánes in Praag in 1946.

Zijn schilderijen waren toen tijdelijk hier opgeslagen op de derde etage.

Het is voor mij heel inspirerend

in deze ruimte te mogen wonen en werken; de geschiedenis van dit pand en de energie door de eeuwen heen zijn als het ware voelbaar. Ik heb ook het idee en de wens dat ik als kunstenaar deze artistieke- en inhoudelijke lading zal kunnen continueren. Het feit dat ik deze etage van dit huis min of meer bij toeval bij een makelaar aangeboden vond en ik daarbij goeddeels mijn intuïtie volgde, spreekt ook voor wendingen op je levenspad waarvan men weleens zegt dat 'het pad jou gevonden heeft', en niet andersom.

Aan de andere kant past het heel goed in mijn kosmopolitische bestaan om in verband met mijn werk in diverse culturele steden een aantal jaren te verblijven. Ik ben geboren en getogen op het eiland Curaçao, (een van de voormalig Nederlandse Antillen) en heb mijn studie in Amsterdam gedaan. Ik verbleef ook enige jaren in New York en Sint-Petersburg (Rusland).

Steden en plaatsen met elkaar te vergelijken is niet eenvoudig, maar ik kan met zekerheid zeggen dat mijn tijd in Praag echt fantastisch is en dat ik intens geniet van deze prachtige stad in het hart van Europa. ■

Dům „U Bílé růže“ v Praze

Bronzové dveře

Dům „U Bílé růže“ stojí v Mostecké ulici 276/17 na pražské Malé Straně. Většinovými vlastníky jsou nizozemský sběratel umění Boudewijn Jansen a jeho žena Yvette van Dishoecková. V roce 2005 byla zahájena renovace domu a o tři roky později byla instalována nápadná nová bronzová dubová brána, kterou navrhl český sochař Petr Císařovský.

Dílo na dveřích představuje fiktivní dialog mezi filozofy-teology **Janem Amosem Komenským** a **Desideriem Erasmem Rotterdamským**, zde symbol svazku mezi českým a nizozemským národem. Scéna je zasazena do studovny, kde oba účastníci spolu sedí u stolu: Český bratr vlevo (východní dveřní křídlo) a katolický kněz vpravo (na západě). Komenský píše husím brkem knihu a levou rukou zve návštěvníka, aby vstoupil. Erasmus ukazuje pravou rukou vzhůru a levou rukou na obálku, která tvoří sklopku skutečné poštovní schránky. Na stole stojí glóbus. Na zdi za nimi vidíme symboly umění a vědy, respektive tak, jak si je představuje umělec. Sochařství nad Komenským a malířství nad Erasmem. Jako vlys se

zleva doprava představují symboly básnictví (harfa), geometrie (geometrická tělesa), divadla (drama), čtyři živly (vzduch, voda, oheň, země), divadlo (veselohra), architektura (dům U Bílé růže) a hudba (housle). Na podlaze vlevo sedí kočka, leží knihy a u myši vpravo leží pergamen, na němž je jméno umělce a letopočty 2007–2008. Scéna je nahoře uzavřena kazetovým stropem a rozhrnutými záclonami. V zaskleném světlíku nad bránou vidíme hvězdné nebe (9 hvězd) a slunce (vlevo, východ, Orient) a měsíc (vpravo západ, Okcident).

Křídla dveří jsou obložena i na vnitřní straně bronzovými deskami. Tam je znázorněn moderní interiér mimo jiné mobilním telefonem (který má na obrazovce telefonní číslo umělce), laptop (na obrazovce e-mailová adresa umělce), svazek klíčů, moderní most v Rotterdamu a Tančící dům v Praze.

Dům a jeho obyvatelé

Dům „U Bílé růže“ je středověkého původu a byl několikrát přestavován: pozdně goticky, renesančně, barokně a ve stylu klasicismu. Dříve bývala brána, kterou se vjíždělo, uprostřed, o tom svědčí začátek oblouku

v předním průčelí (viz foto).

Vlastníky byli mimo jiné v 16. století členové šlechtických rodin Lobkoviců a Kolovratů. Měl zde lékárnu luterán Jan Jiří starší Dyrnyk (Dirix von Brück und Rottenberg), který byl *purkmistrem* (starostou) Malé Strany. Po bitvě na Bílé Hoře (1620) byl jeho majetek konfiskován a Dyrnyk emigroval do Pirny (Sasko). V roce 1629 koupil dům správce uměleckých sbírek a pokladu (šacmistr) Pražského hradu Ottavio Miseroni, který zůstal v rukou této rodiny do roku 1678. Poté dům koupil lékař Jindřich (Hendrik) de Voss. Jeho vdova Johanna Dupontová pocházející z Atrechtu, která se znovu provdala za Francisca Leuxe (Luycxx), syna antverpského malíře Franse Luyxe (Leux), prodala dům v roce 1681 Eliasovi Karlu von Schwarzenfeldovi. Vlastnictvím této rodiny zůstal dům hluboko do 18. století. Od roku 1770 až do své smrti žil zde jako nájemník slavný malíř a grafik Ludvík Kohl (1746–1821). V roce 1794 koupil nemovitost Michael Karl von Kaunitz (Kounic). Současné průčelí pochází z roku 1871. Až do poloviny 20. století zde bydlelo několik generací řezníků.

Omladina

V poslední čtvrtině 19. století zde bydlel mimo jiné rukavičkář **Rudolf Mrva** (1873–93). Ten pracoval jako špión pro policii v českých nacionalistických kruzích mimo jiné v *Omladině* (slovník českého jazyka uvádí definici „mladí lidé, mládež“), českém přísně organizovaném anarchistickém tajném spolku, který vznikl koncem sedmdesátých let a měl kontakty s politickou stranou Mladočechů. Přívrženci Omladiny byli socialisticky smýšlející studenti, kteří se zasazovali o demokratické a sociální reformy a usilovali o samostatnost Českého království, které tehdy bylo ještě částí represivního policejního a vojenského státu Rakousko-Uhersko. Po demonstracích v první polovině roku 1893 byl v Praze vyhlášen výjimečný stav a bylo zatčeno sedmdesát šest studentů a mladých dělníků, kteří byli všichni podezříváni ze spiknutí proti státu a z toho, že jsou členy Omladiny. Korunním svědkem obžaloby byl Rudolf Mrva, a ten byl 23. prosince 1893 ve svém bytě v Mostecké ulici

zavražděn. Počátkem roku 1894 byl zahájen proces proti podezřelým, kteří byli obviněni z velezrady a podvratných revolučních aktivit. Tento soudní proces, který vzbudil velký rozruch, zesílil nacionalismus a socialismus v Čechách. Rozsudky byly vyhlášeny 14. února 1894: osm zproštění viny, až deset let vězení pro Mrvovy vrahy, 14 měsíců až 8 let vězení pro ostatní. S nástupem Badeniho vlády v roce 1895 jim byla udělena amnestie. Mezi odsouzenými byl ekonom a právník Alois Rašín (1867–1923). V roce 1911 se Rašín stal členem parlamentu ve Vídni a v roce 1918 prvním ministrem financí nového státu Československo. V roce 1923 ho postřelil anarchista (!) a Rašín zemřel o měsíc a půl později. Je po něm pojmenováno jedno z vltavských nábřeží v centru Prahy (*Rašínovo nábřeží*). □

Císařovského brána – venkovní strana /
Císařovský poort – buitenzijde
ZDROJ / BRON wikipedia

WEBOVÉ STRÁNKY http://www.cisarovsky.com/an/_realizace/text/text_lab.php?str=bl

Huis 'De witte roos' in Praag

De bronzen deur

Huis "U Bílé růže" staat in de Brugstraat (Mostecká 276/17) in de Praagse Kleine Zijde. De Nederlandse kunstverzamelaar Boudewijn Jansen en zijn vrouw Yvette van Dishoeck zijn de meerderheidseigenaars. In 2005 ging de renovatie van het huis van start en drie jaar later werd de opvallende nieuwe met brons beslagen eikenhouten poort geplaatst, die is ontworpen door de Tsjechische beeldhouwer Petr Císařovský.

Het deurwerk stelt een fictieve dialoog voor tussen de filosofen-theologen **Jan Amos Komenský** (Comenius) en **Desiderius Erasmus van Rotterdam**, hier symbool van de band tussen het Tsjechische en het Nederlandse volk. Het toneel is een studeerkamer, waar de twee acteurs samen aan tafel zitten: de Boheemse Broeder links (de oostelijke deurvleugel) en de katholieke priester rechts (in het westen). Comenius schrijft met een ganzeveer een boek en met de linkerhand nodigt hij de bezoeker uit om naar binnen te gaan. Erasmus wijst met de rechterhand naar boven en met de linkerhand naar een enveloppe, die de klep

vormt van een reële brievenbus. Op de tafel staat een globe. Op de muur achter hen zien we symbolen van kunst en wetenschap, althans zoals de kunstenaar ze zich voorstelt. Beeldhouwkunst boven Comenius en schilderkunst boven Erasmus. Als een fries worden van links naar rechts de symbolen voorgesteld van poëzie (harp), geometrie (geometrische lichamen), theater (drama), de vier elementen (Lucht, water, vuur, aarde), theater (blijspel), architectuur (huis De witte roos) en muziek (viool). Op de vloer zit links een kat, liggen boeken en bij de muis rechts ligt een perkament met erop de naam van de kunstenaar en de jaartallen 2007-2008. Het toneel wordt bovenaan afgesloten door een kassettenplafond en open gordijnen. In het verglaasde bovenlicht boven de poort zien we een sterrenhemel (9 sterren) en zon (links, oosten, morgenland) en maan (rechts, westen, avondland).

De deurvleugels zijn ook aan de binnenzijde met bronzen platen bekleed. Daar wordt een modern interieur voorgesteld met o.a. een mobiel telefoontje (met op het scherm het telefoonnummer van de kunstenaar),

een laptop (op het scherm het e-mailadres van de kunstenaar), een sleutelbos, een moderne brug in Rotterdam en het Dansende Huis in Praag.

Het huis en zijn bewoners

Het huis De Witte Roos heeft een middeleeuwse oorsprong en werd meermaals verbouwd: laatgotisch, renaissance, barok en classicisme. Vroeger was de inrijpoort in het midden, daarvan getuigt de opengelegde boogaanzet in de voorgevel (zie foto).

Eigenaars waren o.a. in de 16de eeuw leden van de adellijke families Lobkowicz en Kolovrat. Jan Jiří starší Dyrnk (Dirix von Brück und Rottenberg) had hier een apotheek, hij was *purkmistr* (burgemeester) van de Kleine Zijde, lutheraan en na de Slag bij de Witte Berg (1620) werd zijn bezit gekonfiskeerd en emigreerde hij naar Pirna (Saksen). In 1629 kocht de beheerder van de kunstschaten van de Praagse Burcht Ottavio Miseroni het huis, dat in handen bleef van deze familie tot 1678. Toen kocht geneesheer Jindřich (Hendrik) de Voss het huis. Zijn weduwe Johanna Dupont

(afkomstig uit Atrecht), hertrouwd met Franciscus Leux (Luycx), zoon van de Antwerpse schilder Frans Luycx (Leux), verkocht het huis in 1681 aan Elias Karl von Schwarzenfeld. Het huis bleef tot diep in de 18de eeuw eigendom van deze familie. Van 1770 tot aan zijn dood woonde hier als huurder de bekende schilder en graficus Ludvík Kohl (1746-1821). In 1794 kocht Michael Karl von Kaunitz (Kounic) het pand. De huidige voorgevel dateert van 1871. Hier woonden enkele generaties lang slagers tot in het midden van de 20ste eeuw.

Omladina

In het laatste kwart van de 19de eeuw woonde hier o.a. de handschoenmaker **Rudolf Mrva** (1873-93). Die spioneerde voor de politie in Tsjechisch-nationalistische kringen waaronder de *Omladina* (Jonge generatie), een eind jaren zeventig ontstane Tsjechische streng georganiseerde anarchistische geheime genootschap, die banden had met de politieke partij der Jongtsjechen. De aanhangers van Omladina waren socialistisch gezinde studenten, die pleitten voor demokra-

tische en sociale hervormingen en de zelfstandigheid nastreefden van het koninkrijk Bohemen, dat toen nog een deel was van de repressieve politie- en soldatenstaat Oostenrijk-Hongarije. Na demonstraties in de tweede helft van 1893 werd in Praag de noodtoestand uitgeroepen en werden zesenzeventig studenten en jonge arbeiders aangehouden, allemaal verdacht van samenzwering tegen de staat en betrokken te zijn bij Omladina. Kroongetuige ten laste was Rudolf Mrva en die werd op 23 december 1893 in zijn woning in de Brugstraat vermoord. Begin 1894 begon het proces tegen de verdachten, die werden beschuldigd van hoogverraad en staatsgevaarlijke revolutionaire activiteiten. Deze rechtszaak, die veel ruchtbaarheid genoot, versterkte het nationalisme én het socialisme in Bohemen. Op 14 februari 1894 werden de vonnissen uitgesproken: acht vrijspraken, tot tien jaar gevangenisstraf voor de moordenaars van Mrva en van 14 maanden tot 8 jaar gevangenis voor de overigen. Bij het aantreden van de Badeni-regering in 1895 werden hen amnestie verleend. Onder de

veroordeelden was de econoom en jurist Alois Rašín (1867-1923). In 1911 werd Rašín lid van het parlement in Wenen en in 1918 de eerste Minister van Financiën van de nieuwe staat Tsjechoslovakije. Hij werd in 1923 door een anarchist (!) neergeschoten en overleed anderhalve maand later. Naar hem is een van de Moldaukaden in de Praagse binnenstad genoemd (*Rašínovo nábřeží*). ■

Kate Otten: architektka propojující světy

Základní starost o druhé v našich osobních i společenských životech výrazně napomáhá k vytvoření lepšího místa na tomto světě, jak o tom tak vášnivě sníme. Tím, kdo snil, byl Nelson Mandela: bojovník za svobodu, lidská práva, první demokraticky zvolený jihoafrický prezident a především symbol odporu proti apartheidu. Zrůdná státní politika, která Jihoafrickou republiku rozežírala oficiálně 48 let, ale ve skutečnosti existovala mnohem déle.

Názna rasové segregace se v zemi objevily již kolem 17. století společně s příchodem evropských osadníků z řad nizozemských, vlámských a fríských kalvinistů. Prvními mořeplavci, kteří dosáhli afrických břehů, byli sice Portugalci v 15. století, ale nepodařilo se jim založit žádné trvalé osady. To se povedlo až právě Nizozemcům ze Sjednocené východoindické společnosti, která námořní obchodní trasu od Portugalců převzala a v roce 1652 založila zásobovací stanici, dnešní Kapské město. Vzhledem k tomu, že nativní domorodé obyvatelstvo bylo nepoddajné, přivázeli si osadníci otroky i z jiných částí světa. Muže zneužívali na těžkou práci, ženy nutili k manželství. Děti,

kteří se v těchto smíšených svazcích narodily, společnost spíše trpěla, než přijímala. V druhé polovině 17. století to však nebyli již pouze Nizozemci, kteří zemi kolonizovali, připojili se k nim němečtí luteráni a francouzští hugenoti. Jejich potomkům se začalo říkat Búrové. Poklidné soužití, pokud se tomu dá tak říkat, narušil příchod Angličanů na konci 18. století, kteří Búry vytlačili do vnitrozemí a ačkoliv jim šlo především o nerostné bohatství, v roce 1833 zrušili otroctví. Prakticky nepřetržitě roztržky mezi Búry a Angličany vyvrcholily během druhé búrské války v letech 1899 až 1902. Krvelačné boje, během kterých došlo i na koncentrační tábory pro rodiny Búrů, ukončila anexie území a rozšíření koloniálního panství Velké Británie, která roku 1910 předala politickou moc do rukou bílé menšiny, dnešních Afrikánců. S nimi přišel i první zákaz smíšených manželství. Po druhé světové válce situace vy eskalovala a byl oficiálně zaveden apartheid. Každému byl podle barvy pleti přiřazen sociální, ekonomický a společenský status, který byl neměnný a země i města byla územně striktně rozdělena, aby se jednotlivé skupiny nepotkávaly a nemohly mezi nimi

vznikat ani žádné vztahy. Hrůzy této ideologie skončily v roce 1994, avšak následky jsou viditelné dodnes. Města i společnost jsou stále rozpolceny a vzájemná nevráživost všudypřítomná. Dialog není jednoduchý, ale je možný, třeba jen symbolický, tak jak o něj ve své tvorbě usiluje jihoafrická architektka Kate Otten.

Kate Otten se narodila v roce 1964 v městě Durban. Po studiu architektury na Witwatersrandské univerzitě v Johannesburgu založila roku 1989 svou vlastní architektonickou kancelář, která má i po více jak 28 letech existence konstantní počet 8 zaměstnankyň. Sama Otten to vysvětluje vizí o malém týmu, kde každý je individualitou a přesto součástí většího celku. Stejný princip zastává i ve své architektonické praxi, ve které se věnuje různorodým projektům od měřítka rodinného domu po velké administrativní objekty. Přes velký počet realizací však u ní nenajdeme dva identické projekty. Ke každé zakázce přistupuje striktně individuálně a hledá nejlepší řešení nejen pro zadavatele, ale především pro dané místo. Tento princip se zdá jako všeobecně platný a ničím výjimečný u architektů napříč světem,

avšak Otten má vyšší cíle. Její architektura nemá být pouze estetickým a funkčním prvkem, ale především spojovacím článkem mezi oddělenými světy.

Johannesburg, ve kterém realizuje nejvyšší počet projektů, vnímá jako nevinnou oběť režimu a politiky apartheidu. Ruku v ruce se segregací obyvatel, bylo město rozděleno na části pouze pro černé a bílé. Kromě toho však museli používat oddělené dopravní prostředky, nakupovat v oddělených obchodech, jíst v oddělených restauracích, vzdělávat se v oddělených školách, léčit se v oddělených nemocnicích, koupat se na oddělených plážích. V důsledku toho se pak především historické centrum stalo prakticky nedobytnou pevností bohatých bílých a vzdálenější oblasti kolem něj se proměnily v ghetta. Nejznámější je předměstí Soweto, jehož obyvatelé před zavedením apartheidu tvořili horníci ze zlatonosných dolů, ale po násilné segregaci se mezi dělníky ocitli i běžní lidé, černoši, kteří byli násilně přesídleni. Netřeba zdůrazňovat, že vládní investice do infrastruktury a občanské vybavenosti Soweta byly prakticky nulové. V současnosti není situace natolik

Univerzita ve Witwatersrandu – krajinný kampus / De Universiteit van de Witwatersrand – de landelijke campus

tristní, jako v minulosti, naopak došlo k paradoxní situaci. Soweto má ve statistikách nižší kriminalitu než samotné centrum Johannesburgu, které je prakticky neobyvatelné kvůli strachu bílých obyvatel z častých únosů a přepadení. Sami se tedy stěhují do uzavřených rezidenčních objektů a stávající se (ne)dobrovolnými sebevěznicemi.

Podle Otten není stavění uzavřených komplexů řešením. Je potřeba změnit myšlení lidí, umožnit jim vzájemnou existenci a propojit jejich světy. Věřící, že člověk svým způsobem násilí sám přitahuje, pokud ho očekává a naopak se nechová nezaujatě a otevřeně, i když je to velmi složitý proces.

Kate Otten při své tvorbě využívá elementární a efektní prostředky, aby dosáhla svých cílů. Hlavní úskalí spatřuje v samotném architektonickém vzdělání, které bylo striktně prozápadně orientované. Nešlo zde přímo o politiku, ale o estetiku, která vycházela z euroatlantické tradice a rezignovala na lokální a historické africké kontexty. Jejím vzorem se stal egyptský architekt Hassan Fathy, jehož krédem (stručně řečeno) bylo, aby architektura sloužila lidem, vycházela

z místní tradice a jakékoliv technologické inovace v ní používané plynuly ze skutečné potřeby, ne samoúčelné masovosti a industrializace. Stejně tak Otten ve svých návrzích pracuje v co možná nevyšší míře s lokálními materiály, využívá tradiční rukodělné a řemeslné techniky, znovuobjevuje zapomenutou ornamentální a především pak respektuje dané místo a obohacuje ho o nové kontexty. Jedním z výrazných znaků jejích staveb je transparentnost na hranici neviditelnosti a upřímná otevřenost.

Jedním z jejích nejznámějších projektů je rekonstrukce a rozšíření bývalé ženské věznice stojící v justičním komplexu na Constitution Hill v Johannesburgu. Komplex z roku 1909 v centru města tvoří několik budov obehnaných zdí, za kterými byli mimo jiných vězněni i Mahátma Gándhí a Nelson Mandela. Po skončení apartheidu bylo rozhodnuto o razantní transformaci místa na centrum lidských práv a pamětník obětem režimu. Mezi lety 2003 až 2004 došlo na citlivou rekonstrukci a dostavbu samotné ženské věznice. Stávající budova ve viktoriánském stylu byla očištěna od dodatečných stavebních zásahů. Pro potřeby kancelář Komise

pro genderovou rovnoprávnost a Komise pro lidská práva byly postaveny dva nové trakty, které kolmo navazují na původní dvě křídla sbíhající se v centrálním halovém objektu. Cílem přístavby bylo jednak nenarušit historické objekty a jednak jejich prostory ponechat pietně prázdné. Nové třípatrové trakty jsou jasně oddělené. Strohé ortogonální objemy jsou v kontrastu s až romantickým viktoriánským stylem: podtržení lži a upřímnosti každé doby. Opláštění administrativních budov je z perforované, korozi odolné oceli.

Otten toto řešení zvolila po rozhovorech s bývalými věznicemi. Jedinou volnočasovou aktivitou, které se mohly věnovat, bylo tkaní tapisérií. Perforované pláty je mají připomínat, ovšem nejen je. Zároveň odkazují i na jejich nejsvobodnější moment, kterým byly průhledy a pohledy na nebe skrze mříže a skuliny. Jediná věc, kterou jim dozorcí nemohli vzít. Přirozená patina plátu pak sama osobně evokuje režné zdivo starých částí objektu a přirozeně na ně navazuje. Avšak nejsilnějším gestem přístaveb je jejich samotný objem. Trakty se neдрží hranic věznice, naopak je razantně porušují a nejvyšším patrem překračují zeď oplocení a vstupují do samotného města. Otevírají se okolí a zároveň ho do sebe vtahují. Nenápadná hra s velkým významem.

Jedním ze specií Jihoafrické republiky je i zákon o ochraně památek. Všechny budovy starší 60 let jsou automaticky chráněny a ochranu dostávají nejen na základě svého faktického stáří, ale také historických souvislostí. Proces jejich obnovy či rekonstrukce je proto velmi náročný, ale podle Kate Otten, to není na překážku, naopak, architekt je díky tomu

postaven před nové výzvy. Jim musela čelit i při realizaci projektu pavilonů v Gabrielově zahradě v Johannesburgu. Zahrada náleží k národní kulturní památce koloniálního domu z roku 1930, který si nechal postavit portugalský obchodník a nějaký čas v něm bydlel Nelson Mandela. Zadáním projektu v roce 2007 bylo vytvořit administrativní zázemí pro pracovníky památky. Stejně jako u ženské věznice, Otten i zde jasně oddělila nové a staré. Dva nízké pavilony situovala na nejnižší úroveň terasové zahrady. Vzájemně tvoří půdorys písmene L a jsou těsně přimknuté k historickým kamenným zahradním zdem. Cílem celého konceptu bylo minimalizovat viditelné zásahy a uchovat výjimečné pohledy z domu a zahrady na níže ležící město.

Otten proto komunikace kancelářů a obslužné prostory situovala mezi zadní obvodové stěny a kamenné zdi. Zbylé tři strany pavilonů navrhla jako plně prosklené. Díky tomuto řešení se kanceláře staly téměř součástí zeleně, když se v nich v noci zrcadlí okolní stromy a zároveň samotná zahrada během dne vstupuje do interiéru. Splynutí interiéru a exteriéru nakonec potrhla náhodnými perforacemi zadních plných stěn, aby umožnila průhledy skrze zahradu a kanceláře až na samotné kamenné opěrné zdi. Z vrchního pohledu jsou pavilony téměř neviditelné. Na jejich střeších byly vybudovány retenční nádrže, které kromě své užitné funkce plní i funkci estetickou. Romanticky se v nich zrcadlí svébytný každodenní život přírody.

Téma přírody je pro Kate Otten stejně důležité, jako politické křivdy minulosti. Usiluje o návrat přirozenosti do života lidí. V případě pavilonů

v Gabrielově zahradě je tato snaha citelná, avšak vzhledem k formálním požadavkům a památkové ochraně ji nemohla dotáhnout zcela do konce. To se jí poprvé povedlo při stavbě jejího vlastního rodinného domu Lulu Kati Kati. Název ve svahilštině znamená „perla uprostřed“ a odkazuje k lokaci domu. Objekt stojí na skalnatém zalesněném pozemku mezi přírodní rezervací Melville a slepou rušnou obchodní ulicí. Založení objektu, vzhledem k terénu i vegetaci bylo velmi komplikované. Skalní masiv neposkytoval mnoho prostoru a kácení vzrostlé zeleně nepřicházelo v úvahu. Otten proto přistoupila k experimentu, který byl podle ní sice riskantní, ale o to více zásadní jako zkušenost pro její budoucí projekty. Objekt navrhla jako třípatrový, aby minimalizovala plochu a celou jeho konstrukci závěsila na šest masivních kmenů stromu gumovníku o výšce 9,5 metru, čímž minimalizovala zásahy do podloží. Obvodové stěny zjemnila koláží různých a nepravidelně umístěných okenních otvorů. Cílem bylo vytvořit hru průzorů, průsvitů a cílených pohledů, které se budou chovat stejně neočekávatelně jako ševelení listů stromů za nimi.

Příroda řídila také dispozici domu. Na uliční úrovni se přes lávku a jezírko vchází do střední části domu, kde jsou v korunách stromů hlavní společenské prostory s balkónem a kuchyně. V nejvyšším patře, již téměř mezi mraky, jsou situovány ložnice. A konečně spodní zemité patro je obývacím pokojem propojeným se zahradou a s relaxační koupelnou, která je zaklenuta přímo do skály. Barevnost celého domu se na první pohled může zdát kýčovitá: tmavé barvy s křiklavě růžovou a bílou. Avšak jejich volba

Bývalá ženská věznice v Johannesburgu / De voormalige vrouwengevangenis in Johannesburg

nebyla náhodná. Korespondují totiž s květy osmdesátiletého stromu Dombeja, které v zimních měsících celý interiér doslova prozařují. Jen malým detailem je pak uměle vybudované biotopické jezírko, které zachycuje dešťovou i užitkovou vodu.

V roce 2016 se Katen Otten svým zatím posledním projektem symbolicky vrátila ke svým počátkům. Navrhla detašované pracoviště pro Witwatersrandskou univerzitu. Výzkumné, tréninkové a komunitní centrum se nachází v provincii Limpopo v blízkosti národního parku Kruger. Založeno bylo v roce 1989 s cílem podpořit akademické vzdělávání a zároveň lokální komunitní život. Více než 26 let se centrum rozrůstalo vlastním životem. Jeho rozšiřování probíhalo více méně nekonceptně, i když s ohledem na místo a snad i tradici. Směs jednopodlažních utilitárních objektů byla nekonceptně roztroušena mezi stromy, aby se ztrácely v horizontu hřebenu a okolních údolích. Architektonicky se snažily přiblížit vizi lesních chýší a typických vesnických rondelů s doškovou střechou. Šlo však pouze o slepou nápodobu, bez jakékoliv invence. Otten se toto rozhodla změnit, avšak nenásilně, přirozeným procesem. Vodítkem byl pro ni samotný terén a stávající

vegetace. Nové funkce (společenské a přednáškové sály, jídelnu, kanceláře, ubytovací kapacity, sanitární zařízení), které měla do areálu vměstnat, navrhla jako samostatné jednopodlažní objekty, které vzájemně propojila venkovními chodníky kryté spojitou markýzou. Jejich půdorysné řešení plně respektuje stávající terén a stromy, kterým se vyhýbají nebo jsou jimi dokonce perforovány. Při celé realizaci byly pokáceny pouze dva stromy. A přesto objekty dokázala logicky propojit a ponechat navíc volné stezky divokých zvířat, která se v parku pohybují. Efektivní řešení využila Otten i pro architektonické ztvárnění. Velkoformátové prosklení objektů zde má stejný význam jako u pavilonů v Gabrielově zahradě, propojení interiéru a exteriéru. Tlumené až téměř fádňi barvy fasády jsou reakcí na přirozené prostředí, ve kterém se mají budovy ztrácat. Tomu napomáhají i jednoduché objemy kryté pultovými střešami a použité lokální stavební materiály. Vlastně celý popis zní až příliš logicky, aby za ním byla vidět genialita celého projektu. Otten dokázala respektovat potřeby zvířat, které nijak neomezují v pohybu, letité vegetaci poskytla potřebný prostor a uživatelům nabídla otevřené prostory s možností sou-

kromí. Lidé se mohou potkávat uvnitř objektů, nebo náhodně v četných zákoutích rámuující okolní scénérii, či při cestách mezi jednotlivými místnostmi. Její architektonický slovník je nezaujatý a nadčasový. Vyhýbá se všem architektonickým klišé a pracuje čistě s materiálovou a prostorovou vizualitou. Snad nejlépe vystihuje její práci ona sama, když říká, že použitím jednoduchých prostředků uděláme obyčejné mimořádným.

Pohled na současnou Jihoafrickou republiku se různí. Jedni vidí zemi zrcenou lety apartheidu a plnou násilí, druzí nádhernou zemi, která ukrývá ještě mnoho krásného. Kate Otten je prostředníkem mezi nimi. Svou architekturou dokáže zprostředkovat prchavé, téměř neviditelné okamžiky a pravou podstatu místa. Chtělo by se až trochu pateticky říct, že krásou a otevřeností bojuje proti zlu a nenávisti. Avšak ono tomu tak možná skutečně je. Záleží, jak my sami budeme přijímat její architekturu a hledat v ní skutečné hodnoty. ▣

Článek je podpořen z grantu SGS ČVUT SGS15/220/OHK1/3T/15 (Formování moderní architektury veřejným zájmem a proměnami životního stylu, ředitel Miroslav Pavel)

Kate Otten: architecte die werelden met elkaar verbindt

De Universiteit van de Witwatersrand – de landelijke campus / Univerzita ve Witwatersrandu – krajinný kampus

De fundamentele zorg voor anderen in ons persoonlijke en maatschappelijke leven helpt aanzienlijk om een betere plek in deze wereld te creëren, zoals wij hierover hartstochtelijk dromen. Iemand die dat deed, was Nelson Mandela: een strijder voor vrijheid en mensenrechten – de eerste democratisch gekozen president van Zuid-Afrika en vooral een symbool van het verzet tegen de apartheid. Het ontaarde overheidsbeleid dat Zuid-Afrika officieel gedurende 48 jaar aantastte, bestond echter in feite veel langer.

Tekenen van rassensegregatie verschenen in het land reeds rond de zeventiende eeuw, samenvallend met de komst van Europese calvinistische kolonisten van Nederlandse, Vlaamse en Friese afkomst. De eerste zeevaarders die de Afrikaanse kust bereikten, waren weliswaar Portugezen uit de vijftiende eeuw, maar deze waren niet bij machte om permanente nederzettingen te stichten. Dit gelukte pas de Nederlanders van de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie, die de maritieme handelsroute van de Portugezen overnam en in 1652 een bevoorradingsplaats stichtte: het huidige Kaapstad. Omdat de inheemse

bevolking zich niet liet onderdrukken, brachten de kolonisten ook slaven uit andere delen van de wereld mee. De mannen werden ingezet voor het harde werk en de vrouwen werden gedwongen tot een huwelijk. De kinderen die uit deze gemengde huwelijken werden geboren, werden door de maatschappij eerder gedoogd dan geaccepteerd.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw waren het echter niet alleen Nederlanders die het land koloniseerden, er kwamen ook Duitse lutheranen en Franse hugenoten bij. Men begon hun nakomelingen 'Boeren' te noemen. De vreedzame co-existentie, als dit zo genoemd kan worden, werd verstoord door de komst van de Engelsen aan het einde van de achttiende eeuw, die de Boeren landinwaarts drongen, en die ofschoon zij vooral geïnteresseerd waren in de bodemrijkdom, in 1833 de slavernij afschaften. De vrijwel onophoudelijke geschillen tussen de Boeren en de Engelsen culmineerden tijdens de Tweede Boerenoorlog tussen 1899 en 1902. De bloedige gevechten, waarin ook sprake was van het inrichten van concentratiekampen voor de gezinnen van Boeren, werden

beëindigd door annexatie van het grondgebied en de uitbreiding van het koloniale bewind van Groot-Brittannië, dat in 1910 de politieke macht overdroeg aan de blanke minderheid, de huidige Afrikaners. Met hen kwam ook het eerste verbod van gemengde huwelijken.

Na de Tweede Wereldoorlog escaleerde de situatie en werd officieel de apartheid ingevoerd. Aan iedereen werd volgens huidskleur een sociale, economische en maatschappelijke status toegedeeld, die onveranderbaar was. Het platteland en de steden werden territoriaal strikt gescheiden, zodat de afzonderlijke groepen elkaar niet konden ontmoeten en tussen hen geen relaties konden ontstaan. De gruwelen van deze ideologie eindigden in 1994, maar de gevolgen zijn nog altijd zichtbaar. De steden en de maatschappij zijn nog steeds gespleten en wederzijdse vijandigheid is overal voelbaar. De dialoog is niet gemakkelijk, maar mogelijk – al was het maar symbolisch – zoals de Zuid-Afrikaanse architecte Kate Otten hiernaar in haar werk streeft.

Kate Otten werd geboren in 1964 in de stad Durban. Na haar studie archi-

← De voormalige vrouwengevangenis in Johannesburg / Bývalá ženská věznice v Johannesburgu

→ Lulu Kati Kati

tectuur aan de Universiteit van Witwatersrand in Johannesburg in 1989 stichtte zij haar eigen architectenbureau, dat ook na meer dan 28 jaar een constant aantal van acht vrouwelijke medewerkers telt. Otten zelf verklaart dit vanuit de visie van een klein team waarbij iedereen een eigen individualiteit heeft en tegelijk deel uitmaakt van een groter geheel. Zij is ook voorstander van dit principe in haar architecturale praktijk, waarbij ze zich bezighoudt met diverse projecten: van projecten gericht op een gezinshuis tot grote kantoorgebouwen. Ondanks het grote aantal realisaties vindt men bij haar echter geen twee identieke projecten. Zij benadert elke opdracht strikt individueel en zoekt naar de beste oplossing – niet alleen voor de klant, maar vooral voor de gegeven locatie. Dit principe lijkt algemeen geldig en is niet uitzonderlijk voor architecten over de hele wereld, maar Otten stelt hogere doelen. Haar architectuur wil niet alleen een esthetisch en functioneel doel nastreven, maar beoogt vooral een verbindende schakel te vormen tussen gescheiden werelden.

Johannesburg, waarin zij het grootste aantal projecten uitvoert, ziet ze als een onschuldig slachtoffer van de regimes die het apartheidsbe-

leid uitvoerden. Als gevolg van de segregatie werd de stad verdeeld in wijken voor alleen zwarten of blanken. Bovendien moesten de bewoners gescheiden vervoermiddelen gebruiken, in gescheiden winkels inkopen doen, in gescheiden restaurants eten, in gescheiden scholen opgeleid worden, in gescheiden ziekenhuizen behandeld worden en zwemmen aan gescheiden stranden. Dientengevolge is vooral het historische centrum veranderd in een praktisch onneembare vesting van rijke blanken en veranderden de meer afgelegen delen daaromheen in getto's. Het bekendste voorbeeld is de voorstad Soweto, waarvan de bewoners vóór de invoering van de apartheid gerekruteerd werden onder de mijnwerkers uit de goudmijnen, terwijl daar na de geforceerde segregatie ook gewone mensen terecht kwamen, zwarten die met geweld werden overgeplaatst. Onnodig te zeggen dat de overheidsinvesteringen in de infrastructuur en voorzieningen voor burgers van Soweto zo goed als nul waren. Op dit moment is de situatie niet zo triest als in het verleden, er is echter een paradoxale situatie ontstaan. Soweto heeft een lagere misdaadstatistiek dan het centrum van Johannesburg, dat nageenough onbewoonbaar is wegens de

angst van de blanke bewoners voor frequente ontvoeringen en overvallen. Uit eigen beweging verhuizen zij daarom naar gesloten residentiegebouwen en worden (on)vrijwillige gevangenenbewaarders van zichzelf. Volgens Otten is daarom het bouwen van gesloten complexen geen oplossing. Het is noodzakelijk dat het denken van de mensen verandert, waardoor een onderling bestaan mogelijk wordt en hun werelden zich met elkaar verbinden. Zij is van mening dat een mens het geweld zelf oproept als hij het verwacht in plaats van zich onvooringenomen en open te gedragen, ook al is dit een zeer ingewikkeld proces.

Kate Otten gebruikt in haar werk elementaire en indrukwekkende middelen om haar doelen te bereiken. Zij ziet als belangrijkste valkuil het architectuuronderwijs zelf dat altijd strikt prowesters georiënteerd was. Er was niet direct sprake van een beleid, maar van een esthetiek die gebaseerd op de Euro-Atlantische traditie de lokale en historische Afrikaanse contexten afwees. Haar voorbeeld werd de Egyptische architect Hassan Fathy, wiens credo was (kort gezegd) dat de architectuur mensen moet dienen, op de lokale tradities gebaseerd moet zijn en dat

alle technologische innovaties daarbij voort moeten vloeien uit een werkelijke behoefte, niet vanuit een streven naar een zichzelf verrijkende massaproductie en industrialisatie. Zodoende werkt Otten bij haar projecten zoveel mogelijk met lokale materialen, maakt gebruik van traditionele handmatige en ambachtelijke technieken, herontdekt vergeten ornamentaleiteit en respecteert vooral de gegeven locatie en verrijkt deze met nieuwe contexten. Een van de markante kenmerken van haar bouwwerken is transparantie op de grens van onzichtbaarheid en eerlijke openheid.

Een van haar bekendste projecten is de reconstructie en uitbreiding van de voormalige vrouwengevangenis in het justitiële complex op de Constitution Hill in Johannesburg. Het complex uit 1909 in het centrum van de stad bestaat uit diverse ommuurde gebouwen, waar onder meer Mahatma Gandhi en Nelson Mandela gevangen gehouden werden. Na het einde van de apartheid werd besloten de plaats ingrijpend te transformeren tot een centrum voor mensenrechten en een monument voor de slachtoffers van de apartheidsregimes. In 2003 en 2004 vonden de gevoelige renovatie en voltooiing van de vrouwengevangenis plaats. Het bestaande

gebouw in Victoriaanse stijl werd gezuiverd van aanvullende architectonische ingrepen. Ten behoeve van de kantoren van de Commissie voor geslachtsgelijkheid en de Commissie voor mensenrechten werden twee nieuwe vleugels gebouwd, die haaks aansluiten op de oorspronkelijke twee vleugels, die samenkomen in het centrale halgebouw. Het doel van deze aanbouw was ten eerste de historische objecten niet aan te tasten en ten tweede de ruimten erin respectvol leeg te laten. De nieuwe, drie verdiepingen tellende vleugels zijn duidelijk afgescheiden. De sobere orthogonale ruimtes staan in contrast met de bijna romantische Victoriaanse stijl en zijn een understreping van de leugen en de oprechtheid van elke periode. De bekleding van de kantoorgebouwen is van geperforeerd, roestvast staal.

Otten koos voor deze oplossing na interviews die ze hield met ex-gedetineerde vrouwen. De enige vrijetijdsbesteding die zij in gevangenschap konden uitoefenen, was het weven van tapijten. De geperforeerde platen moeten aan deze vrouwen herinneren, maar niet alleen aan hen. Tegelijkertijd verwijzen ze ook naar hun meest vrije momenten: bij het kijken naar de hemel door de tralies

en kieren. Het enige, wat de bewakers hun niet af konden nemen. Het natuurlijke patina van de plaat zelf herinnert aan de onbeklede muren van de oudere delen van het gebouw en sluit hier op natuurlijke manier op aan. Maar de sterkste indruk van de aanbouw maakt hun omvang. De vleugels laten zich niet beperken door de grenzen van de gevangenis, maar tasten die ingrijpend aan en overschrijden met de bovenste verdieping de muur van de gevangenisomheining en betreden zo de stad zelf. Ze openen zich naar de omgeving toe en trekken die tegelijkertijd tot zich aan. Een onopvallend spel van grote betekenis.

Een van de specifieke kenmerken van Zuid-Afrika is de wet op de bescherming van monumenten. Alle gebouwen die ouder zijn dan zestig jaar worden automatisch beschermd en genieten bescherming niet alleen op basis van hun feitelijke leeftijd, maar ook op basis van de historische context. Het proces van vernieuwing of renovatie van monumenten is daarom erg veeleisend, maar volgens Kate Otten is dit geen obstakel – integendeel, de architect wordt dankzij dit feit met nieuwe uitdagingen geconfronteerd. Dit was voor haar een uitdaging bij de uitvoering van de

paviljoens voor het project in Gabriel's Garden in Johannesburg. De tuin behoort tot een nationaal cultureel monument: het koloniale huis uit 1930, dat een Portugese zakenman liet bouwen en waarin Nelson Mandela enige tijd gewoond heeft. Het specifieke van dit project uit 2007 bestond uit het creëren van administratieve ruimtes voor de medewerkers van het monument. Net als bij de vrouwengevangenis scheidde Otten ook hier duidelijk het nieuwe en het oude van elkaar. Zij plaatste twee lage paviljoens op het laagste niveau van de terrastuin. Samen vormt hun bovenaanzicht een letter L, en ze sluiten dicht aan bij de historische stenen muren van de tuin. Het doel van het gehele concept was om zichtbare interventies te minimaliseren en de uitzonderlijke uitzichten vanuit het huis en de tuinen op de stad hieronder te bewaren.

Otten plaatste daarom de communicatievoorzieningen van de kantoren en de serviceruimten tussen de achterste omtrekwallen en de stenen muren. Zij ontwierp drie zijden van de paviljoens volledig van glas. Dankzij deze oplossing werden de kantoren bijna onderdeel van het groen, terwijl de omringende bomen zich daarin 's nachts weerspiegelen. Tegelijkertijd treedt de tuin zelf de interieurs binnen. Otten onderstreepte uiteindelijk het samenvloeien van interieur en exterieur met willekeurige perforaties van de dichte achterwanden om doorzicht te bieden vanuit de tuin en kantoren tot op de stenen steunmuren. Vanboven zijn de paviljoens bijna onzichtbaar. Op de daken werden opvangbakken gebouwd die

naast hun nutsfunctie ook een esthetische functie vervullen. Romantisch weerspiegelt zich in hen het eigenaardige dagelijkse leven van de natuur.

Het thema van de natuur is voor Kate Otten net zo belangrijk als de politieke onrechtvaardigheden van het verleden. Zij streeft naar de terugkeer van natuurlijkheid in het leven van de mens. In het geval van de paviljoens in de Gabriel's Garden is dit streven voelbaar, maar gezien de formele eisen en de monumentenzorg kon ze deze doelstelling niet volledig realiseren. Dit is haar de eerste keer wel gelukt bij de bouw van haar eigen gezinshuis Lulu Kati Kati. De naam betekent in het Swahili 'parel in het midden' en verwijst naar de locatie van het huis. Het gebouw staat op een rotsachtig bebost stuk grond tussen het natuurreservaat Melville en een doodlopende drukke winkelstraat. De fundering van het gebouw was gezien het terrein en de vegetatie erg ingewikkeld. Het rotsmassief bood niet veel ruimte en kappen van het hoge groen kwam niet in aanmerking. Otten deed daarom een experiment dat volgens haar weliswaar riskant, maar des te belangrijker was als ervaring voor haar toekomstige projecten. Zij ontwierp een gebouw van drie verdiepingen om het oppervlak te minimaliseren en hing de gehele constructie op aan zes massieve rubberboomstammen met een hoogte van 9,5 meter, waarbij zij de ingrepen in de ondergrond minimaliseerde. Zij verzachtte de omtrek-muren met een collage van raamopeningen van verschillende grootte en onregelmatige plaatsing. Het doel hiervan was een spel van

kijk-gaten, doorschijnende plekken en gerichte uitzichten te creëren die zich net zo onverwacht zouden gedragen als het geritsel van de bladeren van de bomen erachter.

De natuur bepaalde ook het ontwerp van het huis. Op straatniveau betreedt men via een loopbrug over een meertje het middelste deel van het huis, waar zich in de boomkronen de belangrijkste gezelschapsruimten met een balkon en de keuken bevinden. Op de bovenste verdieping, bijna in de wolken, bevinden zich de slaapkamers. En ten slotte bevindt zich op de begane grond de woonkamer. Deze is verbonden met de tuin en de als ontspanningsruimte ontworpen badkamer, die direct uit de rots welft. Het kleurenpalet van het gehele huis kan op het eerste gezicht misschien kitscherig aandoen: donkere kleuren met felroze en wit. De keuze ervan was echter niet toevallig. Het correspondeert namelijk met de bloemen van de tachtigjarige dombeyaboom, die tijdens de wintermaanden het hele interieur letterlijk doorstralen. Slechts een klein detail vormt de kunstmatige biotopische vijver, dat regenwater en sanitair water opvangt.

In 2016 keerde Kate Otten met haar voorlopig laatste project symbolisch terug naar haar begin. Zij ontwierp de buitenpost voor de Universiteit van Witwatersrand. Het onderzoeks-, opleidings- en buurtcentrum is gelegen in de provincie Limpopo in de nabijheid van het Kruger National Park. Het centrum werd opgericht in 1989 met het doel de academische scholing en tevens het lokale gemeenschapsleven te stimuleren. Het centrum groeide meer dan 26 jaar, waarbij

De paviljoens in Gabriel's Garden in Johannesburg / Pavilóny Gabrielovy zahrady v Johannesburgu

het zijn eigen leven ging leiden. De architecturale uitbreiding ervan vond min of meer plaats zonder concept, ook al bleef de aandacht voor de locatie en misschien ook voor de traditie. Een mix van utilitaire gebouwen met een verdieping was zonder concept tussen de bomen her en der neergezet. De gebouwen gingen op in de skyline van bergkammen en omringende valleien. Architectonisch was geprobeerd deze aan te passen aan het uiterlijk van boshutten en typische ronde dorps-hutten met rieten dak. Het was echter alleen pure imitatie zonder enige inventiviteit. Otten besloot dit te veranderen, maar niet geforceerd: door middel van een natuurlijk proces. Zij gebruikte het terrein en de bestaande vegetatie als richtlijn. Zij herschiep de zelfstandige gelijkvloerse gebouwen voor nieuwe functies (gezelschaps- en collegezalen, eetkamer, kantoren, huisvestings- en sanitaire voorzieningen), die zij met elkaar verbond via voetpaden bedekt met aaneensluitende overkappende zonnewering. Het grondplan van de voetpaden respecteert volledig het bestaande terrein en de bomen, waarvoor de voetpaden uitwijken en die hierdoor juist geaccentueerd worden. Bij de gehele realisatie

werden slechts twee bomen gekapt. Zo lukte het Otten de gebouwen logistiek met elkaar te verbinden en bovendien de paden toegankelijk te houden voor de wilde dieren die zich door het park bewegen. Een effectvolle oplossing gebruikte Otten ook voor de architectonische vormgeving. De toepassing van glas op grote schaal bij de gebouwen heeft hier dezelfde betekenis als bij de paviljoens in Gabriel's Garden: het verbinden van het interieur met het exterieur. De gedempte, bijna saaie kleuren van de gevel zijn een reactie op de natuurlijke omgeving, waarin de gebouwen moeten opgaan. Dit ondersteunen ook de eenvoudige ruimtes bedekt met lessenaardaken en de gebruikte lokale bouwmaterialen. Eigenlijk klinkt de volledige beschrijving al te logisch om daar nu de genialiteit van het gehele project in te zien. Het gelukte Otten het gedrag van de dieren te respecteren, die ze geenszins in hun beweging beperkte. Aan de vele jaren oude vegetatie gaf zij de benodigde ruimte en aan de gebruikers bood zij open ruimte met de mogelijkheid om van hun privacy te genieten. Mensen kunnen elkaar ontmoeten binnen in de gebouwen of willekeurig in vele hoeken van de

omgeving tijdens wandelingen tussen de afzonderlijke ruimten. Haar architecturale idioom is onpartijdig en tijdloos. Zij vermijdt alle architectonische clichés en werkt uitsluitend met de visualiteit van het materiaal en de ruimte. Misschien beschrijft zijzelf haar eigen werk het beste, als ze zegt dat wij met behulp van eenvoudige middelen het gewone buitengewoon maken.

De kijk op het hedendaagse Zuid-Afrika varieert. Sommigen zien een land verwoest door jaren van apartheid en van geweld, anderen vinden het een prachtig land, dat nog veel moois herbergt. Kate Otten is bemiddelaar tussen hen. Met haar architectuur is zij in staat om vluchtige, bijna onzichtbare momenten en de ware aard van de locatie met elkaar te verbinden. Men zou een beetje pathetisch willen zeggen dat zij door schoonheid en openheid strijdt tegen het kwaad en de haat. Maar misschien is dat ook echt waar. Het hangt ervan af hoe wijzelf haar architectuur ontvangen en daarin werkelijke waarden zoeken. ■

Dit artikel werd financieel ondersteund door een subsidie van de SGS ČVUT SGS15/220/OHK1/3T/15 (Vorming van de moderne architectuur door het algemeen belang en veranderingen in de levensstijl, onderzoeker Miroslav Pavel)

Baťova vesnice v Bestu

V roce 1934 koupil český obuvník Baťa, v Nizozemsku spíše známý pod jménem Bata, za deset centů za čtvereční metr 660 hektarů vřesoviště od obce Best. Vystavěly se zde továrny a vesnice, kompletně se 130 byty, školami, kadeřnickým salonem, lékařským střediskem, hokynářstvím, internátem atd.

Pro Baťu to nebylo nic nového. Kolem roku 1930 – v letech krize – se Baťovy vesnice stavěly po celém světě. Žádné novum to nebylo ani pro Nizozemsko; blízko lokality Eindhovense Strijp vystavěla ve 20. letech firma Philips čtvrt Drents Dorp, kde byli ubytováni zaměstnanci z Drenthe.

Nejvýznamnějším důvodem, proč Baťa kolonie v různých zemích zakládal, byly celní tarify. Proč zvolil Baťa v Nizozemsku Best? Uvádí se řada důvodů, mimo jiné zvýšené dopravní náklady, disponibilita levných pracovních sil, vysoká pracovní morálka, přítomnost železnice a kanálu, a již dříve uvedená nízká cena pozemků. V této době měl Baťa v Nizozemsku 28 obchodů s obuví.

Baťovy vesnice byly vzájemnými kopiemi. Továrna v Bestu byla přesnou kopií hlavního sídla ve Zlíně na východní Moravě. Typické jsou čtverhranné domy, které mají všechny plochou střechu. Tomáš Baťa, který zahynul v roce 1932 při letu se svým soukromým letadlem, neměl totiž rád nepořádek. (Následoval po něm jeho syn Tomáš J., ale otcův duch žil dále). Na půdách by se jenom ukládalo harampádí, proto ty rovné střechy. Možná měl Baťa pravdu ve dnech před *lofts* (půdami) a *a-typical apartments* (atypickými byty), protože v Brabantu znamenal výraz „zolder“ (půda) totéž jako „rommelzolder“ (půda, kam se ukládá harampádí).

Tomáš měl rád pořádek a čistotu. Domky měly všechny sprchu, což bylo v levné výstavbě neobvyklé. Návštěva u zubaře byla povinná a vlasy musely být vždy pěkně učešané. Když člověk kouřil, byl předvolán na kobereček.

Dvojdomek v ulici Batalaan 5 (1935) / Dubbele woning Batalaan 5 (1935)

V továrně nebylo dovoleno objevit se dřevácích, „Pracujete v továrně na boty a nosíte dřeváky!“. Baťa poskytl alternativu.

V době konjunktury těsně před druhou světovou válkou pracovalo v Baťově vesnici 2500 lidí. Někteří dělníci přijížděli dokonce až z Amsterdamu, na kole! V továrně pracovaly dokonce i ženy. To se katolickému Bestu nelíbilo a nazýval je „fabričky“.

Čeští šéfové kleli a nadávali o sto šest. Příklady najdeme v románu *Vallende Ouders* (Padající rodiče) A. F. Th. van der Heijdena. Rodiče hlavního hrdiny se potkávají jako teenageři v Baťově vesnici, která se v románě jmenuje Lata.

Vedení podniku bylo obecně pocitováno jako pokrokové. Kromě levného bydlení a dobrého vybavení měl Baťa již pětidenní pracovní týden, kolektivní pracovní smlouvu a režim rozdělení zisku. Když zaměstnanec řádně pracoval, byl odměňován, jinak vyletěl.

Od 60. let minulého století začal Bata Best upadat. Výroba se stále více stěhovala do zemí s nízkou mzdou. V roce 1978 byla většina Baťovy vesnice prodána za 19 milionů guldenů obci Best, která ihned odstranila tabuli s nápisem Batadorp – Baťova vesnice. V roce 1996 byla v Nizozemsku zavřena poslední Baťova prodejna. To znamená, že továrna ještě stále existuje a je v ní nyní umístěno hlavní sídlo *Bata Industrials* kde se vyrábí bezpečnostní obuv a punčochy. U této továrny je dosud otevřena jedna Baťova prodejna. V roce 1961 bylo v Nizozemsku Baťových prodejen 150!

Původní architektura Baťovy vesnice je nyní průmyslovým dědictvím a pamětihodností. V Baťově vesnici nebo v bezprostředním okolí bydlí ještě několik desítek starých Čechů. ▣

Batadorp te Best

In 1934 kocht de Tsjechische schoenfabrikant Bat'a, in Nederland beter bekend onder de naam Bata, voor een dubbeltje per vierkante meter 660 hectare heidegrond van de gemeente Best. Men bouwde daar fabrieken en een dorp, compleet met honderddertig woningen, scholen, een kapsalon, medische dienst, kruidenier, internaat, enz.

Voor Bata was dit niets nieuws. Rond 1930 – de crisisjaren – werden er wereldwijd tien Batadorpen gebouwd. Ook voor Nederland was het geen novum: vlakbij, in het Eindhovense Strijp, had Philips in de jaren twintig Drents Dorp gebouwd, waar werknemers uit Drenthe werden ontergebracht.

De douanetarieven waren de belangrijkste reden voor Bata om in diverse landen kolonies te stichten. Maar waarom koos Bata in Nederland voor Best? Daarvoor worden tal van redenen genoemd, waaronder de toegenomen transportkosten, beschikbaarheid van goedkope arbeidskrachten, hoge arbeidsmoraal, de aanwezigheid van spoor en kanaal, en de al eerdergenoemde lage grondprijzen. In deze tijd had Bata achtentwintig schoenwinkels in Nederland.

De Batadorpen waren kopieën van elkaar. De fabriek in Best was een exacte kopie van de hoofdvestiging in Zlín in Oost-Moravië. Typisch zijn de vierkante huizen die allemaal platte daken hebben. Tomáš Bat'a, die in 1932 met zijn privévliegtuig verongelukte, hield namelijk niet van rommel. (Hij werd overigens opgevolgd door zijn zoon Tomáš J., maar de geest van zijn vader leefde voort). Op zolders zou toch alleen maar rommel bewaard worden, vandaar die platte daken. Misschien had hij gelijk in de dagen vóór de *lofts* en *a-typical apartments*, want in het Brabants spraakgebruik was een zolder hetzelfde als een rommelzolder.

Tomáš hield van orde en netheid. De huisjes kregen allemaal een douche, iets wat ongewoon was in goedkope

bouw. Tandartsbezoek was verplicht en de haren moesten netjes gekamd zijn. Rookte je, dan werd je even apart genomen. Het was niet toegestaan om op klompen in de fabriek te verschijnen: 'Jij werken op Schuhfabriek en dan Holzschuhe dragen!?' Bata leverde het alternatief.

In de hoogtijdagen vlak voor de Tweede Wereldoorlog werkten er 2500 mensen in Batadorp. Sommige arbeiders kwamen helemaal vanuit Amsterdam, op de fiets! Er werkten zelfs vrouwen in de fabriek. Dat vond het katholieke Best maar niets, ze werden 'fabrieksmeiden' genoemd.

Er werd flink gevloekt en gescholden door de Tsjechische bazen. In de roman *Vallende ouders* van A. F. Th. van der Heijden kan men daar voorbeelden van vinden. De ouders van de hoofdpersoon ontmoetten elkaar als tieners in Batadorp, dat in de roman 'Lata' heet.

De bedrijfsvoering werd over het algemeen wel als vooruitstrevend ervaren. Behalve het goedkope wonen en de goede voorzieningen had Bata al een vijfdaagse werkweek, een CAO en een winstdelingsregeling. Als je degelijk werk verrichtte werd je beloond en anders vloog je eruit.

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw begon de neergang van Bata Best. De productie werd steeds meer verplaatst naar lagelonenlanden. In 1978 werd het grootste deel van Batadorp voor 19 miljoen gulden verkocht aan de gemeente Best, die onmiddellijk het bordje Batadorp verwijderde. In 1996 werd de laatste Batawinkel in Nederland gesloten. De fabriek bestaat echter nog steeds en huisvest nu het hoofdkwartier van *Bata Industrials*, waar veiligheidsschoenen en -kousen gemaakt worden. Bij deze fabriek is nog een Batawinkel gevestigd. In 1961 waren er honderdvijftig Batawinkels in Nederland!

De oorspronkelijke bebouwing van Batadorp is nu industrieel erfgoed en een bezienswaardigheid. Enkele tientallen bejaarde Tsjechen wonen nu nog in Batadorp of in de directe omgeving ervan. ▣

Přelidněný venkov a city-farming

Přelidněný venkov

Po jedenáctiletém pobytu v Praze (1990–2001) bylo načase vyhledat venkov. Měla jsem velké štěstí; našla jsem si bydlení v provincii Severní Brabantsko na usedlosti obklopené dvouhektarovou zahradou. Je to provincie regionálních romanopisců, hojně překládaných do češtiny, Antoona Coolena (1897–1961) a Toona Kortoomse (1916–1999). Coolen o ní napsal mimo jiné román *Kinderen van ons volk* (1928) a *De Peelwerkers* (1930). Kortooms napsal *Parochie in de Peel* (1984) a stal se známým díky románu *Help! De dokter verzuipt...* (1968). Tyto knihy čtou nepochybně v češtině studenti, kteří se přihlásili na nederlandistiku. Vzpomínáte si ještě matně na popisovanou chudobu na brabantských rašeliništích a v oblasti písčitých půd?

Tyto regionální romány zobrazovaly oblasti Peelstreek ve východním Brabantsku a De Kempen ve středním Brabantsku, oblasti, ke kterým se ještě vrátím! Na usedlosti na okraji Etten-Leuru v západním Brabantsku jsem pocítila léčivé působení zeleně a během zhruba dvou let jsem opět zapustila kořeny do nizozemské půdy. Léčivá zeleň na brabantském venkově? V provincii, která je nechvalně známá především všudypřítomným prasečím zápachem? Ach, nejbližší vepřiny stály zhruba kilometr daleko a zřídka se z nich linul pronikavý odér. Když je vidíte, tváří se velmi nevinně, nepředpokládáte, že jsou v nich drženy i tisíce prasat (ani se to nikde zvenku neuvádí), která skoro nikdy neuzří denní světlo.

V posledních letech však stále více vychází najevo, že tato forma velkochovu způsobuje v blízkém okolí vepřinů a stájí řadu zdravotních problémů, zejména respiračních potíží, a je špatná pro životní prostředí. Několik čísel: Provincie Severní Brabantsko má rozlohu 5081 km² a žije zde 2,4 milionu obyvatel ze 17 milionů obyvatel v celém

Nizozemsku, které má rozlohu 41.543 km². V celém Brabantsku žije 61 milionů zvířat, z toho 33 milionů v oblasti Peel s rozlohou zhruba 35 x 65 km², a 10 milionů v oblasti nazývané De Kempen, na ploše zhruba 35x40 km². De Peel tvoří hranici mezi východním Brabantskem a severním Limburskem a je zde nejvyšší hustota prasat v celé Evropě. Vytěžená rašeliniště a písčité půdy, neúrodné pro zemědělství a zahradnictví, jsou největším skladem zvířat!

V provincii Severní Brabantsko je momentálně 1220 prasat na km² ve srovnání s 365 v celém Nizozemsku a 79 v Německu (Eindhovenský deník, 4. července 2017), hustota prasat v jihovýchodním Brabantsku je 2650 na km². K tomu je nutné přičíst ještě chovy koz a drůbežárny. Zápach je menší, protože závody jsou povinny instalovat nejúčinnější čistící zařízení. Ovšem patogenní „vyčištěný vzduch“ se šíří po širokém okolí. A kam se vším tím hnojem (*O, země hnoje...*)? V Peelu je 70% přebytek hnoje, 6 milionů tun ročně, kolona nákladních automobilů z Haagu do Sevilly a zpět. Několik zdrojů pitné vody už je zavřených kvůli znečištění. V roce 1997 vypukl prasečí mor, 9,6 milionu (!) prasat bylo usmrceno; nakažená prasata, a preventivně i zdravá prasata, ale i novorozená selata. Televizní záběry z tohoto „odklízení“ (eufemismus pro usmrcování) tisíců prasat, která byla odstraněna, mají Nizozemci ještě stále před očima, avšak nezdá se, že by to chovatelům prasat nějak zabránilo v tom, aby pokračovali s chovem ve velkém. Nijak to nepřekáželo ani tehdy odpovědnému ministru zemědělství, ani právníkům, kteří zastupovali chovatele, kteří se přece chtěli dál rozšiřovat. <https://retro.nrc.nl/W2/Lab/Voedingsschandalen/varkens.html>

V roce 2007 způsobila bakterie na jedné kozí farmě 74 úmrtí a stovky chronicky nemocných pacientů – a to mluvím o lidech. Diskuse o vedení tehdejšího odpovědného ministra a duševním a tělesným poškozením z toho, čemu se

TEXT Hanny Visser, Eindhoven, červenec 2017 ~ PŘEKLAD Petra Martínková, Sylva Alderliesten (postscriptum) ~ FOTO Hanny Visser

Z: *Boutade* (1851)

O země hnoje a mlh, ošklivého, chladného deště...

P. A. de Génestet (1829–1861)

≈

Slavné fragmenty básní z nizozemské literatury. Co uvidíme, když se v současné době po této zemi hnoje a přírody o velikosti novin rozhlédneme?

říká Q-horečka, je ještě stále aktuální.

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Q-koorts>

Člověk už si ani nemůže bezstarostně vyjet na výlet na kole po venkově nebo kempovat vedle sedláka!

A co si myslet o utrpení všech těch milionů zvířat, která žijí natěsnána do vepřinů (prasata mají 1 m² na kus) téměř bez denního světla, nikdy se nedostanou ven, aby se porochnila v zemi, to všechno jen kvůli produkci masa? O tom už se ani nediskutuje, taková už je to samozřejmost. Čas od času nás vyděsí požár, při kterém naráz uhoří tisíce zvířat. Ale i tento zármutek rychle ustoupí do pozadí. O dobrých životních podmínkách zvířat se beztak mluví jen málokdy; ve všech (často velmi emocionálních) diskusích, naposledy (7. července 2017) při debatě o hlasování zastupitelstva provincie Severní Brabantsko o dřívějším zavedení přísných opatření kvůli zastavení dalšího rozši-

Z: *De Dapperstraat* (1945)

Příroda je pro spokojené nebo vyčerpané.

A pak: co je ještě příroda v téhle zemi?

Kousek lesa, o velikosti novin,

kopec s pár vilkami naproti němu. (1945)

J. C. Bloem (1887–1966)

řování patogenních chovů, nepadla o zvířatech samotných ani zmínka. Vždycky jde o význam pro ekonomiku, osud chovatelů, zdraví občanů, vliv na přírodu.

<http://www.bd.nl/brabant/historisch-besluit-na-marathondebat-brabant-versneld-op-weg-naar-duurzame-veehouderij-aabd1159/>

Díky menšímu vlivu CDA (Christen Democratisch Appèl) – kvůli menšímu počtu hlasujících –, která vždy stojí na straně zemědělských podniků, se hlasovalo pro zrychlená opatření. Zrychlené zavedení opatření na ochranu lidského zdraví a přírody! Podle mého názoru stále ještě pokulháváme za realitou a už jsme nabrali minimálně 30 let zpoždění. Jaký je v tomto kontextu význam trvalé udržitelnosti? Východiskem bohužel stále ještě zůstává industrializace živočišné výroby.

Knihy Geerta Maka *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996, *Jak z Jorwerdu zmizel Bůh*) jasně zobrazuje změny

Vepřiny / Varkensschuren

V poldru v západním Frieslandu kolem roku 1950 / In de polder van West-Friesland, rond 1950, FOTO rodinný archiv autorky / familiearchief van de auteur

na venkově od 60. let. Pro mě velmi citelné, protože i můj otec choval dobytek a v 60. letech ho potkalo přeparcelování. Přestal soukromě hospodařit, a když mu bylo padesát, přešel nakonec ze zemědělství do stavebnictví. Nerozhodl se pro to svobodně, jenomže moji bratři nechtěli v sedlačení pokračovat, ani jsme neměli finanční prostředky na rozšíření. Podniky se totiž musely stále zvětšovat, aby mohly být ziskové. Parcelace pozemků byla prvním opatřením, jak rozdrobená políčka učinit ekonomicky rentabilními; můj otec jezdil ke svým pastvinám a loukám na loďce, po zasypaní kanálů, spojení pozemků, vybudování rovných silnic přes poldr, už to nešlo. Vyrostla jsem na poldru v západním Frieslandu, který leží úplně nahoře v Severním Holandsku, nezaměňovat s provincií Frísko. Mohli jsme si doma připevnit brusle a rozjet se na nich do poldru, v létě jezdit na lodičkách a plavat. Ale takhle romantika byla pryč! Krajina se stala jednotvárnou a nalajnovanou.

Od 70. let se v Nizozemsku začal rozvíjet bioprůmysl, vlastně *contradictio in terminis*. Přesto je tento způsob velkochovu po právní stránce v pořádku. V té době jsem si začala uvědomovat nepřírozenost intenzivní živočišné výroby a už tehdy jsem se rozhodla pro biologické produkty. Jako dobrovolnice jsem spolupracovala při zřizování prvních obchodů v této oblasti. Podle mého názoru nejde bioprůmysl (nezaměňovat s biologickým chovem) s dobrými životními podmínkami zvířat dohromady: megavepřiny,

megastáje pro kozy, megakraviný a klecový chov drůbeže; vše pro co největší a nejlevnější produkci, přičemž zvíře je zcela degradováno na produkt bez přirozených pocitů strachu nebo bolesti.

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Bio-industrie>

Kolik zvířat je umístěno v megachovném provozu?

<https://milieudefensie.nl/vee-industrie/megastallen/wat-is-een-megastal>

V roce 2015 bylo v Nizozemsku 803 megachovných provozů, z toho téměř třetina v Severním Brabantsku. Pár čísel o počtech zvířat v nich přebývajících: 1200 plemenných prasat, 7500 jatečných prasat, 120 000 nosnic, 220 000 kuřat chovaných na maso, 250 dojníc a 2500 telat chovaných na maso. Následky byly také mega: v roce 2009 bylo zveřejněno, že chov dobytka je zodpovědný za 51% emisí skleníkových plynů. Emisemi dusičnanů, fosfátu a amoniaku se znečišťuje vzduch, voda i půda.

Ted' už uběhla pěkná řádka let, a co se změnilo? Politická strana, jako CDA, až do voleb v roce 2012 všude široce zastoupená, zemědělce vždy podporovala v jejich dalším rozšiřování, a obce navzdory protestům místních obyvatel ještě stále udělují povolení pro megachovy. Zdravotní problémy, na které jasně upozorňují praktičtí lékaři, se neberou dost vážně, pokud se rovnou nepopírají.

<http://www.omroepbrabant.nl/?news/150437842>

[Gesondheidsrisico+megastallen+niet+aangetoond.aspx](https://www.gesondheidsrisico-megastallen-niet-aangetoond.aspx)

Na odpor naráží dokonce i výzva veterinářů k ukončení této formy živočišné výroby: „dobré životní podmínky zvířat obětovány na oltář ekonomie“.

<https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/07/zelfs-voor-dierenartsen-is-het-cda-doof-11729293-a1565922>

Jak se všechna ta zvířata krmí? Prasatům se dává například kukuřice, což zase přivedlo do krajiny monotónní pole. Pro krávy je tu kromě sóji, která se dováží, <https://milieudefensie.nl/veevoer/veelgestelde-vragen-over-soja> takzvaná „turbotráva“, bez přírodních lučních květin, která, jak už sám název říká, roste závratnou rychlostí, a proto se může kosit brzy zjara a několikrát za rok. Nepříjemným „průvodním jevem“ je to, že kvůli brzkému sekání se z vajec nevyklíhnou ptáci, kteří na lukách žijí,

POZNÁMKA K LITERATUŘE

Antoon Coolen, *Kinderen van ons volk* (1928), přeloženo pod názvem *Romance z Brabantu* (1937), *De Peelwerkers* (1930); česky *Rašelináři* (1946), *Kerstmis in de Kempen* (1937); česky *Kempenské Vánoce* (1937) Jeho dílo přeložila Lída Faltová.

<http://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/antoon-coolen-1406>

a proto už 70% (!) těchto ptáků zmizelo. Vypadá to, že kvůli tomu ptáci vyhynou. A těší nás ještě sterilní zelené louky na venkově, které vypadají všechny uměle a na jedno brdo?

<https://www.vogelbescherming.nl/bescherming/wat-wij-doen/op-het-platteland>

Vedle jednotlivců a akčních skupin, velmi znepokojených osudem zvířat, ať už držených v megachovech, či nikoliv, existuje jen jediná politická strana, která věnuje pozornost zejména dobrým životním podmínkám zvířat. Je to v roce 2002 založená Partij voor de Dieren (Strana pro zvířata), po posledních volbách v březnu 2017 zastoupená pěti křesly v Poslanecké sněmovně. Kromě toho má křesla i v Senátu, Evropském parlamentu, provinciích, obecních radách a vodo hospodářských správách. Nejde jen o zvířata, nýbrž o životní prostředí, o zachování naší planety. Jako opoziční strana ve sněmovně chce strana kladením mnoha otázek a akcemi stále znovu upozorňovat na dobré životní podmínky zvířat, trvalou udržitelnost a životní prostředí – aspekty, které kvůli orientaci vlády především na ekonomické motivy přicházely vždy dost zkrátka. Zdá se, že se jí to docela daří. Strana se rozrůstá a s ní i povědomí, že sektor živočišné výroby se bez radikálních opatření ocitne ve slepé uličce.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Partij_voor_de_Dieren

City-farming

V pátém poschodí bývalého skladu továrny Philips v ulici Torenallee v Eindhovenu, vedle kterého už několik let bydlím, byly v roce 2017 umístěny první truhlíky se salátem a velká nádrž na chov pstruhů. Podle takzvaného akvaponického systému: voda doplněná o odpadní látky vylučované rybami slouží jako základ pro salát, který roste na granulích, a voda, která se vyčistila přes salát, se znovu použije pro ryby.

<http://www.ed.nl/default/vissen-en-groenten-kweken-in-het-veemgebouw-op-strijp-s-in-eindhoven~a009cae8/>

Ve dne v noci všechno osvětluje fialové světlo z tisíců ledlampiček. Strašidelný výjev, který se pod označením „trvale udržitelný a ekologický, bez antibiotik, bez umělých

Toon Kortooms, *Parochie in de Peel* (1984), přeloženo pod názvem *Farnost na blatech* (1994). *Help! De dokter verzuipt...* (1968), Tsjechisch vertaling: *Pomóóó! Doktor se topí...* (1992). (Jeho dílo přeložila m.j. Ella Kazdová a Olga Krijtová, a pokaždé ilustroval Adolf Born.)

<http://www.databazeknih.cz/knihy/doktor-to-zaridi-63618>

hnojiv, bez postřiků“ propaguje jako řešení pro zásobování potravinami v budoucnosti. Co se nezmiňuje, je spotřeba energie, absence denního světla, venkovního vzduchu a půdy, a vliv LED osvětlení na zeleninu. Philips zřídil výzkumné centrum – v čím zájmu se tu „trvale udržitelně“ pěstuje? Pojem trvale udržitelný se zřejmě může vysvětlovat různými způsoby.

<http://www.marketing4results.eu/blog/city-farming-de-landbouw-van-de-toekomst>

Strijp-S, CITY FARM!

Ve 21. století se v Nizozemsku stále více stírá rozdíl mezi městem a venkovem. Ve městě jde o urban farming, takzvané vertikální zemědělství, kdy se zelenina pěstuje v recyklované vodě navrstvená na sebe v prázdných budovách pod LED osvětlením.

<http://versestad.nl/2016/10/vertical-farming/>

Na venkově zabírají místo pro zeleň velkochovy. Čerstvý venkovní vzduch se zdá být patogenní.

P. A. de Génetet by měl v současné době ještě více důvodů, aby vyřkl: „*O země hnoje...*“ a slova J.C. Bloema zůstávají aktuální, a k tomu bohužel ještě kus znečištěného lesa... „*Kousek lesa o velikosti novin...*“

Postscriptum, září 2017

Z nedávno uveřejněných výsledků doktorandského výzkumu vyplývá, že jsou již 10 let ekonomické zájmy průmyslu a zemědělství nadřazovány otázkám veřejného zdraví. Jde zde z politického hlediska o střet zájmů. Nizozemský úřad pro výživu (NVWA) spadá od roku 2003 pod Ministerstvo hospodářství, nikoli pod Ministerstvo zdravotnictví! Zájmy Ministerstva zdravotnictví a Ministersva zemědělství se ocitly ve střetu také v případě horečky Q a jejích děsivých důsledků, přičemž občané se stali obětmi toho střetu. Snad přispěje vědecký výzkum k přehodnocení politické zodpovědnosti a potažmo ke zlepšení veřejného zdraví!

<https://www.uu.nl/agenda/promotie-floor-haalboom-over-de-geschiedenis-van-one-health-en-de-omgang-met-door-mens-en-vee>
<https://www.volkskrant.nl/economie/bij-infectieziekten-stelt-overheid-belang-van-boer-boven-volksgezondheid~a4517111/> ▢

Een overbevolkt platteland en city-farming

Een overbevolkt platteland

Na een verblijf van elf jaar in de stad Praag (1990-2001) werd het tijd om het platteland op te zoeken. Ik had het grote geluk woonruimte te vinden op een landgoed in de provincie Noord-Brabant, omringd door een tuin van 2 hectare. Het is de provincie van de veel in het Tsjechisch vertaalde streekromanschrijvers Antoon Coolen (1897-1961) en Toon Kortooms (1916-1999). Coolen schreef hierover o.a. in de romans *Kinderen van ons volk* (1928) en *De Peelwerkers* (1930). Kortooms schreef *Parochie in de Peel* (1984) en werd met name bekend door de roman *Help! De dokter verzuipt...* (1968). Ongetwijfeld zijn deze boeken in het Tsjechisch gelezen door de studenten die zich aanmeldten voor neerlandistiek. Misschien nog een vage herinnering aan de beschreven armoede in de Brabantse veengebieden en op de zandgronden?

Deze streekromans geven een beeld van de Peelstreek in Oost-Brabant en De Kempen in Midden-Brabant, streken waar ik nog op terugkom! Op dat landgoed in het buitengebied van Etten-Leur in West-Brabant ondervond ik de heilzame werking van het groen en kon ik in ongeveer twee jaar tijd weer wortelen in Nederlandse bodem. Heilzaam groen op het Brabantse platteland? De provincie die vooral berucht is om de alom aanwezige varkensstank? Ach, de dichtstbijzijnde varkensschuren stonden op ongeveer één kilometer afstand en verspreidden zelden een penetrante varkenslucht. Als je de schuren ziet, ogen ze heel onschuldig, je vermoedt niet dat er wel duizenden varkens in zijn opgesloten (wordt ook niet op de buitenzijde vermeld) die vrijwel nooit daglicht zien.

De laatste jaren komt echter steeds meer aan het licht dat deze vorm van intensieve veehouderij tal van gezondheidsproblemen, met name luchtwegklachten, veroorzaakt in de nabije omgeving van de stallen en bo-

vendien slecht is voor het milieu. Een paar getallen: De provincie Noord-Brabant is 5081 km² groot en telt 2,4 miljoen inwoners op een bevolking van 17 miljoen in geheel Nederland, dat 41.543 km² groot is. In heel Brabant leven 61 miljoen dieren, waarvan 33 miljoen in de Peelregio, die ongeveer 35x65 km² groot is, en 10 miljoen in de regio genaamd De Kempen, ongeveer 35x40 km² groot. De Peel vormt het grensgebied tussen Oost-Brabant en Noord-Limburg en kent de allerhoogste varkensdichtheid van heel Europa. De afgegraven veengebieden en zandgronden, onvruchtbaar voor land- en tuinbouw, zijn de grootste bergplaats voor dieren!

De provincie Noord-Brabant telt op het ogenblik gemiddeld 1220 varkens per km² tegenover 365 in heel Nederland en 79 in Duitsland (*Eindhovens Dagblad*, 4-7-2017), de varkensdichtheid in Zuidoost-Brabant is 2650 per km². En daarbij komen nog de bedrijven met geiten en pluimvee. De stank is wel minder geworden, omdat de bedrijven verplicht werden allerlei zuiveringsinstallaties te plaatsen. Maar de ziekteverwekkende, 'gezuiverde' lucht verspreidt zich in de wijde omgeving. En waarheen met al die mest (O land van mest...)? In de Peel bestaat een mestoverschot van 70%, 6 miljoen ton per jaar, een colonne vrachtwagens van Den Haag naar Sevilla en terug. Diverse waterwingebieden voor het drinkwater zijn al afgesloten vanwege vervuiling. In 1997 brak de varkenspest uit, waarbij 9.6 miljoen (!) varkens gedood werden: besmette varkens, en, preventief, gezonde varkens, maar ook pasgeboren varkens. De televisiebeelden van dit 'ruimen' (eufemisme voor doden) van duizenden varkens die werden afgevoerd, heeft de Nederlander nog steeds op zijn netvlies staan, al lijkt het de varkensboeren niet te hebben gehinderd in het op grote schaal doorgaan met fokken. Ook niet belemmerd door de toen verantwoordelijke ministers van landbouw of de advoca-

Uit: *Boutade* (1851)
O land van mest en mist, van vuile, koude regen,
P. A. de Génestet (1829-1861)

≈
(Bekende gedichtfragmenten uit de Nederlandse literatuur. Wat zien we tegenwoordig terug van dit land van mest en natuur ter grootte van een krant?)

ten die de boeren vertegenwoordigden die toch verder wilden uitbreiden.

<https://retro.nrc.nl/W2/Lab/Voedingsschandalen/varkens.html>

In 2007 veroorzaakte een bacterie op een geitenboerderij 74 doden en honderden chronische patiënten, en dan heb ik het over mensen. De discussie over het beleid van de verantwoordelijke minister van toen en de geestelijke en lichamelijke schade van wat de Q-koorts wordt genoemd, is nog steeds actueel.

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Q-koorts> Je kunt niet meer argeloos een tochtje op de fiets op het platteland maken of kamperen naast de boer!

En wat te denken van het dierenleed van al die miljoenen dieren die opeengepakt (varkens hebben één m² per stuk) in stallen verblijven die vrijwel zonder daglicht zijn, en die nooit buiten komen om eens lekker in de aarde te wroeten, – en dat allemaal ten behoeve van de vleesproductie!? Daarover wordt niet eens meer gediscussieerd, zo geaccepteerd is dit al. Af en toe schrikken we op van een schuurbrand waarbij meteen duizenden dieren verbranden. Maar ook dit leed verdwijnt weer gauw naar de achtergrond. Over dierenwelzijn wordt sowieso nauwelijks gesproken. In alle (vaak zeer emotionele) discussies, recent (7 juli 2017) vanwege de stemming in de Provinciale Staten van Noord-Brabant over het eerder invoeren van strikte maatregelen om verdere uitbreiding van ziekteverwekkende stallen tegen te gaan, werd met geen woord gerept over de dieren zelf. Het gaat altijd over het belang voor de economie, het lot van de boeren, de gezondheid van de burgers, de invloed op de natuur.

<http://www.bd.nl/brabant/historisch-besluit-na-marathondebat-brabant-versneld-op-weg-naar-duurzame-veehouderij-aabd1159/>

Dankzij minder inbreng van het CDA (Christen Democratisch Appèl), dat altijd aan de kant van de boerenbedrijven staat, werd er voor versnelde maatregelen

Uit: *De Dapperstraat* (1945)
Natuur is voor tevreden of legen.
En dan: wat is natuur nog in dit land?
Een stukje bos, ter grootte van een krant,
Een heuvel met wat villaatjes ertegen.
J. C. Bloem (1887-1966)

Varkensschuren / Vepřiny

gestemd. Versnelde invoering van maatregelen om de gezondheid van mens en natuur te beschermen! Mijns inziens loopt men nog steeds ver achter de feiten aan en is men al minstens dertig jaar te laat. Wat is de betekenis van duurzaam in deze context? De industrialisering van de veeteelt blijft helaas nog altijd de grondslag.

Het boek van Geert Mak *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996) geeft een helder beeld van de veranderingen vanaf de jaren zestig op het platteland; voor mij zeer invoelbaar, daar ook mijn vader veehouder was en met verkavelingen in de jaren zestig te maken kreeg. Hij heeft zijn boerderij opgegeven en is uiteindelijk als vijftiger van landbouw op huizenbouw overgestapt. Eigenlijk heeft hij daar nooit in vrijheid voor kunnen kiezen en ook mijn broers wilden het bedrijf niet voortzetten, noch waren er financiële middelen voor uitbreiding. Want de bedrijven moesten groter en groter worden om rendabel te kunnen zijn. Het verkavelen van de grond was de eerste maatregel om de versnipperde landbouwgrond economisch rendabel te maken. Mijn vader ging nog met een bootje naar zijn stukjes grasland, maar na het dempen van sloten, het bij elkaar voegen van stukken land, de aanleg van rechte wegen door de polder, was dit niet meer mogelijk. Ik ben opgegroeid in de polder

Varkens die wél van hun vrijheid mogen genieten op de Genneper Hoeve, een biologisch bedrijf in Eindhoven. / Prasata, která si mohou užívat svobody na Genneper Hoeve, biologické farmě v Eindhovenu.

Duurzame kost onder ledlampen in het voormalig Philipspakhuis, het Veemgebouw, in Eindhoven / Obnovitelná strava pod ledlampami v bývalém skladu Philipsu, budova Veem v Eindhovenu

in West-Friesland, dat in de kop van Noord-Holland ligt, niet te verwarren met de provincie Friesland. We konden thuis de schaatsen onderbinden en zo de polder in schaatsen, zomers bootje varen en zwemmen. Maar weg was deze romantiek! Het landschap werd saai en rechtlijnig.

Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw kent Nederland de bio-industrie, eigenlijk een *contradictio in terminis*. Toch is deze wijze van intensieve veehouderij wettelijk gelegitimeerd. In die tijd begon ik mij van de onnatuurlijke vorm van de intensieve veehouderij bewust te worden en koos ik al voor biologische producten. Aan het opzetten van de eerste winkels op dat gebied heb ik als vrijwilligster meegewerkt. Bio-industrie (niet te verwarren met biologische veehouderij) en dierenwelzijn gaan – naar mijn idee – niet samen. Dat betekent: megastallen voor varkens, geiten en koeien en legbatterijen voor pluimvee en dat allemaal om zo veel en zo goedkoop mogelijk te produceren, waarbij het dier geheel gedegradeerd wordt tot product, zonder natuurlijke angst- of pijngevoelens <https://nl.wikipedia.org/wiki/Bio-industrie>

Hoeveel dieren herbergt zo'n megastal? In 2015 waren er 803 megastallen in Nederland, waarvan bijna een derde in Noord-Brabant. Een paar getallen van het aantal daarin verblijvende dieren: 1200 fokvarkens, 7500 vleesvarkens, 120.000 leghennen, 220.000 vleeskuikens, 250 melkkoeien en 2500 vleeskalveren. (<https://milieudefensie.nl/vee-industrie/megastallen/wat-is-een-megastal>) De gevolgen waren ook mega: in 2009 werd bekendgemaakt dat de veeteelt voor 51% van de uitstoot van broeikasgassen verantwoordelijk is. Door uitstoot van nitraat, fosfaat en ammoniak worden lucht, water en bodem verontreinigd.

Nu zijn we al weer jaren verder en wat is er veranderd? Een politieke partij, zoals het CDA, tot de verkiezingen van 2012 overal ruim vertegenwoordigd, heeft de boeren altijd ondersteund bij hun verdere uitbreiding, en nog steeds worden, ondanks verzet van de plaatselijke bevolking, door gemeentes vergunningen voor megastallen verleend. De gezondheidsproblemen, die duidelijk door huisartsen werden gesignaleerd, worden niet serieus genoeg genomen, zo niet ontkend.

<http://www.omroepbrabant.nl/?news/150437842/Gezondheidsrisico+megastallen+niet+aangetoond.aspx>

Zelfs een oproep van veeartsen om aan deze vorm van veehouderij een einde te maken: 'Dierenwelzijn geofferd op het altaar van de economie', stuit op tegenwerking <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/07/07/zelfs-voor-dierenartsen-is-het-cda-doof-11729293-a1565922>

Hoe voed je al die dieren? Voor de varkens is er bijv. maïs, wat weer monotone akkers in het landschap deed ontstaan. Voor de koeien is er, behalve soja die geïmporteerd wordt, (<https://milieudefensie.nl/veevoer/veelgestelde-vragen-over-soja>), het zogenaamde turbogras, zonder natuurlijke weidebloemen, dat – de naam zegt het al – razendsnel groeit en daarom vroeg en vaak in het jaar wordt geoogst. Vervelend 'bijverschijnsel' is dat door het vroege maaien de eieren van de weidevogels niet meer uitkomen en er daarom inmiddels 70% (!) van de weidevogels is verdwenen. Daarmee lijken de vogels uit te sterven. En genieten we nog van die steriele groene weides op het platteland, die er allemaal kunstmatig en eender uitzien?

<https://www.vogelbescherming.nl/bescherming/wat-wij-doen/op-het-platteland>

Naast uiteraard individuele mensen en actiegroepen

die zeer bezorgd zijn om het lot van wel of niet in megastallen gehouden dieren, is er maar één politieke partij die met name aandacht besteedt aan het welzijn van de dieren. Dat is de in 2002 opgerichte Partij voor de Dieren, die na de laatste verkiezingen van maart 2017 met vijf zetels in de Tweede Kamer vertegenwoordigd is. Daarnaast heeft ze zetels in Eerste Kamer, het Europees Parlement, de provincies, gemeenteraden en waterschappen. Het gaat deze partij niet alleen om de dieren, maar ook om het milieu en het behoud van onze planeet. Ze wil als oppositiepartij door vele Kamervragen te stellen en door acties te voeren steeds weer de aandacht vestigen op dierenwelzijn, duurzaamheid en milieu ofwel aspecten die door een regeringsbeleid met voornamelijk economische motieven altijd sterk te kort kwamen. Dat lijkt haar aardig te lukken: de partij groeit en daarmee het besef dat de veesector zonder ingrijpende maatregelen te nemen op een dood spoor komt.

https://nl.wikipedia.org/wiki/Partij_voor_de_Dieren

City-farming

Op de vijfde verdieping van een voormalig pakhuis van Philips aan de Torenallee in Eindhoven – ik woon er sinds enige jaren naast – zijn in het jaar 2017 de eerste bakken sla en een groot bassin voor het kweken van forel geplaatst. Dat gaat volgens het zogenaamde 'Aquaponics-systeem': water aangevuld met vissenuitwerpselen dient als basis voor de sla, die op korrels groeit, en het door de sla gezuiverde water wordt weer hergebruikt door de vissen.

<http://www.ed.nl/default/vissen-en-groenten-kweken-in-het-veemgebouw-op-strijp-s-in-eindhoven~a009cae8/>

Het geheel wordt dag en nacht verlicht door het paarsachtige schijnsel van duizenden ledlampjes. Een spookachtig tafereel, dat onder het kopje van 'duurzaam en ecologisch' (geen antibiotica, geen kunstmest, geen bestrijdingsmiddelen) wordt gepromoot als dé oplossing voor de voedselvoorziening van de toekomst. Wat niet vermeld wordt is de grote hoeveelheid benodigde energie, het ontbreken van daglicht, buitenlucht en aarde en de invloed van ledverlichting op de groente. Philips heeft een onderzoekscentrum opgericht; maar in wiens belang wordt hier 'duurzaam' gekweekt? Het begrip duurzaam blijkt voor velerlei uitleg vatbaar.

<http://www.marketing4results.eu/blog/city-farming-de-landbouw-van-de-toekomst>

Strijp-S, CITY FARM!

In de 21ste eeuw lopen in Nederland stad en platteland steeds meer in elkaar over; het gaat in de stad over *urban farming*, de zogenaamde verticale landbouw: groente, gestapeld gekweekt op gerecycled water in leegstaande gebouwen en beschenen door ledverlichting.

<http://versestad.nl/2016/10/vertical-farming/>

Op het platteland nemen megastallen de plaats in van het groen. De frisse buitenlucht blijkt ziekteverwekkend.

P. A. de Génestet zou tegenwoordig nog meer redenen hebben om te zeggen: 'O land van mest...' en J. C. Bloems woorden 'Een stukje bos, ter grootte van een krant' blijven actueel, maar dan wel een stukje vervuild bos helaas...

Postscriptum, september 2017

Uit zeer recent promotieonderzoek blijkt, dat in Nederland al meer dan honderd jaar de volksgezondheid opgeofferd is aan de economische belangen van handel en landbouw. Politiek gezien is er een verstremgeling van belanghebbenden; zo valt de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA), die de voedselveiligheid moet bewaken, sinds 2003 onder het departement van Economische Zaken en niet onder het departement van Volksgezondheid! Uit de schrikbarende gevolgen van bijv. de Q-koorts, blijkt ook hier dat de belangen van het Ministerie van Landbouw en het Ministerie van Volksgezondheid met elkaar in conflict waren, waarvan de burgers letterlijk het slachtoffer zijn geworden. Hopelijk kan dit wetenschappelijk onderzoek iets bijdragen aan een herziening van de politieke verantwoordelijkheden, die de volksgezondheid ten goede zal komen!

<https://www.uu.nl/agenda/promotie-floor-haalboom-over-de-geschiedenis-van-one-health-en-de-omgang-met-door-mens-en-vee>
<https://www.volkskrant.nl/economie/bij-infectieziekten-stelt-overheid-belang-van-boer-boven-volksgezondheid~a4517111/> ■

NOOT GENOEMDE STREEKROMANS

Antoon Coolen, *Kinderen van ons volk* (1928), in het Tsjechisch vertaald door Lída Faltová onder de titel *Romance z Brabantu* (1937), *De Peelwerkers* (1930); Tsjechisch: *Rašelináři* (1946), vertaald door Lída Faltová, *Kerstmis in de Kempen* (1937); Tsjechisch: *Kempenské Vánoce* (1937), vertaald door Lída Faltová <http://www.databazeknih.cz/vydane-knihy/antoon-coolen-1406>
Toon Kortooms, *Parochie in de Peel* (1984), vertaald onder de titel *Farnost na blatech* (1994), *Help! De dokter verzuipt...* (1968), Tsjechisch vertaling: *Pomóóoc! Doktor se topí...* (1992). (Zijn werk werd vertaald door o.a. Ella Kazdová en Olga Krijtová, en altijd geïllustreerd door Adolf Born.) <http://www.databazeknih.cz/knihy/doktor-to-zaridi-63618>

Půlpánov

„Neuhodneš, co jsem viděl, když jsem se vracel ze školy...“ hlásí mi nejstarší syn se šibalským úsměvem. „Chlapa, jak venčí obrovského černého ptáka. Měl ho normálně na vodítku!“ To určitě, říkám si v duchu. Abych ho o několik dní později potkala i já – svérázného chlapa s mohutným plnovousem a s obřím krkavcem, tentokrát na kožené sokolnické rukavici. „Jo, toho znám,“ potvrzuje i kamarádka z Kanady, která se nedávno nastěhovala do domku kousek od něj. „Když jsem ho nedávno potkala v parčíku vedle našeho domu, hned za mnou přispěchal, aby se představil: – ‚Těší mě, já jsem Jarek a tohle je můj kámoš Franta.‘“ Vítejte na fascinujícím moravském venkově, přesněji řečeno ve městěčku Šlapanice.

Po mnoha letech strávených v Praze nastal čas, abychom přesídlili na jižní Moravu. Už se mi dost stýskalo po této pohodové části země, kde můj tenkrát ještě studijní pobyt v Česku v roce 1993 začal. Ne snad, že by Praha byla tak strašná, jak mi brněnští přátelé tehdy s oblibou líčili. Příjemní lidé jsou všude, jde jen o to je umět najít. A ani život na nevalně proslulém pražském Jižním Městě nebyl vůbec špatný. Žádný panelákový byt však nemůže konkurovat starému domu s ovocným sadem a samými nečekanými poklady. A ten dům, který nehodláme už nikdy opustit, se nachází ve Šlapanicích, městěčku se 7000 obyvateli. Od Brna, co by kamenem dohodil.

„Šlapanice jsou takový Půlpánov,“ slýchám tu často – ani vesnice, ani opravdové město. Skutečně, dost se to tady prolíná. Mezi velkými bouráky jezdí hlavní ulicí čas od času ještě starší manželský pár na koňském povozu s řepou, bramborami či senem. A všechny těší zdejší nejmilejší fenomén: kousek od centra nechává na břehu potoka jeden místní hospodář pravidelně pást své tři kozy. Občas zvědavě zvednou hlavu, aby se podívaly, co se děje. To když zase přijíždí trolejbus z Brna na místní konečnou linky 31. Z onoho trolejbusu jednou vystoupil mladý muž v obleku, který při pohledu na kozy neváhal a požádal mě o skupinovou fotku (s kozami). Úspěch na Facebooku pochopitelně zaručen, ale podle jeho výrazu se mezi nimi zas až tak v pohodě necítil. Typický Půlpánovan. Ale samotným kozám to bylo evidentně srdečně jedno.

Nejen díky trolejbusu si můžeme připadat skoro jako opravdové město, ale také díky basketbalovému týmu, který hraje ve druhé nejvyšší české lize. Pochopitelně občas dochází ke kuriozním situacím. Když hrajeme proti Ostravě a ta dorazí i se svými třemi americkými hráči, zcela oprávněně se diví, kde se to ocitli. Co to je za zapadák se sportovní halou bez tribun, kde diváci sedí na nízkých lavičkách podél stěn? Ne zřídka dostane někdo míčem do hlavy nebo hráč uklouzne a přistane některému fanouškovi u nohou. Takovým scénám se chtělo vedení klubu evidentně vyhnout, když jsme v rámci poháru měli hrát proti mistrům z Nymburka. Pronajala se tedy hala v Brně a spolu se stovkami dalších jsme si užívali lekci basketbalu od těch pravých hvězd. Abychom se obohaceni o úžasný zážitek zase vrátili do svého Půlpánova.

Ať už město nebo vesnice, co na tom. Pro nás jsou Šlapanice prostě místem, kde se pořád něco děje. Kde dobrovolní hasiči každý rok v červnu organizují skvělou akci pro velké a malé. Kde nadšený učitel učí zadarmo děti hrát na kytaru, jednoduše protože ho baví, když se děti naučí klasické táborovky („A komu se nechce zpívat, ten ani nemusí chodit!“). A kde dva skautští vedoucí vzali nedávno naše syny a jejich kamarády na pravý dobrodružný puťák: tři dny chození s krosnou na zádech podél řeky a lezení po skalách, vaření na ohni a spaní pod celtou. Že je to tady takový Půlpánov, to nás opravdu netrápí. Pro nás a naše čtyři děti jsou Šlapanice úžasně místo k životu. ▣

Vlees noch vis?

‘Je raadt nooit wat ik net heb gezien,’ zegt mijn oudste zoon met een grote grijns als hij uit school komt. ‘Een man die bezig was een enorme zwarte vogel uit te laten. Hij had hem aan de lijn!’ Dat zal wel, denk ik bij mezelf, maar kom hem een paar dagen later zelf ook tegen. Een karakteristieke kerel met een woeste baard en lang haar, met een enorme raaf op een leren valkeniershandschoen. ‘Klopt,’ bevestigt ook onze Canadese vriendin, die vlak bij de man is komen wonen. ‘Toen ik hem voor het eerst op het veldje naast ons huis zag, stapte hij op me af om zich voor te stellen: ‘Hallo, ik ben Jarek, en dit is mijn maatje Franta.’ Welkom op het fascinerende Tsjechische platteland. In het ministadje Šlapanice om precies te zijn.

Na jaren in Praag te hebben gewoond, was de tijd rijp geworden om onze biezen te pakken en koers te zetten richting Zuid-Moravië. Ik was in de loop der jaren steeds sterker terug gaan verlangen naar dit gemoedelijke landsdeel waar mijn leven in Tsjechië in 1993, als uitwisselingsstudente, was begonnen. Niet dat Praag zo verfoeilijk was, zoals de mensen in Brno me begin jaren negentig wilden laten geloven. Aardige mensen heb je overal, je moet ze alleen weten te vinden. En zelfs het leven in de misschien niet al te populaire Praagse wijk Jižní Město viel reuze mee. Maar een oud huis met boomgaard en allemaal onverwachte schatten, daar kan natuurlijk geen flat tegenop. En dat huis waar we nooit meer weg willen, staat in Šlapanice, een 7000 zielen tellend stadje onder de rook van Brno.

‘Šlapanice is vlees noch vis,’ hoor je hier vaak – niet echt een dorp, maar ook geen stad. Het loopt hier inderdaad allemaal nogal door elkaar heen. Tussen de ook in Tsjechië wijdverbreide aso-bakken rijdt er af en toe nog een ouder echtpaar op een paardenkar beladen met bieten, aardappelen of hooi door de hoofdstraat. En iedereen wordt vrolijk van ons plaatselijke fenomeen: even buiten het centrum laat een keuterboer zijn drie geiten regelmatig het gemeentelijk groen begrazen. Af en toe kijken de beesten even glazig op: dan komt er weer een trolleybus uit Brno het eindpunt van lijn 31 oprijden. Uit zo’n trolleybus stapte op een avond een strak in pak ge-

stoken jongeman en vroeg bij het zien van de geiten of ik een groepsfoto van hem en de beesten wilde maken. Leuk natuurlijk voor op Facebook, maar echt helemaal op zijn gemak voelde hij zich duidelijk niet. Stad en platteland – ook hij hing er kennelijk ergens tussenin. De geiten zelf vonden het ondertussen allemaal prima.

Niet alleen dankzij de trolleybusverbinding kunnen we ons soms bijna stad voelen. Ook dankzij onze basketbalploeg, die in de op één na hoogste Tsjechische divisie speelt. Dat levert natuurlijk curieuze situaties op. Als we thuis tegen Ostrava spelen en er drie Amerikaanse spelers meekomen, vragen die zich terecht af waar ze nu weer verzeild zijn geraakt. Een vaag dorp met een sporthal zonder tribunes, waar het publiek op bankjes langs de kant zit. Af en toe krijgt iemand een bal tegen zijn hoofd of landt er een uitgegleden speler voor de voeten van een toeschouwer. Dit soort taferelen wilde de clubleiding duidelijk voorkomen toen we voor een bekerwedstrijd tegen het onbetwist beste team van Tsjechië lootten: Nymburk. Dus werd er een hal in Brno afgehuurd en konden we met honderden toeschouwers genieten van een lesje basketbal van de echte sterren. Om vervolgens weer met beide benen op de grond terecht te komen en een prachtige ervaring rijker terug te keren naar onze woonplaats waar het allemaal net niet je dat is...

Vlees of vis, voor ons is Šlapanice een plaats waar van alles gebeurt. Waar de vrijwillige brandweer ieder jaar in juni een geweldig festijn voor jong en oud organiseert. Waar een enthousiaste onderwijzer de kinderen gratis gitaarles geeft, gewoon omdat hij het leuk vindt als ze de bekende liedjes voor bij het kampvuur onder de knie krijgen (‘En wie geen zin heeft om te zingen, hoeft niet te komen!’). En waar scoutingleiders Lukáš en Tomáš onze zoons en hun medescouts afgelopen week weer meenamen voor een weekend écht avontuur: drie dagen met bepakkings langs een kronkelend riviertje lopen en klimmen, slapen in een tentje in het bos, koken op een kampvuur en water drinken uit een bron. Geen vlees en ook geen vis, daar zullen wij niet van wakker liggen. Voor ons en onze vier kinderen is Šlapanice een geweldig oord. ▣

Proč mám ráda krajinu a „veřejný prostor“ těžko vyslovuji

Mnohdy se stane, že se některá slova nebo jejich spojení stávají svým neustálým opakováním módními, až se dostanou do slovníku úředního ptydepe. Takto na mě působí výraz „veřejný prostor“. Nezní mi lahodně, daleko přijatelněji se mi vyslovuje slovo „krajina“, která má tu schopnost zavést člověka do míst dětství, do míst malin nezralých, ale také do příjemného prostředí, jež kolem nás nasází stromy, přidá lavičky, sochy, případně fontány a třeba i hospůdku postaví.

Podívejme se spolu, čím je veřejný prostor. Cituji z webových stránek:

„Veřejný prostor je úzce spjat s dějinami města.

Veřejný prostor musí mít určitou strukturu, aby se v něm jednotliví aktéři mohli orientovat, případně se s ním identifikovat.

Veřejný prostor je prostorem života společnosti, prostorem společenské komunikace.

Veřejný prostor je v přesném slova smyslu prostor přístupný všem, je to demokratická aréna, kde se mohou scházet a společně trávit čas lidé různých věkových skupin, společenských tříd, pohlaví a ras.“

Rozumím tomu, že se nějak musí vyjádřit všechny skutečnosti, které vedou především k využití a začlenění takového místa do dění ve městech i na venkově tak, aby se kvalita života vylepšila, dala se příležitost sportu, kulturním akcím, pro obyčejná setkávání, k vysazení solitérního stromu či alejí, případně pro sochu nebo zajímavou novostavbu, a také, aby se dalo něco naplánovat a k tomu plánu získat rozpočet.

Navzdory racionálnímu popisu, který vyplývá z dvojice slov shora uvedených, se přichýlím ke krajině. V knize Bedřicha Fučíka, v níž mimo jiné vzpomíná na Jana Čepa, jsem našla nádherná slova o pomíjivé krajině dětství, podělím se o ně s Vámi:

„Ne, opravdu nebude lehké procházet draze milovaným, bolestně pomíjivým domovem země, v duši stále krvácející ránu vidiny věčné, nebude snadné to břímě, které povlečeš s sebou z krajiny dětství a dál a do cizího města a nevšimavého světa, a budeš živ jen ze zelených stínů stromů a bleskotání vod, z vůní hlíny a z jasu oblohy, jejíž modř je tak hluboká a svůdná, až hrozí, že se v ní zalikneš a utoneš.“

A tak pokračuji krajinou, která je podle nějakých standardů ustanovena veřejným prostorem, ale já procházím především místem z nejmilejších, tam, kde jsem si poprvé čichla ke kytce, kde mě nepřipravenou spálila kopřiva, kde kopečky jsou zakončeny architekturou zapadající do okolní přírody, tedy zámkem zvaným Humprecht, rozvalinou pojmenovanou Trosky, nedobytným hradem Bezdězem či stavitelským a technickým unikátem oceněným architektonickou nobelovkou - Perretovou cenou Ještědem. Je to území, v němž Český ráj splavně přechází do Jizerských hor, Krkonoš, a Lužických hor, až se v dálce přiblíží Českému středohoří. Nepohybují-li se v této části naší země po delší čas, pociťuji zvláštní druh stesku, až se bojím, že smutkem po ní onemocním. A všude tam narážím na lidi, kteří tu demokraticky sdílejí veřejný prostor.

Má družka u diskusního stolu se sice nerozplývala nad

zemědělem **mým**, jehož laudatio vyslechla, nepohaněla ho ani slůvkem, avšak vzápětí nabídla okrsek svůj pokrývající lesy kolem Zbirohu plné hub a čistého vzduchu, střední tok Berounky a bývalé mlýny na ní, Točnick a Žebrák – hrady úhledné a krajinu zdobící; její krajina se rozkládá tam, ale především **v jejím srdci**. Čekala jsem, jestli promluví o veřejném prostoru, byť jím byl. Hovořilo se však o zemi, o místě, o krajině.

Onehdy jsem projela kolem kostela na Rádle a ejhle objevila se tam novotou svítící kopie Getsemanské zahrady (obr. 1). A dál – třeba v Kamenných Žehrovcích v minulém století byla zničena kaplička, vadila jézéďáckým traktorům a kombajnům. Zastavte se po cestě na západ od Prahy, stojí tam nová, běloskvoucí (obr. 2) a ve tmě je osvětlena, aby zvala kolemjdoucí na bohoslužbu či kulturní program. Do třetice nabídnu tip, zajedte si za Barunkou do Babiččina údolí, v nedalekém Boušíně stojí kostelík, u něj fara a na jejím dvoře roubenka a v té roubence... a v té roubence jsem se potkala s Rembrandtovým *Návratem ztraceného syna*. Originál jsem spatřila v dobách dřevních v Leningradu, v dějinách novodobějších pak v Sankt Peterburgu. (Obr. 3) Každý se rád vrátíme. Někdo pro tu krásu, jiný z nostalgie a ten, jemuž osud nepřál, kajicně klečí a těší se, že bude znovu přijat, když se vrátí.

Tady všude se setkávají lidé, ale jen snad úředníci z příslušných odborů těmto místům přezdívali veřejný prostor. ▣

Anděl z Getsemanské zahrady na Rádle s kalichem hořkosti / Rádlo – de Engel van Getsemane met kelk FOTO Tamara Smolová

Waarom houd ik van het landschap maar vind 'openbare ruimte' nog altijd een lastig begrip

Kapelletje in Kamenné Žehrovice / Kaplička v Kamenných Žehrovicích
BRON / ZDROJ internet

Rembrants Terugkeer van de verloren zoon, rechts in de hoek van de houten hut op de pastorie te Boušín / Rembrandtův Návrat ztraceného syna, vpravo v rohu uvnitř roubenky na staré faře v Boušíně FOTO Zuzana Vittvarová

Het gebeurt vaak dat sommige woorden of woordverbindingen door oneindige herhaling een modeverschijnsel worden en dat ze zelfs onderdeel worden van droge ambtenarentaal. Dat gevoel heb ik sterk bij de uitdrukking 'openbare ruimte'. Het klinkt niet goed in mijn oren, ik houd veel meer van het woord 'landschap', want dit woord brengt me terug naar de streek van mijn jeugd, waar ik als kind zo gelukkig was, maar ook naar de mooie plaatsen van vandaag, waar goede mensen bomen hebben geplant, met een bankje eronder of een fontein in het midden en soms misschien ook een gezellig cafétje er naast.

Laten we maar eens samen kijken wat het eigenlijk is, zo'n openbare ruimte. Ik citeer uit het web:

'De openbare ruimte is nauw verbonden met de geschiedenis van de stad.

De openbare ruimte moet een bepaalde structuur hebben, zodat de afzonderlijke acteurs zich hierin goed kunnen oriënteren, eventueel zich ermee kunnen identificeren.

De openbare ruimte is de ruimte waarin zich het leven van de maatschappij afspeelt, een ruimte van gezamenlijke communicatie.

De openbare ruimte is in de exacte zin van het woord toegankelijk voor iedereen, het is een democratische arena waarin mensen van verschillende leeftijdsgroepen, klassen, geslacht en ras elkaar kunnen ontmoeten en samen tijd kunnen doorbrengen.'

Ik begrijp dat je op een bepaalde manier alle feiten moet uitdrukken die bij het gebruik van een bepaalde

plaats een rol spelen, zodat die plaats deel kan nemen aan het publieke gebeuren in de steden of op het platteland. Daardoor wordt de levenskwaliteit verbeterd en een kans gegeven aan sport, culturele activiteiten en aan ontmoetingen van gewone mensen. Op zo'n plaats kan je een enkele boom of een hele laan planten, een beeld neerzetten of een interessant gebouw bouwen. Dit is nodig om het te kunnen plannen en voor dat plan een budget te krijgen.

Ik leg echter de rationele definitie ter zijde en wil het liever hebben over het landschap. In het boek van de literaire criticus en uitgever Bedřich Fučík *Een veertiental halteplaatsen*, waarin hij o.a. over de schrijver en vertaler Jan Čep vertelt, heb ik prachtige woorden gevonden over het vergane landschap van onze jeugd. Ik wil ze graag met jullie delen:

'Nee, het zal inderdaad niet eenvoudig zijn om door het dierbare, pijnlijk vergane land te wandelen, je thuis, met in je ziel de eeuwig bloedende wonde van een droom; het zal niet gemakkelijk zijn de last te dragen die je vanuit het landschap van je jeugd meesleept, naar een vreemde stad en dan nog verder heen naar een onverschillige wereld; en je zult alleen van de groene schaduw van de bomen en van de weerkaatsing van water moeten leven, van de geur van grond en het blinken van het firmament, zo blauw, zo diep, zo verleidelijk, zodat je bang bent erin te verdrinken.'

En zo loop ik verder door het landschap dat volgens een of ander standaard tot openbare ruimte is bepaald, maar ik wandel voort door een van mijn allerliefste plekken, een waar ik voor het eerst aan een bloem geroken heb, waar ik me aan een brandnetel heb gebrand, waar de heuvels prachtige architectonische kronen dragen die perfect met de natuur eromheen overeenkomen, namelijk het slot Humprecht, de ruïne Trosky, de machtige burcht Bezděz of het bouwkundige en technische unicum Ještěd, dat ooit de Perretprijs gewonnen heeft – de Nobelprijs voor architectuur. Het is een gebied waarop Český ráj (Boheems Paradijs) vloeiend aansluit op het IJzergebergte, het Reuzengebergte en het Lausitzergebergte, totdat het in de verte tot aan het Boheems Middelgebergte reikt. Als ik voor langere tijd dit deel van ons land niet heb bezocht, voel ik een raar soort heimwee en ben bijna bang dat ik er ziek door word.

Daar kom ik overal mensen tegen die 'op een democratische manier een openbare ruimte samen delen'.

Mijn tafelenote was tijdens ons gesprek uiteraard niet zo enthousiast over mijn 'verloren paradijs', waarover mijn lofrede ging, maar bracht er ook geen woordje tegenin. Daarna vertelde ze mij over de streek waarvan zij zielsveel houdt: de bossen en wouden rond Zbiroh met paddenstoelen en frisse lucht, watermolens langs de Zbirožský-beek, groene weiden langs de Berounka-rivier en daarboven de statige burchten Točnick, Žebrák of Křivoklát. Een prachtig landschap dat inderdaad ook echt bestaat, maar dat ze vooral **in haar hart** meedraagt. Ik zat te wachten tot ze het in deze context ver 'openbare ruimte' zou hebben, want daar ging het in feite om. Ze had het echter over het land, over de streek en... over het landschap.

Kortgeleden reed ik bij ons in Český ráj langs de kerk bij het dorpje Rádlo – en wat zag ik daar: een gloednieuwe kopie van het beeld van de Engel van Getsemane (afb. 1). En verder, bijvoorbeeld in Kamenné Žehrovice werd in de vorige eeuw een kapelletje gesloopt omdat de tractors en maaidorsers van de plaatselijke kolchoz er niet langs konden. Nu staat er een nieuw (afb. 2), wit als vers gevallen sneeuw en oplichtend in het donker. Ze nodigt de passanten uit voor een kerkdienst of een cultureel programma. Kom maar even kijken, als jullie toevallig toch vanuit Praag naar het westen gaan.

En ik heb nog een derde tip: ga op bezoek bij Barunka, de jonge versie van de beroemde schrijfster Božena Němcová, in 'Grootmoeders vallei' (Babiččino údolí) in Ratibořice. Niet ver daarvandaan, in het dorpje Boušín staat een kerkje, erbij een pastorie, op de hof van de pastorie een houten hut en daarin... daarin heb ik Rembrandts schilderij *Terugkeer van de verloren zoon* gevonden. Het origineel heb ik jaren geleden in de Hermitage van toen nog Leningrad zien hangen, en later nog een keer, maar toen al in Sint-Petersburg. Iedereen keert soms graag terug. Iemand vanwege de schoonheid, iemand anders vanwege nostalgie en wie geen geluk in de wereld gevonden heeft, knielt er nederig neer en is blij dat hij überhaupt terug mag keren.

Hier overal kunnen mensen elkaar ontmoeten, maar misschien zijn het wel alleen de ambtenaren van de betreffende overheidsorganen die dit de 'openbare ruimte' noemen. ■

Krátké zastavení v Goudě, městě sýrů

Procestoval jsem už dávno větší část Nizozemska, ale ke Goudě, městu sýrů, jsem tak nějak pořád nemohl najít cestu. Říkal jsem si, co tam, beztak vypadá Gouda jako všechna ostatní nizozemská města, a ony sýry z Goudy si mohu koupit všude. Holandské sýry se za posledních dvacet let staly populárními i v České republice, takže prodejnu se vzorky těchto produktů z mléka holandských krav, ovcí a koz potkávám v hypermarketech Brna, Ostravy, Olomouce, stejně jako jsou samozřejmě v Praze, Plzni nebo v Liberci.

Nizozemské fotbalové družstvo, nizozemské tulipány a nizozemské sýry – slavná trojice z Holandska a jeho sesterských provincií. Je zvláštní, jak každá země rozeseje po světě několik takových navštívenek, podle kterých se stává známou mezi obyvateli úplně jiných koutů světa. Tedy známou... Jak se to vezme. Prostřednictvím suvenýrů a takzvaných charakteristických výrobků se ona známost stává poněkud nedostatečnou.

Uříznout si plátek goudy z Goudy, kousek mladého sýra nebo pěkně uleželého rok, dva tři i více let, čistého nebo prošpikovaného koriandrem, lanýži či různými vonnými bylinami, a pak se slastně posadit do křesla a vychutnávat si ho s máslem a čerstvým pečivem, to je jistě věc velmi příjemná, o Nizozemsku ovšem vypovídající jen málo. Holandský sýr, přímo z Goudy. Ano, to je pochoutka ozvláštněná místem nákupu.

Dostalo se mi té příjemné výsady přímo na hlavním náměstí Goudy. Onoho sobotního odpoledne bylo plné stánků se sýry, ovocem, pečivem, zeleninou, uzeninami, sladkostmi, pivem a vínem. Našel jsem si jeden stánek, u kterého stálo jen málo lidí. Prodávaly v něm tři dívky, Holanďanky od pohledu. Blondaté s vlasy sepnutými sponou, krev a mlíko, jak se na prodavačky sýra sluší nejvíce. Vybral jsem si tři druhy sýra, z nichž jeden byl tou nejstarší goudou, jakou si jen možno představit. Sýr jakoby

pokrytý vrstvičkou tenoučkého skla, třpytily se na něm krystalky.

Sýry patří vedle tulipánů k tradičnímu obrázku Nizozemska. Odkud se ale bere úspěch sýrů, které na první pohled či spíše na první očichání nehýří nápadnými vůněmi jako například sýry francouzské, kterých je na čtyři sta druhů.

Tajemství nizozemských sýrů ale patrně začíná už u mléka, které je onou pověstnou „třetí řekou Nizozemí“, tedy po Máze a Rýnu. Půldruhého miliónu typických černobílých krav se pase na pastvinách Nizozemska. Původně se tyto krávy pásly na pobřeží Severního moře, v oblasti mezi Frískem a Holštýnskem v Německu. V jakýchsi holandských pramenech jsem se dočetl, že jedna taková kráva vydojí na sedm tisíc litrů mléka za rok, což mi ovšem připadá přece jenom trochu přehnané tvrzení. Ovšem nejsem odborníkem v oboru chovu dobytka, mohou mi Holanďané namluvit, co chtějí. Podávám toto číslo proto bez záruky. Kdyby nebylo pravdivé, tak je hravě odvolám.

V devatenáctém století dodali Nizozemci toto kravské plemeno produkující tolik kvalitního mléka do Spojených států, ale někdy v polovině století dvacátého se k těmto kravím mléčným přebornicím opět vrátili a začali si jich hledět ještě víc než prve.

Na kilo sýra zvaného gouda, třeba právě takového, jaký jsem si toho dne v Goudě koupil, je zapotřebí asi deseti litrů mléka. Ročně se v Nizozemsku vyrobí 650 miliónů kilo sýra všech druhů, a z toho obrovského množství pět set miliónů kilogramů putuje do celého světa. Nizozemci sami si nechají doma pro sebe a pro své turisty 150 miliónů.

Jeden Holanďan – tedy pochopitelně Nizozemec – spotřebuje ročně 14,6 kilogramů, zatímco Francouzi do sebe dostanou v průměru 24 kilo ročně. Tedy jeden průměrný Nizozemec a jeden průměrný Francouz, abych byl přesný. Přesto jsou to právě Nizozemci, kterým se říká, ne právě

PhDr. Ivo Šebestík *1959, BRNO / absolvent FF Masarykovy univerzity v Brně, původním povoláním historik a novinář. V letech 1996 až 2001 šéfredaktor krajského deníku *Svoboda* se sídlem v Ostravě. V roce 2003 šéfredaktor zpravodajství ostravského studia ČT. V devadesátých letech 20. století paralelně přednášel žurnalistiku na FF Palackého univerzity v Olomouci a na FF Ostravské univerzity. Od roku 2004 žije trvale v Belgii, kde v současné době působí u Evropského parlamentu. Je autorem šesti knižních překladů z francouzštiny, angličtiny a němčiny. Překládá také z několika dalších jazyků (italština, španělština, latina, nizozemština). Je také autorem knihy *Listy z Brabantska a Flander* (vydáno 2011) a literární vědné studie o spisovateli Ladislavu Fuksovi. Publikoval několik tisíc novinových a časopiseckých článků v tištěných a elektronických médiích i v odborných sbornících.

lichotivě, *kaaskoppen*, tedy „sýrové hlavy“. Dost možná se jim tak říkalo a říká proto, že už před staletími užívali na své sýry dřevěných forem, ze kterých si pak dělali čepice. Ovšem, musím s politováním přiznat, že Holanďana s dřevěnou formičkou na sýr namísto čepice jsem nikde v zemi, od Bredy až po Groningen, dosud nepotkal. Ovšem, co nebylo a není, může být.

Sýry jako edam a gouda jsou hněteny, pasírovány a nakládány do slaného nálevu, a to alespoň na týden. Pak se položí na dřevěné desky a nechají se schnout a zrát, mohou-li to tak říci. Nakonec se kola sýra pokryjí zevním lakem nebo parafínem, kteréžto látky sýr chrání před vlhkostí a vůbec atmosférickou nepohodou. Tedy z pohledu onoho sýra. Není ostatně řečeno, že co nevyhovuje sýru, musí být nevyhovující jaksi obecně.

Dříve se načervenalé barvy sýrové kůrky dosahovalo díky vinné sedlině. Vyprávělo se, že se holandské sýry převážely ve vinných sudech pocházejících z Bordeaux. Ale nemusí být pravda vše, co se proslýchá.

V každém případě se hlavní druhy nizozemských sýrů dělí do několika skupin, a to podle stáří sýra. Jsou sýry mladé, středně staré či středně mladé a potom staré sýry. To slovíčko staré nemá ale vůbec onu obvyklou platnost, s níž vše staré považujeme za nějakým způsobem horší. A to, prosím a bohužel, včetně vlastního věku. Ostatně, ono právě dnes a teprve dnes, když se řekne, že je něco staré, tak to automaticky znamená pryč s tím.

Ale dost střízností na překotně prchající dobu, považující za nevhodné vše, co chvíli trvalo. Jako by trvání něčeho, čehokoliv, bylo známkou úpadku. Jen stále novinky a čerstvé novinky, ty nejnovinkovější novinky. U goudy a edamu tohle ale neplatí. A vůbec, v Nizozemsku jako takovém, se na novoty tak úplně nehraje. Gouda, když je stará, může být nakonec i hezky přestárlá. Sýr, který má za sebou už tři roky existence, získává jakousi, dalo by se

říci, snad i úctu, neboť je na svém povrchu pokryt krystalky. Ovšem chutná znamenitě. Láme se jako břidlice, u kůrky je značně tuhý a prodavačka sýrů potřebuje opravdu hodně ostrý, dlouhý a pevný nůž, a k tomu i dost fyzické síly, aby sýr správně ukrojila.

Takový sýr krájet, to chce cvik. V posledních letech se i v českých zemích rozšířila obliba holandských sýrů, což znamená, že v podstatě v každém velkém či alespoň větším městě se najde pár prodejen těchto sýrů. A prodavači, většinou ovšem dívky, pak ze všech sil zápasí s odolnou hmotou velikých bochníků sýra. A mají-li ukrojit tenčí plátek, pak vám jej zároveň i hezky rozdrobí. Musím poznamenat, že v Nizozemsku se mi nestalo, abych dostal plátek rozdrobené goudy. Asi mají lepší nože nebo pevnější paže?

Již dávno ovšem pověst nizozemských sýrů překročila hranice Spojených provincií. Tak třeba Molière oslavil holandský sýr v jedné pasáži ve hře *Zdravý nemocný* (Malade imaginaire). Radí doslova: „*Il faut boire votre vin pur, il faut manger de bon gros boeuf, de bon gros porc, de bon fromage de Hollande.*“ Ano, je třeba pít vaše dobré čisté víno, je třeba pojmout vydatného hovězího, stejně tak i vepřového a dobrého holandského sýra. Takto volně převezeno z milého to jazyka Molièrova.

Holandský sýr měl svůj význam v celých dějinách země. A to dokonce někdy význam strategický. Tak například obrovitá kola sýra tvořila důležitý zdroj výživy nizozemských námořníků v době francouzsko-nizozemských válek. Francouzi sýr na svých lodích neměli, zatímco Nizozemci ano. A jistě to bylo tak nějak i v době anglicko-nizozemských námořních potyček. Možná jako přes kopírák.

A jak Nizozemci jedí své sýry? Obecně mají rádi prostou stravu, s čímž napříč staletími poněkud polemizují náměty mnohých nizozemských a vlámských obrazů z období Zlatého věku. Takže s oblibou dávají svůj plátek sýra na boterham, což je vlastně krajíc chleba s máslem. ▣

Een korte stop in Gouda, de kaasstad

Het is al wat langer geleden dat ik het grootste deel van Nederland doorgereisd heb, maar op de een of ander manier heb ik voor Gouda nog steeds geen tijd gevonden. Ik hield mezelf steeds voor: Gouda is immers een doodgewone Nederlandse stad en die Goudse kazen, die kun je overal kopen. Nederlandse kazen zijn in de laatste twintig jaar ook in de Tsjechische Republiek populair geworden. Ik kom winkels met staaltjes van deze melkproducten van Nederlandse koeien, schapen en geiten tegen in hypermarkten in Brno, Ostrava, Olomouc, in Praag natuurlijk, in Pilsen en in Liberec.

Het Nederlands elftal, de Nederlandse tulpen en de Nederlandse kaas – het beroemde trio uit Holland en de aangrenzende provincies. Eigenaardig, zoals elk land dergelijke visitekaartjes over de wereld uitstrooit om bekend te raken onder de bewoners van totaal andere delen van de wereld. Anderzijds, bekend... Het is maar hoe je het bekijkt. De souvenirs en de karakteristieke producten maken het land niet werkelijk bekend.

Een plakje jonge Goudse kaas uit Gouda afsnijden, of een stukje belegen kaas van één, twee, drie of meer jaren, puur natuur of doorspekt met koriander, truffels of met allerhande kruiden, je vervolgens heerlijk in een fauteuil nestelen en ervan genieten met boter en vers brood is natuurlijk uiterst prettig, maar van Nederland kom je dan weinig te weten. Nederlands kaas, rechtstreeks uit Gouda. Ja, dat is een delicatessie die de plaats van aankoop als bijzonderheid heeft.

Dat speciale voorrecht had ik op de Markt van Gouda. Op die zaterdagmiddag stond het er vol kraampjes met kazen, fruit, brood en gebak, groenten, gerookt vlees, zoete lekkernijen, bier en wijn. Ik trof er een kraam aan, die maar weinig mensen bezochten. Er stonden drie meisjes te verkopen, zo te zien echte Hollandsen, het blonde haar bijeengebonden. Hollands glorie, zoals het kaasverkoopstertjes betaamt. Ik koos drie soorten kaas uit. Een ervan was de oudste Goudse die je je maar kunt voorstellen. Kaas, als het ware bedekt met een dun laagje glas en met van die glinsterende kristalletjes.

Kazen bepalen net als tulpen het traditionele beeld van Nederland. Maar waar komt dat succes van de kazen toch vandaan? Ze kunnen op het eerste gezicht (of als je

er voor de eerste keer aan ruikt) niet bogen op karakteristieke geuren zoals de Franse kazen, waarvan er wel vierhonderd soorten bestaan.

Het geheim van de Nederlandse kazen ligt klaarblijkelijk besloten in de melk, in de spreekwoordelijke 'derde rivier van Nederland', dus na de Maas en de Rijn. Er grazen op de Nederlandse weiden anderhalf miljoen zwartbonte koeien. Oorspronkelijk graasden deze koeien aan de Noordzeekust in Friesland en in Holstein, in Duitsland. Uit enkele Nederlandse bronnen ben ik te weten gekomen dat één zo'n koe wel zeventienduizend liter melk per jaar levert, wat ik toch een wat overdreven bewering vind. Maar ik ben geen expert op het gebied van de veefokkerij. De Hollanders kunnen me op hun mouw spelden wat ze willen. Daarom geef ik dit cijfer zonder garantie. En als het niet waarachtig is, dan herroep ik het gewoon.

In de negentiende eeuw verkochten de Nederlanders dit koeienras dat zoveel kwaliteitsmelk produceerde aan de Amerikanen, maar halverwege de twintigste eeuw ontdekten ze deze melkkampioenen opnieuw en begonnen ze ze beter te verzorgen dan voorheen.

Voor één kilo Goudse kaas, precies dezelfde als die ik die dag in Gouda aanschafte, is ongeveer tien liter melk nodig. Jaarlijks wordt er in Nederland 650 miljoen kilo kaas in alle soorten vervaardigd en van deze enorme hoeveelheid wordt vijfhonderd miljoen kilo uitgevoerd naar de rest van de wereld. De Nederlanders houden 150 miljoen kilo voor zichzelf en de toeristen.

Eén Hollander – ofwel één Nederlander – consumeert per jaar 14,6 kilo kaas, terwijl een Fransman er gemiddeld 24 kilo per jaar van naar binnen werkt. Dus een doorsnee Nederlander en een doorsnee Fransman om precies te zijn. Toch zijn het juist de Nederlanders die men bepaald niet vleidend kaaskoppen noemt. Misschien noemt men ze zo, omdat ze al eeuwenlang voor hun kazen houten vormen gebruikten, waarvan vervolgens petten werden gemaakt. Maar ik moet tot mijn spijt bekennen dat ik nog nooit en nergens, van Breda tot Groningen, een Nederlander met een houten kaasvorm in plaats van een pet heb ontmoet. Maar wat niet is, kan nog komen.

Kazen als Edammer en Goudse worden gekneed, door

een zeef geduwd en in de pekel gelegd, en dat voor ten minste een week. Daarna worden ze op een houten plaat gelegd, waar ze drogen en rijpen. Ten slotte worden die wielen van kaas bedekt met lak of paraffine, terwijl de kaas zelf tegen vocht en allerlei atmosferisch ongemak wordt beschermd. Tenminste vanuit het perspectief van de kaas. Er is immers niet gezegd dat wat niet goed is voor de kaas, in het algemeen niet goed hoeft te zijn.

Vroeger werd de roodachtige kleur van de kaaskorst verkregen door toepassing van droesem. Zo ging het gerucht dat de Hollandse kazen in wijnvaten werden vervoerd die uit Bordeaux afkomstig waren. Maar niet alles wat er gezegd wordt, is waar.

In ieder geval worden de belangrijkste Nederlandse kaassoorten in enkele groepen verdeeld, en dat op grond van de leeftijd van de kaas. Er zijn jonge, jong belegen, belegen en oude kazen. Dat woord 'oud' heeft echter in het geheel niet de gewone betekenis, waarin we alles wat oud is, als iets beschouwen dat op een of andere manier slechter is. En dat, nota bene en helaas, inclusief de eigen leeftijd. Immers, juist tegenwoordig zegt men automatisch weg ermeel, als iets oud is.

Genoeg geklaagd over de hals over kop voortvlindende tijd, waarin alles afgedaan heeft dat eventjes mocht duren. Alsof het voortduren van iets, van wat dan ook, een teken van verval is. Voortdurend nieuwe dingen, vers nieuws, de allernieuwste nieuwtjes. Voor Goudse en Edammer geldt dat echter niet. En trouwens, in Nederland heeft men het helemaal niet zo op al die nieuwigheden. Goudse kaas kan, als hij oud is, uiteindelijk zelfs overrijp raken. Kaas, die al een driejarig bestaan achter zich heeft, verkrijgt een soort waardigheid, zou men kunnen zeggen, want hij is bedekt met kristalletjes. Hij smaakt uiteraard voortreffelijk. Men breekt hem als leesteen. Bij de korst is hij nogal weerbarstig en de kaasverkoopster heeft echt een heel scherp, lang en stevig mes nodig en moet ook over genoeg fysieke kracht beschikken om de kaas goed te kunnen afsnijden.

Zo'n kaas snijden, dat vereist oefening. In de afgelopen jaren is in Tsjechië de populariteit van Hollandse kazen gegroeid. Dat betekent feitelijk dat men in elke grote of tenminste wat grotere stad winkels kan aantreffen die deze kazen aanbieden. En de verkopers, meestal meisjes, worstelen dan uit alle kracht met het weerbarstige materiaal van die grote kazen. En als ze een dunner plakje moeten afsnijden, dan verkrumelen ze dat ook nog eens. In Nederland is het me nog niet overkomen dat ze me een plakje verkrumelde Gouda gaven. Hebben ze daar dan scherpere messen of een vastere hand?

Maar het is al weer lange tijd geleden dat de roem van de Nederlandse kazen de grenzen van de Verenigde Provinciën overschreed. Molière eerde de Nederlandse kaas in een passage in zijn toneelstuk *De ingebeelde zieke* (Le Malade imaginaire). Hij adviseert letterlijk: *'Il faut boire votre vin pur, il faut manger de bon gros boeuf, de bon gros porc, de bon fromage de Hollande.* 'Ik ordoneer u, en gebruikt het zonder vrees, Heel goe graauw Erreten, gebrade runder vlees. Eedammer Kaas, en ook Kastainen zonder schroomen, die stoppen om daar door het roch'len voor te koomen.' Molière, *De ingebeelde zieke* (vert. Pieter de la Croix), verschenen bij Albert Magnus, Amsterdam 1686.

De Nederlandse kaas was in de hele geschiedenis van het land van belang. En dat gold soms zelfs een strategisch belang. Zo was bijvoorbeeld een reusachtige kaas de belangrijke voedingsbron van de Nederlandse zeelieden in de Frans-Nederlandse oorlogen. De Fransen hadden geen kaas op hun schepen, maar de Nederlanders wel. En natuurlijk was dat net zo ten tijde van de Engels-Nederlandse maritieme schermutselingen. Misschien wel gekopieerd.

En hoe eten de Nederlanders hun kazen? In het algemeen houden ze van eenvoudig voedsel, waarmee ze door de eeuwen heen enigszins de thematiek van vele Nederlandse en Vlaamse schilderijen uit de Gouden Eeuw polemiseren. Ze leggen hun plakje kaas dus graag op hun boterham, wat eigenlijk een sneetje brood met boter is. ■

Do Litoměřic v dubnu 2017

Člověk by myslel, že koncem dubna je jaro v plném proudu. Rukavice nejsou potřeba, zimní kabát je dávno ukryt ve skříni, snad dokonce pod ochranným obalem, vlněné svetry už před drahnou řádkou dní uvolnily místo v předních nebo spodních příhrádkách ve prospěch pestrých triček. Nebylo tomu tak. 22. dubna je pod mrakem, teplota se vyšplhala sotva k pěti nad nulou. My si to ale nenecháme zkazit. Účastníci se trousí a trousí a v dohodnutý čas dorazili téměř všichni. České dráhy o nás pečují všestranně a postaraly se dokonce o zábavu: neočíslované vagóny! Jak teď my ubozí najdeme rezervovaná místa? Po několika zdravotních tazích směrem vpřed, vzad,

nalevo, napravo, nahoru a dolů jsou místa našťastí (pravděpodobně) objevena a vlak se může rozjet. Půvabná česká krajina vypadá z oken horního patra City Elefantu velmi mírně, příroda ze zimního spánku zcela probuzena, místní obyvatelstvo v širokém okolí trati se pinoží směrem ke svým cílům, hříbata skotačí na louce, ovečky bečí a slípky nepochybně kdákají, jen je přes kvalitní sklo v oknech rychlíku není slyšet. Skupina vystoupila plna očekávání na omšelé nástupiště v Lovosicích. Tam už čekal roztomilý žlutý vláček do Litoměřic. Bohudík měl též magickou schopnost pojmout nekonečné množství cestujících, včetně nás, v počtu 20 ks, padesátihlavé skupiny

PhDr. Ivo Šebestík *1959, BRNO / afgestudeerd aan de filosofische faculteit van de Masaryk Universiteit in Brno, is oorspronkelijk historicus en journalist. Van 1996 tot 2001 hoofdredacteur van de regionale krant *Svoboda* in Ostrava. In 2003 hoofdredacteur van de nieuwsafdeling van de studio in Ostrava van ČT (Česká televize). In de jaren negentig van de 20e eeuw doceerde hij tegelijkertijd journalistiek aan de FF van de Palacký Universiteit in Olomouc en aan de FF van de Universiteit Ostrava. Hij woont sinds 2004 permanent in België, waar hij momenteel deel uitmaakt van het Europees Parlement. Hij is de auteur van zes boekvertalingen uit het Frans, Engels en Duits. Hij vertaalt ook uit enkele andere talen (Italiaans, Spaans, Latijn, Nederlands). Hij is auteur van het boek *Listy z Brabantska a Flander* (uitgegeven in 2011) en een literatuurwetenschappelijke studie over de schrijver Ladislav Fuks. Hij heeft duizenden kranten- en tijdschriftenartikelen in gedrukte en elektronische media en in wetenschappelijke almanakken op zijn naam.

německých turistů a několika cyklistů. Následující, naštěstí jen čtvrt hodinová, jízda byla poznamenána nedostatkem místa, vzduchu a možnosti komunikace. Utrpení skončilo ve stanici Litoměřice horní nádraží. Venkovní teplota nebyla nic moc, mohlo ovšem také sněžit nebo mohly padat kroupy a toho nás příroda ušetřila. Naštěstí se brzy ukázalo, že vycházka po nejvýznamnějších pamětihodnostech Litoměřic nebude dlouhá, v půli bude zařazena přestávka na kávu a kdo se dožije konce, dostane řízek. Litoměřice jsou pozoruhodné město. Na rozdíl od mnoha jiných měst zde byla za dob komunistických zachována stará zástavba, což se vysvětluje nedostatkem průmyslu, přítomností řemesel a zemědělským rázem okolní krajiny. Na okraji města sice vyrostly paneláky, ale historické jádro města zůstalo zachováno. Dnešní návštěvník tak může obdivovat mohutné zbytky hradu, kde několikrát pobýval Karel IV. Město bylo založeno v roce 1225, ovšem na místě staršího osídlení z počátku desátého století. Rozkvět města souvisí s obchodem s obilím, ovocnářstvím a pěstováním vína, což umožnily příznivé klimatické podmínky. Zbrzdilo ho ovšem několik velkých požárů. V roce 1655 zde bylo zřízeno biskupství.

Při krátké vycházce městem jsme si stihli prohlédnout jen nejvýznamnější budovy a místa. Cestu nám poněkud prodloužily stavební práce v prostoru mezi nádražím a centrem. Samozřejmě bylo nutno postát u zašlé slávy v podobě bývalého pivovaru, kde se vařil Kalich, pivo, které podleho konkurenčnímu boji v roce 2002. Je třeba udržovat rovnováhu co se týče závažnosti, proto následovala zastávka u bývalého kláštera. Tam už to vypadalo na dešť, ale ten se omezil na pár kapek. Prošli jsme Michalskou ulicí kolem Severočeské galerie a Diecézního muzea. Organizátoři výletu byli tak laskavi, že návštěva těchto institucí byla zcela dobrovolná. Těžko říci, zda tam měli dostatek židliček, takže jsme si to mnozí radši nechali ujít. Po prvním zběžném pohledu na litoměřický rynek jménem Mírové náměstí následovala velice vítaná přestávka na kávu s mírně sportovními prvky, neb do restaurace se sestupovalo po příkrém schodišti. Vzhledem k venkovní teplotě pod deset stupňů přišel pobyt v teplejším prostředí všem vhod.

Po přestávce jsme si ještě jednou a pořádně prohlédli náměstí, které založil už sám Přemysl Otakar I. Většina

domů má gotické základy, fasády byly rozmanitě upravovány v pozdějších dobách, ve stylu renesance, baroka a v různých pseudostylech. Z množství domů na náměstí se těžko vybírá, nejznámější je patrně Dům Kalich. První, renesanční přestavba domu je z roku 1576, ale budova je určitě starší. Dnes je součástí městského úřadu, věž je možno navštívit, bohužel nikoli v dubnu a v sobotu odpoledne. Pod povrchem náměstí se nachází celkem 25 km podzemních chodeb, z toho je 366 m veřejnosti přístupných.

Druhá část procházky nás zavedla k několika z mnoha litoměřických kostelů. Je tu kostel sv. Jakuba, sv. Ludmily, Všech svatých a Navštívení Panny Marie, jeden krásnější než druhý. Těž jsme si připomněli některé slavné návštěvníky (Josef II.) a obyvatele města, jazykovědce Josefa Jungmanna a básníka Karla Hynka Mácha. Poslední z nich je příkladem toho, že jste-li slavná osoba, stačí někde pobýt jen dva měsíce a už tam na vás nikdy nezapomenou.

U Máchovy sochy jsme se rozdělili na skupinu vědníchtivých a teplomilných. První skupina si směla projít Máchovy schody a zvenku prohlédnout dům, kde Mácha pobýval po výše zmíněné dva měsíce a kde v roce 1836 zemřel. Prohlédli jsme si Dómské náměstí, kde stojí litoměřická katedrála neboli dóm a rezidence biskupa. Současná katedrála sv. Štěpána stojí na místě původní románské baziliky v podobě ze 17. století, z téže doby pochází cenný interiér. Vedle kostela byla odděleně vystavěna zvonice, a to ze statických důvodů.

Poslední část vycházky nás vedla kolem kostela sv. Vojtěcha do Parku Václava Havla, kde jsme vyslechli pochmurný příběh z časů svatého Vojtěcha a marně se snažili oživit speciální lavičku poháněnou sluneční energií, která by měla dobíjet mobilní zařízení.

Rozmrzlí teplomilní již nás očekávali v restauraci, kde jsme veselou pospolitost zpečetili řízkem a decentním množstvím vína, piva a limonády. Čas do odjezdu vlaku si účastníci mohli vyplnit dle vlastní libovůle. Proslýchá se, že ne všichni zašli do muzea nebo dokonce do galerie, ale naštěstí byla kulturní úroveň zájezdu prudce zvýšena činy těch mimořádně vzdělaných jedinců, kteří tak učinili. Jsou ovšem na světě také lidé, kteří si výlet vlakem nedokážou představit bez závěrečného sprintu na peron.

Jen stručně na závěr: stálo to zase za to, příště přijďte zas, všichni účastníci z NE-BE a De Lantaarn. ▣

Naar Litoměřice in april 2017

Je zou zeggen dat de lente eind april volop aan de gang zou moeten zijn. Dat je dan geen handschoenen meer nodig hebt. Dat de winterjas dan reeds lang – al dan niet onder een beschermende plastic hoes – weer in de kast hangt en dat de wollen wintertruien van de voorvakken in de kast zijn verhuisd naar achteren of hogerop, om zo plek te maken voor vrolijke T-shirts.

Maar nee. Zaterdag 22 april, de dag van het bezoek aan Litoměřice, begint met een temperatuur van amper vijf boven nul en een dreigend donkere lucht. Niettemin druppelen de deelnemers bijeen op de afgesproken plek op het Masaryk-station. Tegen half 9 is de groep compleet. Om het vertrek toch niet al te soepel te laten verlopen, hebben de Tsjechische Spoorwegen de nummers van de rijtuigen aangebracht op de niet naar het perron gekeerde kant van de rijtuigen. Daarom was vooral de eerste vijf minuten de verzuchting: 'Waar, o waar zijn onze plaatsen en hoe vinden we die?!' te horen. Na wat extra zoek en geloop werden de gereserveerde stoelen toch gevonden en vertrekt de trein.

Als de City Elephant eenmaal Praag achter zich heeft gelaten ziet het Tsjechische landschap er door de ramen van de City Elephant toch wel vreedzaam uit. Het weer klaart snel op en de natuur blijkt uit de winterslaap ontwaakt te zijn: we passeren burgers die bezig zijn met zaterdagse klusjes, en dartelende veulens, blatende schapen en kakelende kippen. Door het kwaliteitsglas van onze sneltrein moeten we zelf bedenken hoe dat allemaal klinkt.

Maar vanuit Praag kom je niet zomaar in Litoměřice. Er moet worden overgestapt. Dat deed de groep reizigers op het versleten perron van het station Lovosice. Het vrolijke gele treintje met bestemming Litoměřice stond er al te wachten. De trein zal toch wel geschrokken zijn van de plotselinge toeloop. Niet alleen onze twintig koppen wilden mee, maar ook een groep van zeker vijftig Duitsers

was precies op hetzelfde idee gekomen. Samen met nog een flink aantal fietsers was het dus dringen geblazen. Er waren uiteindelijk slechts hangplaatsen met een beperkte hoeveelheid zuurstof beschikbaar. Gelukkig kwamen we na een kort ritje van net een kwartier aan in Litoměřice-Horní nádraží, de eindbestemming voor onze groep. De buitentemperatuur was wel wat laag, maar gelukkig bleven ons sneeuw en hagel bespaard.

De kern van het bezoek was een niet al te lange stadswandeling langs de belangrijke architectonische hoogtenpunten van Litoměřice. Via een koffiepauze werd deze

wandeling in twee stukken verdeeld en aan het einde was er schnitzel voor hen die het programma succesvol hadden volbracht.

Litoměřice is een indrukwekkende stad. In tegenstelling tot vele andere steden behield de stad ten tijde van de communistische dictatuur haar oude karakter. Dat kwam omdat er geen industrie was maar vooral ambachtelijke nijverheid plus in de omgeving vooral landbouw. Aan de stadsrand verrees weliswaar paneláky-bebouwing, maar de historische stadskern is ongeschonden bewaard gebleven. Zo kan de bezoeker tot de dag van vandaag nogal prominente overblijfsels van de burcht bewonderen, waar Karel IV een paar keer logeerde. De stad is in 1225 gesticht op de plaats waar in het begin van de tiende eeuw al een nederzetting was. De ontwikkeling van de stad had te maken met graanhandel en fruit- en wijnbouw. Hiervoor zijn aldaar gunstige klimatologische omstandigheden. De stad is meerdere malen door grote branden getroffen. In 1655 werd de stad zetel van een bisdom.

De korte stadswandeling liep natuurlijk alleen langs de meest interessante gebouwen en plaatsen in de stad. De werkzaamheden in de straten tussen het station en centrum zorgden voor wat extra wandelmeters. Er was een praktisch verplichte halte bij de vergane glorie van de voormalige brouwerij waar ooit Kalich-bier gemaakt werd. In 2002 heeft dit merk de concurrentiestrijd verloren en is de productie ervan beëindigd. Om het evenwicht te herstellen ten gunste van gewichtiger zaken volgde een ophoud bij een voormalig klooster. Daar leek het even of het ook nog zou gaan regenen maar gelukkig bleef dat beperkt tot een paar druppels. Via de Michalská-straat liepen we langs de Noordboheemse Galerie en het Bisschoppelijk Museum. Het bezoek daaraan was facultatief. Na vluchtig rondkijken op het Mírové náměstí, het grote arktplein van Litoměřice, was het koffiepauze. De steile trap naar het restaurant gaf de pauze een sportief tintje. Gezien de buitentemperatuur die onder de plus tien graden lag, was een kort verblijf in een verwarmde ruimte geen overbodige luxe.

Na de pauze hebben we het plein nogmaals en nu volop bewonderd. Het schijnt al in de tijd van Přemysl Otakar I te zijn aangelegd. De meeste huizen hebben een gotische indeling, met gevels die in latere eeuwen zijn aangepast, in renaissance-, barok- en neostijlen. Het is moeilijk om er één huis dat eruit springt, uit te kiezen, maar het meest bekende is waarschijnlijk het Kelkhuis. De eerste verbou-

wing daarvan komt uit 1576 en gebeurde in renaissance-stijl maar het gebouw is ongetwijfeld ouder. Tegenwoordig is het huis eigendom van de gemeente Litoměřice. De uitkijktoren kan eventueel bezocht worden, maar helaas niet in april en op zaterdagmiddag. Onder de markt bevindt zich in totaal 25 km aan ondergrondse gangen, gelegen op drie verschillende niveaus. Daarvan is 366 m voor publiek toegankelijk.

Het tweede deel van de wandeling ging langs een aantal van de kerken dat Litoměřice rijk is. De Jacobskerk, Ludmilakerk, Allerheiligenkerk, Maria-Boodschapkerk; de ene was nog mooier dan de andere. We hebben ook stilgestaan bij de namen van belangrijke bezoekers (keizer Jozef II) en bewoners van de stad, zoals de taalkundige Josef Jungmann en de dichter Karel Hynek Mácha. De laatste is er een voorbeeld van dat je als beroemd persoon slechts twee maanden in een plaats hoeft te wonen om er toch flink herdacht te worden.

Het standbeeld van Mácha is als een geschikt punt gekozen waar de wegen van enerzijds de leergierigen en anderzijds de warmtegezinden zich konden scheiden. De eerste groep heeft nog van de Mácha-trap mogen genieten en van het buitenaanzicht van het huis waarin de dichter gedurende de reeds genoemde twee maanden heeft gewoond en waar hij is in 1836 gestorven. Verder hebben we het Domplein bekeken met de kathedraal van Litoměřice, oftewel de Dom, en het Bisschoppelijk Paleis. Een romaanse basiliek stond er al heel lang, de Sint-Stefanuskathedraal in de huidige vorm komt uit de zeventiende eeuw en uit die tijd is ook het waardevolle interieur bewaard. Opvallend is de losstaande toren die blijkbaar gebouwd is om tegendruk op de ondergrond uit te oefenen.

De laatste meters van de wandeling leidden langs de Sint-Adalbertkerk en naar het Václav Havel-park waar we na het beluisteren van het macabere verhaal uit de meedogenloze tijd van Sint-Adalbert, een vergeefse poging hebben gewaagd om de speciale zonnezitbank waarmee een mobiele telefoon opgeladen had moeten worden, ook daartoe te dwingen.

De vrolijke warmtegezinden wachtten al in het restaurant. Onder het genot van een schnitzel, een bescheiden hoeveelheid wijn, bier en limonade is het georganiseerde gedeelte van het NE-BE-uitje gezellig afgerond. De tijd tot het vertrek van de trein was door de deelnemers zelf in te vullen. Naar verluidt is niet iedereen in het museum geweest of zelfs in de galerie, maar gelukkig is het cultu-

rele niveau van het uitstapje aanzienlijk verhoogd dankzij enkele ontwikkelde deelnemers die wel die culturele onderdelen hebben gedaan. Maar je hebt dus ook mensen die zich een volmaakte treindag niet kunnen voorstellen

zonder een afsluitende sprint naar het perron.

Kort ter afsluiting: de dag was hartstikke de moeite waard en tot de volgende keer, alle deelnemers van NE-BE en De Lantaarn. ■

Úmrtí Miep Diekmannové / Overlijden van Miep Diekmann

Miep Diekmannová (26. ledna 1925 Assen – 9. července 2017 Scheveningen) byla nizozemská spisovatelka, autorka především knih pro děti a mládež, jako např. série o Annejet (*Annejet štípá lístky*), *Čluny z Brakkeputu*, *Padu se nedá*. Finančně podporovala české disidenty a díky její podpoře vycházely v době komunistického režimu knihy českých autorů v Nizozemsku. Většinu překladů do češtiny provedla Olga Krijtová.

Miep Diekmann v roce 1979 / Miep Diekman in 1979 ZDROJ / BRON wikipedia

Miep Diekmann (Assen, 26 januari 1925 – Scheveningen, 9 juli 2017) was een Nederlands schrijfster van voorname kinderboeken, zoals de serie over Annejet (*Annejet knipt de kaartjes*), *De boten van Brakkeput*, *Padu is gek* etc. Zij ondersteunde financieel de Tsjechische dissidenten, dankzij haar hulp verschenen tijdens het communistische regime sommige boeken van Tsjechische schrijvers in Nederland. De meeste vertalingen in het Tsjechisch zijn van de hand van Olga Krijtová.

BIBLIOGRAFIE DĚL MIEP DIEKMANNOVÉ PŘELOŽENÝCH DO ČEŠTINY A SLOVENŠTINY A DĚL JÍ PŘELOŽENÝCH Z ČEŠTINY (NA ZÁKLADĚ REŠERŠE PROVEDENÉ V KATALOGU NÁRODNÍ KNIHOVNY V PRAZE DNE 10. 10. 2017) /

BIBLIOGRAFIE VAN WERKEN VAN MIEP DIEKMAN VERTAALD IN HET TSJECHISCH EN HET SLOVAAKS EN VAN WERKEN VERTAALD DOOR HAAR UIT HET TSJECHISCH (OP GROND VAN EEN RECHERCHE UITGEVOERD IN DE CATALOGI VAN DE NATIONALE BIBLIOTHEEK IN PRAAG OP 10-10-2017)

- *De boten van Brakkeput*. (Čluny v Brakkeputu.) Přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Albatros, 1970. 94 s.
- *Marijn bij de Lorredraaiers*. (Marijn u pirátů.) Přel. Stanislava Hřebíčková. 1. vyd. Praha: Albatros, 1971. 256, [2] s.
- *Annejet helpt een handje*. (Annejet zasahuje.) Přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1972. 175, [1] s.
- Červenková, Jana: *Die avond met Milan*. (Čtyřlístek pro štěstí) Uit het Tsjechisch vertaald door Hans Krijt en Miep Diekmann. 's Gravenhage: Leopold, 1972. 199
- *Padu is gek*. (Padu se nedá.) Přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Práce, 1972. 83, [2] s.
- *Annejet wint de laatste ronde. Annejet laat het er niet bij zitten. Annejet knipt de kaartjes*. (Annejet to tak nenechá.) Přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1973. 262, [2] s.
- *Marijn bij de lorredraaiers*. (Marijn medzi pirátmi.) Přel. Júlia Májeková. 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1977. 347 s.
- *Stuivertje wisselen*. (Annejet má problémy.) Přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1978. 216, [2] s.
- *Padu is gek*. (Padu je chlapík.) Přel. Júlia Májeková. 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1978. 110 s.
- Čtvrtek, Václav: *Cipísek*. (Vroemvroem het roverskind.) Geautoriseerde vertaling uit het Tsjechisch door Miep Diekmann, Erie Spoelstra, Hans Krijt. Haag: Leopold, 1978. 153 s.
- *Sjon Karko*. (Tajemný mužiček z mušle.) Přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Albatros, 1979. 69, [2] s.

- Hilarová, Dagmar: *Ik heb geen naam*. / Dagmar Hilarová, Miep Diekmann. Vertaling Olga Krijtová en Miep Diekman. Den Haag: Leopold B. V., 1980. 159 s.
- Bouček, Josef: *Stane se této noci*. Hard tegen hard. Vertaald door Miep Diekmann en Hans Krijt. Den Haag: Leopold, 1982. 127 s.
- *Wiele wiele stap; Stappe stappe step*. (Kuli kuli tap : pro děti od 2 let.) Přebásnil Pavel Šrut za jazykové spolupráce Olgy Krijtové. 1. vyd. Praha: Albatros, 1983. 68 s.
- *Stuivertje wisselen. Iedereen doet maar*. (Annejet má problémy.) Přel. Olga Krijtová. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1986. 163 s.
- Čapek, Karel: *První parta*. (De eerste ploeg.) Vertaald uit het Tsjechisch door Hans Krijt en Miep Diekmann. Haag: Leopold, 1986. 191 s.
- *Annejet stelt zich voor. Annejet helpt een handje*. (Annejet a kluci.) Přel. Olga Krijtová. 2. vyd. Praha: Ivo Železný, 1992. 166 s.
- *Iedereen doet maar. Stuivertje wisselen*. (Annejet má problémy.) Přel. Olga Krijtová. 3. vyd. Praha: Ivo Železný, 1992. 245 s.
- *Annejet wint de laatste ronde. Annejet knipt de kaartjes. Annejet laat het er niet bij zitten*. (Annejet to tak nenechá.) Přel. Olga Krijtová. 2. vyd. Praha: Ivo Železný, 1992. 244 s.
- *Hannes en Kaatje, wat is dat voor praatje?* (O čem si to povídáte? : Pro děti od pěti let.) Z nizoz. orig. vybrala a přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Albatros, 1993. 77 s.
- *Krik de prins die trouwen moest*. (Jak se žení princové.) Přel. Olga Krijtová. 1. vyd. Praha: Olympia, 2000. 185 s.
- *Annejet helpt een handje. Annejet stelt zich voor*. (Annejet a kluci.) Přel. Olga Krijtová. 3. vyd., (V Albatrosu 1.) Praha: Albatros, 2002. 162 s.
- *Annejet knipt de kaartjes. Annejet wint de laatste ronde. Annejet laat het er niet bij zitten*. (Annejet to tak nenechá.) Přel. Olga Krijtová. 3. vyd., 1. v Albatrosu. Praha: Albatros, 2003. 217 s.
- *Annejet wint de laatste ronde. Annejet laat her er niet bij zitten. Annejet knipt de kaartjes*. (Annejet má problémy.) Přel. Olga Krijtová. 3. vyd., v Albatrosu 1. Praha: Albatros, 2004. 218 s.
- *Miep Diekmannová v českém překladu Olgy Krijtové*. [Návrh a realizace Na konci duhy.] Praha: Na konci duhy, 2005. [16] s.

„Hvězdné hodiny“

Vzpomínka na Gerta Andewega

Včera jsem si náramně užívala, byl se za mnou podívat Gert Andeweg, nevím, jestli si ho pamatuješ z NE-BE, vysoký bělovlasý pán s berlemi, historik-amatér, tráví čas pátráním po zapomenutých příbězích lidí (slavných i úplně neznámých), kteří skončili v jiné zemi, než kde se narodili... Němci v Holandsku, němečtí Židé v Holandsku, Holanďané v Německu, Češi v Holandsku, sudetští Němci v Holandsku... nepřeberná sbírka osudů. Báječně se s ním povídá, protože toho o nás ví mnohem víc než mnozí Češi, a přesto nás má rád. Zná Čapka, Hrabala, Kafku, Menzla, Vaculíka, Hutku (toho osobně)... (e-mail pro Zuzanu ze dne 25. 10. 2007)

Před několika dny mě opravdu hluboce zasáhla zpráva o úmrtí Gerta Andewega. Odešel 20. října 2017 ve věku 78 let.

Jen velice obtížně se mi hledají slova, kterými bych mohla vyjádřit, jak moc jsem tohoto mimořádného muže obdivovala – pro to, co znal, ale hlavně pro to, kým byl. Rytířem ducha, nadšeným badatelem a písmákem, skutečným gentlemanem, báječným společníkem, oním Čapkovým dobrým člověkem. Snad by mi tedy

on prominul a potažmo i jeho blízcí odpustí tuto zajímavou osobní vzpomínku.

Gerta Andewega a jeho nádhernou manželku Ingrid jsem poznala díky Petře Schürové a naší společnosti NE-BE, jejímž členem byl a kterou štědře podporoval, duchovně i hmotně.

Několikrát jsme se viděli v Praze, ale já nejvíce vzpomínám na naše setkání v Amsterdamu během mých pobytů v překladatelském domě.

K prvnímu došlo koncem ledna roku 2004, když jsem byla zrovna v sedmém měsíci těhotenství. Původně jsme plánovali, že půjdeme do nějaké kavárny, ale protože Gert tehdy už špatně chodil a já taky zrovna neběhala jako srnka, rozhodli jsme se, že raději posedíme v inspirativním prostoru knihovny překladatelského domu. Kávu si přeci umíme uvařit sami a k ní si můžeme dát *stroopwafels*, které Gert přinesl jako dáreček vedle spousty knih pro NE-BE i pro mě. Živě si pamatuju, jak jsem se obávala, že se v oné uzoučké kuchyňce dole vedle knihovny s tím břichem a šálky nevytočím a budu muset hosta požádat, zda by nám to kafe neudělal on. Ale nakonec se vše podařilo a můj hormony zaplavený mozek se směl díky Gertovu poutavému vyprávění přenést do sféry historie, literatury a hudby, kde byl původním vzděláním matematik Gert jako doma. Už navždycky chci věřit, že se to nějakým kouzelným způso-

‘Sternstunden’

bem podepsalo i na holčičce, kterou jsem měla pod srdcem.

K druhému podobnému setkání došlo o tři roky později, 24. 10. 2007, opět v Amsterdamu a opět při příležitosti mé návštěvy v překladatelském domě. To už jsme se mohli vypravit na procházku – já byla bez outěžku a Gert měl tentokrát k dispozici své vozítko, s jehož pomocí obratně vzdroval naschválům a nástrahám své nemoci. A tak jsme tím podzimním večerem dlouho chodili/jezdili ulicemi Amsterdam-Zuid, kolem Concertgebouw a slavných muzeí a já zase na chvíli zažívala jednu ze svých osobních „Sternstunden der Menschheit“. Tenhle pojem jsem ukradla Stefanu Zweigovi pro označení chvílí, kdy se do našeho všedního života vlomí cosi mimořádného, pozdvihujícího, co nám (alespoň na chvíli) rozšíří obzory poznání a ukáže nečekané souvislosti – v dějinách, v umění i v životě.

Dnes mohu říci, že každá chvíle ve společnosti Gerta Andewega k takovému „hvězdným hodinám“ patřila.

Děkuji mu za ně a paní Ingrid a Gertově rodině a přátelům přeju hodně sil. ▢

‘Gisteren had ik de dag van mijn leven, Gert Andeweg kwam me opzoeken, ik weet niet of jij je hem van NE-BE herinnert, zo’n lange, witharige man met krukken, een amateurhistoricus, hij besteedt zijn tijd aan naspeurwerk naar vergeten gebeurtenissen van mensen (roemrijke en geheel onbekenden) die in een ander land aan hun eind gekomen zijn dan waar ze geboren zijn... Duitsers in Nederland, Duitse joden in Nederland, Nederlanders in Duitsland, Tsjechen in Nederland, Sudeten-Duitsers in Nederland... een onuitputtelijke verzameling lotgevallen. Je kunt fantastisch met hem praten, want hij weet over ons veel meer dan vele Tsjechen, en toch is hij zeer op ons gesteld. Hij kent namen als Čapek, Hrabal, Kafka, Menzel, Vaculík, Hutka (hem persoonlijk) ...’
(E-mail voor Zuzana, d.d. 25-10-2007)

Enkele dagen geleden werd ik werkelijk diep gegrepen door het bericht van het overlijden van Gert Andeweg. Op 20 oktober 2017 ging hij heen op een leeftijd van 78 jaar.

Ik vind het heel lastig om woorden

te vinden die tot uitdrukking zouden kunnen brengen hoezeer ik deze buitengewone man bewonderde: om wat hij wist, maar vooral om wie hij was. Een ridder van de geest, een enthousiast en geletterd onderzoeker, een echte gentleman, een fantastische gesprekspartner, kortom zo’n werkelijk goed mens in de zin zoals Čapek dat bedoelde. Wellicht zou hij – en tevens zijn naasten – mij nu dus willen vergeven dat ik de volgende stamelende herinneringen aan hem opschrijf.

Ik heb Gert Andeweg en zijn prachtige echtgenote Ingrid leren kennen dankzij Petra Schürová en ons genootschap NE-BE, waarvan hij lid was en dat hij royaal steunde, zowel geestelijk als materieel. We hebben elkaar een paar keer in Praag ontmoet, maar het meest herinner ik onze ontmoetingen in Amsterdam tijdens mijn verblijven in het vertalershuis.

De eerste keer was dat eind januari 2004, toen ik juist in de zevende maand van mijn zwangerschap was. Aanvankelijk hadden we het voorneemen om naar een of ander café te gaan, maar omdat Gert toen al slecht ter been was en ik toen ook al niet als een hinde rondhuppelde, besloten we liever in de inspirerende ruimte van de bibliotheek van het vertalershuis te gaan zitten. Koffie kunnen we immers zelf zetten en daarbij konden we een stroopwafel eten, die Gert als

Herinneringen aan Gert Andeweg

cadeautje had meegenomen naast de berg boeken voor NE-BE en voor mij. Ik herinner het me nog levendig hoe bang ik was dat ik het in dat smalle keukentje beneden naast de bibliotheek niet zou redden met die buiken en die kopjes en dat ik mijn gast zou moeten vragen of hij die koffie niet wilde zetten. Maar uiteindelijk lukte alles toch en mocht ik mijn door hormonen overspoelde brein dankzij Gerts boeiende verteltrant in de sfeer brengen van geschiedenis, literatuur en muziek, waar deze van oorsprong leraar wiskunde zo in thuis was. Ik wil voor altijd blijven geloven dat hij op een of andere magische wijze zijn stempel heeft gedrukt op het meisje dat ik toen onder mijn hart droeg.

Tot een tweede ontmoeting van dien aard kwam het drie jaar later, op 24-10-2007, opnieuw in Amsterdam en opnieuw bij mijn bezoek aan het vertalershuis. Toen konden we wel al een wandeling maken: ik werd al niet meer gehinderd door een dikke buik en Gert had toen een rolstoel ter beschikking, waarmee hij handig de plagen en lagen van zijn ziekte kon omzeilen. En zo liepen/reden we die herfstavond lang door de straten van Amsterdam-Zuid, rond het Concertgebouw en de befaamde musea en ik beleefde op mijn beurt eventjes een van mijn persoonlijke ‘Sternstunden der Menschheit’. Dat begrip had ik van

Stefan Zweig gepikt om een moment aan te duiden waarop er iets bijzonders, verheffends, iets wat ons perspectief (tenminste voor even) verbreedt, ons dagelijks leven doorbreekt en voor ons onverwachte verbanden toont, in de geschiedenis, kunst en in ons leven.

Vandaag de dag kan ik zeggen dat elk moment in gezelschap van Gert Andeweg voor mij zo’n ‘Sternstunde’ was.

Ik bedank hem hiervoor en wens zijn vrouw Ingrid en Gerts familie en vrienden veel sterkte toe. ■

Gert Andeweg s manželkou Ingrid 5. 11. 2015 v hotelu New York v den odhalení Masarykova pomníku v Rotterdamu, k jehož vzniku Gert významně přispěl. S jeho badatelskou prací ohledně Masaryka v Rotterdamu se naši čtenáři mohli podrobně seznámit v loňské ročence. / Gert Andeweg met zijn echtgenote Ingrid op 5-11-2015 in hotel New York op de dag van de onthulling van het Masaryk-monument in Rotterdam, tot de totstandkoming waarvan Gert aanzienlijk heeft bijgedragen. In het vorige jaarboek van NE-BE hebben de lezers kennis kunnen maken met zijn onderzoekswerk ten aanzien van Masaryk in Rotterdam.

FOTO Jana Pellarová

Setkání s Dickem Verkijkem

Od pancéřové pěsti k pancéřové vestě – šedesát let (ne)žurnalistických vzpomínek

(Z kapitoly 20)

Československo 1977

Leden 1977. Novoroční recepcce Maxe van der Stoela, ministra zahraničních věcí. Když jsem na radě, abych mu podal ruku, řekne Van der Stoel. „Měl bys chuť jet se mnou do Prahy?“ Jsem úplně perplex. Van der Stoel do Prahy? V Československu byl právě publikovaný manifest, který podepsaly stovky lidí, pod názvem „Charta 77“. Jejich hlavním přáním bylo, stručně řečeno, aby se do Československa vrátila slušnost, zejména ve vládnoucích sférách. Aby bylo zřejmé, že jde o občanskou iniciativu v širokém složení, byli vybráni tři mluvčí z různých vrstev společnosti, kteří budou vždy po třech měsících vystřídáni jinými mluvčími. První tři byli Václav Havel, spisovatel, Jan Patočka, bývalý vysokoškolský učitel a Jiří Hájek, který byl za Dubčeka ministrem zahraničních věcí.

Vládnoucí sféra reagovala všemi

možnými způsoby, jen ne slušně. Ještě víc: rozzuřila se. Havel byl okamžitě uvězněn a nad celým hnutím se rozprostřelo známé stalinistické svinstvo. Nebyla to právě nejvhodnější chvíle pro návštěvu západního ministra zahraničních věcí. Ale mezi Prahou a Haagem se už před časem domluvílo, že Van der Stoel přijede – odřící něco takového je z diplomatického hlediska dosti obtížné. Van der Stoel udělal z nouze ctnost. Oznámil, že návštěva se uskuteční pod dvěma podmínkami: 1. že všichni nizozemští novináři, kteří s ním budou chtít jet, dostanou bez výjimky vízum a 2. že během jeho návštěvy nebude při rozhovorech žádné téma tabu. Vláda v Praze, celá šťastná, že vůbec nějaký západní ministr za těchto okolností chce přijet, okamžitě s podmínkami souhlasila.

Na Van der Stoelovu otázku jsem samozřejmě odpověděl kladně. Pojedeme 28. února. Několik dnů před odjezdem předalo naše ministerstvo

československé ambasádě v Haagu seznam spolucestujících novinářů. Když si všimli, že na seznamu jsem i já, ihned protestovali, ale naše ministerstvo se jemně odvolalo na podmínky, za nichž byl Van der Stoel ochoten jet do Prahy. Bezpochyby si pak vzpomněli, že Van der Stoel nedávno odřekl návštěvu Kuvajtu, protože jeden nizozemský novinář židovského původu nedostal vízum. Páni v Praze usoudili, že se takové nepříjemnosti raději vyhnou – a já jsem dostal vízum.

Krátce před odjezdem jsem dělal pro rádio NOS rozhovor s Van der Stoelem a na okraj, mimo interview, jsem se ho zeptal, jestli bude chtít mluvit s lidmi z Charty 77. „Ne,“ řekl, „moji poradci (z ministerstva zahraničních věcí) mi řekli, že pro chartisty bude lepší, když to neudělám. Už tak jsou považováni za agenty západu, a kdybych s nimi mluvil, to podezření by jen zesílilo.“ Věděl jsem, že Charta by takový rozhovor s radostí uvítala

a řekl jsem Van der Stoelovi, že ta obvinění budou pokračovat tak jako tak – nejen proto, že takovým kontaktům chce státní moc zabránit. Řekl jsem mu, že by jistě jejich pozici posílilo, kdyby se s nimi sešel. Ale Van der Stoel trval na svém stanovisku – ze zcela interních důvodů.

Krátce před odjezdem měl Van der Stoel rozhovor s novináři od NOS-journalu na letišti Schiphol. Položili mu otázku, kterou jsem já ve svém interview vynechal, protože žádná odpověď se mi zdála být lepší než negativní odpověď: „Setkáte se se zástupci Charty 77?“ Z jeho odpovědi vyplynulo, že své stanovisko, do jisté míry, leč podstatně, změnil: „Sám ten rozhovor nebudu iniciovat, ale jestli budou chtít se mnou navázat kontakt, přijmu je.“

Považoval jsem to za signál. Ihned po příjezdu do Prahy jsem vyhledal Jiřího Hájka, také proto, že Van der Stoel Hájka znal z dřívějšíka.

Hájek bydlel v malé ulici daleko na předměstí. Před domem – auto StB. Když jsem zazvonil na zvonek u branky, z auta vystoupili dva estébáci a snažili se mě zastavit: Hájka nesmí nikdo navštěvovat. Mezitím vyšel Hájek ven a začal fungovat jako tlumočník. Řekl jsem jim přes něj, že jsem přicestoval jako novinář s nizozemským ministrem zahraničních věcí a že není protizákonné někoho navští-

Od pancéřové pěsti k pancéřové vestě – šedesát let (ne)žurnalistických vzpomínek, obálka / Van pantservuist tot pantservest – zestig jaar (on)journalistieke ervaringen, omslag

vit. Zase nastoupili do auta a radili se telefonem se svými šéfy. Netrvalo jim to dlouho, znovu vystoupili a pokynuli mi, že můžu dovnitř. Vzal jsem z taxíku, kterým jsem přijel, magnetofon a chtěl jsem jít dovnitř.

„Co to je?“ zeptali se estébáci.

„Kazetový magnetofon,“ odpověděl jsem.

„To nejde,“ řekli oni.

„Ale když já smím dovnitř, proč ne můj magnetofon?“ zeptal jsem se.

Zase se šli poradit se svými šéfy a pak řekli: „V pořádku, jděte.“ Chtěli ale, abych jim ukázal pas – zapsali si moje jméno do sešitku.

Hájek se mnou nesměl nikam odejít („nepustí mě ven“), ale rozhovor s ním jsem udělal. Pak jsem chtěl odejít, ale situace venku se změnila. Teď stála před domem dvě auta. Z auta číslo dvě vystoupili dva muži, kteří mluvili pouze česky. Jeden z nich měl hlavní slovo. Mával mi před noselem legitimací velikosti kreditní karty. Naznačil jsem mu, aby ruku na chvíli držel v klidu, že se chci na jeho kartičku podívat. Stejně to je na nic, jméno určitě není pravé, a nedalo se ani přečíst, bylo napsané písmeny, jakými se píše něco hodně pod čarou. Ale všiml jsem si, že se mu můj zájem nelíbil – a o to vlastně šlo. Měl kulaťou hlavu, mastné kučery, koženou bundu: prototyp vyhazovače. Kdyby nějaký režisér špionážního filmu oblékl tajného agenta do takového kostýmu, určitě by sklídl kritiku, že

upadá do klišé. Hájek fungoval jako tlumočník.

„Říkal, že musíte s nimi.“

„Řekněte mu, že odmítám jít s nimi.“

Dostal jsem povolení vás navštívit a vzít s sebou magnetofon, neudělal jsem tedy nic nezákonného.“ Hájek přetlumočil moje slova, ale kožená mastná čupřina opakuje, že musím jít s nimi. Čupřina a jeho kolega stojí na jedné straně plotu, my na druhé. Zeptal jsem se Hájka, co se stane, když budu trvat na svém odmítnutí. „Obávám se, že vás zatáhnou do auta,“ odpověděl mi. A vyjádřil svoji omluvu za to, že jsem se dostal do takové situace. Já jsem se mu omluvil za to, že on se dostal do takové situace, která si vynutila omluvu za něco, za co se vůbec omlouvat nemusí. Oba jsme trénovali slušnost na plné obrátky – při konfrontaci s neslušností na kvadrát. Mastná čupřina stál kousek ode mne, mezi námi plot, přesto bylo jasné, že neustoupí. „Řekněte mu, že jdu s nimi, ale že protestuji.“ Hájek znovu tlumočí, ale na čupřinu to neudělalo žádný dojem. „Určitě do Bartolomějské?“ ptám se. Mlčky kývne. V autě sedí ještě třetí estébák. Po obvyklém způsobu vklíněn mezi dva estébáky na zadním sedadle jedeme na mě dobře známé místo.

Příjezd druhého auta nebyl tak nevensvětelný. Když mě agenti po poradě se šéfy propustili, ještě nevěděli, kdo jsem. Jméno si napsali až

Dick Verkijk *1929 / nizozemský novinář, který mimo jiné informoval nizozemské čtenáře a posluchače o dění ve východní Evropě v dobách komunistické nesvobody. V zemích pod tehdejšími sovětským vlivem měl řadu přátel a tajných spolupracovníků, do Československa přijížděl často a zahrával si s režimem, až byl nakonec vyhoštěn. Vrátit se k nám mohl až při návštěvě tehdejšího nizozemského ministra zahraničí Maxe van der Stoela. Tehdy se Dicku Verkijkovi podařilo v Praze zprostředkovat setkání s mluvčím Charty 77 profesorem Janem Patočkou. Přesně 40 let po této události – 1. března 2017 – byl v Praze odhalen památník Maxe van der Stoela, kterého se Dick Verkijk zúčastnil, sešel se i s členy NE-BE a vyprávěl o tom, jak to tenkrát bylo. V knize *Van pantservuist tot pantservest – zestig jaar (on)journalistieke ervaringen, Od pancéřové pěsti k pancéřové vestě – šedesát let (ne)žurnalistických vzpomínek*, která vyšla česky v roce 2002 v nakladatelství Doplněk v překladu Petry Schürové, píše o tomto období podrobněji.

Z knihy vybíráme fragment, který popisuje, jak se Dick Verkijk stal v době 2. světové války (to je ona pancéřová pěst z názvu knihy) novinářem, a část popisující návštěvu Maxe van der Stoela v Praze v roce 1977.

potom. Předpokládám, že je oznámili na ústředí a tam došli k objevu, že jsem táž osoba, která před sedmi lety už u nich byla – a že mě nenechají jen tak odejít.

Po předcházejícím výslechu v Bartolomějské, před sedmi lety, jsem si doma všechno ještě v klidu promyslel. Ve výslechu nebyla chyba, ale bylo to jako při šachové partii: člověk neví, jaký protitah bude po jeho tahu následovat. Předsevzal jsem si, že jestli se mi to stane ještě jednou, nebudu prostě odpovídat vůbec. Pak si nebudu muset promýšlet tahy a protitahy tím znemožním a priori. Překvapilo mě ale, že budu moci svoji novou taktiku uplatnit ve stejné Bartolomějské. Stejný vchod, stejná informační tabule, jen Stalin a Gottwald zmizeli. Jiná místnost na výslech – do ulice, s oknem. Výslech vedený dvěma muži, jedna žena jako tlumočnice. Jméno? Odpovídám. Proč jste tady? Vysvětluji.

„Co jste dělal u nepřítelů lidu Hájka?“ To je pro mě už otázka navíc.

„Než se rozhodnu, že budu na vaše otázky odpovídat, chci nejdřív vědět, jaký zákon jsem překročil, na základě čeho jste mě zadrželi.“ To mě klidně můžou říct: článek 40, paragraf 10. Můžu si to napsat? Ano, směl jsem si to napsat. A jak zní článek 40, paragraf 10?

„Státní bezpečnostní služba má právo vyslechnout každého, kdo se nachází na území ČSSR.“

„Ano, ale teprve poté, co překročil zákon. Jaký zákon jsem překročil?“

Na to neodpověděli, protože jsem žádný zákon nepřekročil. Ale začali znovu otravovat s Hájkem. Před sedmi

lety jsem byl strachem podělaný, ale teď to bylo nádherně jednoduché: pokaždé jsem řekl, že odmítám odpovědět na jejich otázku. Občas jsem se demonstrativně podíval ven, kde už začínala být pořádná tma. V jednom momentu jsem je „varoval“, „aby sebou hodili, „protože v devět hodin pořádá náš ministr tiskovou konferenci, a když tam nebudu, máte na krku diplomatický skandál“. Nakonec se odehrál následující dialog:

„Natáčel jste s Hájkem rozhovor?“
„Odmítám odpovědět na vaši otázku.“

„Vydáte nám pásek s nahrávkou?“
„Jestliže jsem odmítl odpovědět na vaši předchozí otázku, je tato otázka naprosto irelevantní.“

Na druhé straně ticho. Jeden z těch dvou vstal a odchází. Po několika minutách se vrátí a říká: „Můžete jít.“ Neodvážili se podívat do mé tašky, neodvážili se mi zabavit pásek s nahrávkou. Samozřejmě to bylo tím, že Van der Stoelova přítomnost v Praze do značné míry ovlivnila jejich chování; nebýt jeho návštěvy, zabavili by mi pásek bez ptaní. Ale jsem přesvědčený o tom, že kdyby mi pásku byli zabavili a já si potom stěžoval, že by řekli: „Zabavili? Dal nám ji dobrovolně.“

Událost trvala celkem něco přes hodinu a Van der Stoel už skutečně začal s konferencí. Když jsem mu vylíčil, co se stalo, suše poznamenal: „Myslel jsem si, že se ti to přihodí až zítra.“

Nahrávku jsem zachránil, ale hlavního účelu, zprostředkovat kontakt mluvčího Charty 77 a Van der Stoela, jsem zatím nedosáhl.

(Z kapitoly 10)

Haarlem 1944

Čestný Haarleman

...Elektřina už nebyla, a proto ani lidé, kteří v roce 1943 svoje rádia neodvzdali, neměli už přísun zpráv o Spojencích. Nejlepším řešením pro mě a moje kamarády bylo cyklostylovat *t Nieuwsbureau*, naše původní noviny, v mnohem větším nákladu. Kamarádův otec byl před válkou členem výboru různých organizací a měl k dispozici cyklostyl a značnou zásobu kopírovacích blan a papíru. Jen jsme museli změnit jméno, protože už příliš lidí vědělo, kdo jsou autoři *t Nieuwsbureau*. Napadlo mě „Čestný Haarleman“. Němci zakázali v roce 1941 nejstarší noviny na světě, *De Opregte Haarlemsche Courant*. Říkalo se mu zjednodušeně „Čestný Haarleman“, ale oficiální název to nikdy nebyl. Mohli jsme tedy naše noviny tak pojmenovat, ale se změnou v pravopisu z „g“ na „ch“. Vedle toho jsme stále vydávali *t Nieuwsbureau*, na psacím stroji s průklepy, protože by bylo velice nápadné, kdyby tyto naše noviny přestaly najednou vycházet v okamžiku, kdy začal existovat Čestný Haarleman.

Bylo tady ale ještě jedno riziko. 15. května 1944 vyšlo z iniciativy Jaapa Willemse, který chodil na naší HBS do pátého ročníku, školní noviny *De Omroeper*, Hlasatel. Byly to naprosto apolitické noviny, ale bez povolení Němců se nesmělo nic vydávat, redakce zůstala anonymní. Dik van den Haak tyto noviny cyklostyloval,

ale musely se prodávat samozřejmě ve škole. Byl jsem jakýmsi spojovníkem mezi anonymní redakcí a žáky. V prvním čísle z 15. května 1944 byl jen jeden příspěvek podepsaný jménem a příjmením. Byla to básnička, mimochodem dosti neumělá, míněná jako óda na nový školní časopis. Autorem jsem byl já. Noviny měly velký úspěch – okamžitě jsme prodali sto exemplářů.

Po třetím čísle si mě zavolał ředitel školy Thie. Chtěl vědět, kdo časopis dělá. Odmítl jsem mu to říct, ale on naléhal. Řekl, že chce jen mluvit s členy redakce a zaručil mi, že se jim nic nestane. V těch letech byli ředitelé škol autority, a po dlouhém dohadování jsem mu nakonec řekl jen jméno Jaap Willems. Ředitel si ho okamžitě zavolał a teprve jemu odhalil, co je důvodem vyptávání. Ve třetím čísle byl článek „Do zbraně – vyhlášení války komárům (v nizozemštině je komár „mug“). Malárie se v naší zemi už nevyskytovala, jak uváděl článek, ale „nyní jsou na příkaz německých úřadů velké plochy země zaplavovány sladkou vodou a tím se vytváří možnost vzniku infekčních ohnisek malárie.“ Autor, pravděpodobně Jaap Willems, připsal k zesílení účinku ještě básničku „Zabijme je!“ začínající veršem „Pryč s komáry!“

Do dneška tvrdíme, že článek neměl žádný skrytý význam, ale ředitel Thie byl přesvědčený, že místo „mug“ jsme vlastně mysleli „mof“, což znamenalo „skopčák, fricek“. A noviny zakázal.

Stydl jsem se až do morku kostí, hlavně kvůli následkům, jaké to celé mělo, vždyť jsem udal Jaapa

Willemse, a umínil jsem si, že už se mi to nikdy nestane, nic takového už nikdy nepřipustím.

—
Měli jsme s novinami stále víc práce a brzy se z toho stala naše každodenní náplň, zvláště když jsme se v prosinci rozhodli, že budeme vycházet dvakrát týdně – v pondělí a ve čtvrtek. Nepříjemné bylo, že jsme měli jen jedna sluchátka, nemohl jsem poslouchat současně s Dikem. Uveřejnili jsme v našich novinách oznámení, že potřebujeme sluchátka, a do týdne jsme je měli. Teď jsme poslouchali oba, Dik si dělal poznámky ve vlastním těsnopisu, a já jsem, se sluchátky na uších, posouval na mapě na stěně špendlíky s uvázanými nitkami podle toho, jak se měnily frontové linie.

Byli jsme krajně opatrní. Naše stálá parta se skládala z dvanácti chlapců a jedné dívky a přátelství se utužovalo tím silněji, čím déle válka trvala. Ale nikomu z party jsme nikdy neřekli – a oni to také nevěděli – že děláme noviny. Ani kamarád Joop to nevěděl, předstíral jsem, že noviny dostávám od někoho dalšího. Chodil si vyzvednout svůj příděl dvakrát týdně v domluvenou dobu k nám domů – měl to z domova asi dvacet minut pěšky.

Jednou jsme měli velké problémy s cyklostylem, a když si Joop přišel pro noviny, seděli jsme s Dikem van den Haakem u nich doma na půdě a vrtali se v cyklostylu. Maminka řekla Joopovi, kde jsme, aby šel za mnou. Dikův otec mě zavolał z půdy dolů a Joop mě požádal o noviny, které ale ještě nebyly hotové. Řekl jsem mu, že

jsem je ještě nedostal a aby se pro ně stavil za několik hodin u mě doma. Věrný roznašeč Joop přišel znovu, přestože musel znovu jít dvacet minut tam a zpátky. Až po osvobození mi řekl, že mu tehdy došlo, že patřím k výrobcům těch novin: „měl jsi na rukou černou barvu, ale nechtěl jsem ti nic říkat, nedalo by ti to spát“ – čtrnáctiletý chlapec! Byli jsme tehdy na svůj věk dost zralí. Mamince jsem za její „neopatrnost“ zcela vážně vyčítal a kladl jsem jí na srdce, aby už za mnou k Dikovi nikdy nikoho neposílala.

Teprve po 25 letech mi Joop řekl, že „jednou ve čtvrtek“ – a muselo to být právě tehdy – dostal noviny hodně pozdě a že šel domů po zákazu vycházení v osm hodin. □

Ontmoeting met Dick Verkijk

Van pantservuist tot pantservest – zestig jaar (on)journalistieke ervaringen

(Uit hoofdstuk 20)

Tsjecho-Slowakije

Januari 1977. Nieuwjaarsreceptie van Max van der Stoel, minister van Buitenlandse Zaken. Als ik aan de beurt ben om hem een handje te geven, zegt van der Stoel: 'Heb je zin om met mij mee te gaan naar Praag?' Ik sta perplex, Van der Stoel naar Praag? In Tsjecho-Slowakije was net een manifest gepubliceerd, door honderden ondertekend, onder de naam Charta 77. Hun hoofdwens was, kort gekarakteriseerd, dat het fatsoen zou terugkeren in Tsjecho-Slowakije, met name bij de overheid. Om aan te geven dat het hier om een burgerinitiatief in een brede samenstelling ging, werden er drie woordvoerders uit verschillende hoeken van de samenleving gekozen, die om de drie maanden zouden worden vervangen door drie andere woordvoerders. De eerste

drie waren Václav Havel, schrijver, Jan Patočka (ex-)hoogleraar en Jiří Hájek, die in de Dubček-tijd minister van Buitenlandse Zaken was geweest.

De overheid reageerde allesbehalve fatsoenlijk. Sterker: die was woedend. Havel werd onmiddellijk gearresteerd en over de hele beweging werd de bekende stalinistische drek uitgestrooid. Niet bepaald een geschikt moment voor een Westerse minister van Buitenlandse Zaken om op bezoek te gaan. Maar er was al voor die tijd tussen Praag en Den Haag een afspraak over Van der Stoels bezoek gemaakt en zoiets afzeggen schijnt diplomatiek altijd erg moeilijk te liggen. Maar Van der Stoel maakte van de nood een deugd. Hij liet weten dat het bezoek door zou gaan onder twee voorwaarden: 1. dat alle Nederlandse journalisten die met hem willen reizen zonder uitzondering een visum zouden krijgen en 2. dat

tijdens de besprekingen geen enkel onderwerp taboe zou zijn. De regering in Praag, allang blij dat überhaupt een Westerse minister onder deze omstandigheden zou willen komen, willigde die voorwaarden onmiddellijk in.

Van der Stoels vraag op die nieuwjaarsreceptie heb ik uiteraard bevestigend beantwoord. We zouden op 28 februari weggaan. Een paar dagen voor vertrek gaf ons ministerie de Tsjechoslowaakse ambassade in den Haag de lijst met meereizende journalisten. Toen ze daar merkten dat ik er ook op stond, hebben ze onmiddellijk geprotesteerd, maar ons ministerie verwees fijntjes naar de voorwaarden waaronder Van der Stoel zich bereid had verklaard naar Praag te gaan. En daar herinnerden ze zich ongetwijfeld dat Van der Stoel kort daarvoor een bezoek aan Koeweit had afgezegd, omdat een Nederlandse

journalist van joodse afkomst geen visum had gekregen. Zo'n verschutting wilden de heren in Praag zich niet op de hals halen – dus kreeg ook ik mijn visum.

Kort voor ons vertrek maakte ik voor NOS-radio een interview met Van der Stoel en in de marge vroeg ik hem of hij met Charta-mensen wilde praten. 'Nee,' zei hij, 'mijn adviseurs (van BZ) hebben me gezegd dat het beter voor hen is als ik het niet doe. Ze worden toch al aangezien voor agenten van het Westen en als ik met ze zou praten, wordt die beschuldiging alleen nog maar versterkt.' Ik wist dat Charta zo'n gesprek juist zou toezien en zei Van der Stoel dat die beschuldigingen sowieso geuit zouden worden – niet in de laatste plaats om dat soort contacten te voorkomen. Ik zei hem dat het juist hun positie zou versterken, als hij met hen sprak. Maar Van der Stoel handhaafde zijn standpunt – op volstrekt integere gronden uiteraard.

Vlak voor ons vertrek werd Van der Stoel op Schiphol door het NOS-journaal geïnterviewd. Zij stelden hem de vraag die ik in mijn interview achterwege had gelaten omdat géén antwoord mij beter leek dan een negatief antwoord: 'Neemt u nog contact op met vertegenwoordigers van Charta 77?' Uit zijn antwoord bleek dat hij zijn standpunt ogenschijnlijk enigermate, maar in wezen essentieel

had gewijzigd: 'Ik zal zelf daartoe geen initiatief nemen, maar als ze contact met mij zoeken, zal ik ze ontvangen.'

Ik vatte dat als een signaal op. Onmiddellijk na aankomst in Praag zocht ik Jiří Hájek op, ook omdat Van der Stoel Hájek van vroeger kende.

Hájek woonde in een klein straatje in een verre buitenwijk. Voor zijn deur stond een auto van de StB. Toen ik op de bel van Hájeks tuinhek had gedrukt, stapten twee StB'ers uit en hielden me tegen: Hájek mocht niet worden bezocht. Hájek, die inmiddels naar buiten was gekomen, fungeerde als tolk en via hem vertelde ik ze dat ik als journalist meegereisd was met de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken en dat het niet tegen de wet was iemand te bezoeken. Ze stapten hun auto weer in en pleegden mobilofonisch overleg met hun superieuren. Vrij vlug kwamen ze terug en gebaarden dat ik toch mocht passeren. Ik pakte mijn cassetterecorder uit de taxi waarmee ik gekomen was, en wilde naar binnen.

'Wat is dat?' vroegen de StB'ers.

'Een cassetterecorder,' antwoordde ik.

'Dat zal niet gaan,' zeiden ze.

'Maar als ik wel naar binnen mag, waarom dan mijn cassetterecorder niet?' vroeg ik. Ze pleegden even onderling overleg en zeiden toen: 'In orde, gaat u maar.' Ze wilden wel nog

even mijn paspoort zien; ze noteerden mijn naam in hun boekje.

Hájek kon niet met ons mee ('Ze laten me er niet door.') maar ik heb wel een interview met hem gemaakt. Daarna wilde ik weg, maar de situatie buiten had zich gewijzigd. Er staan nu twee auto's voor de deur. Uit auto twee stappen twee lieden die alleen maar Tsjechisch spreken. Een van hen voert het woord. Hij wappert met een legitimatiebewijs ter grootte van een creditcard voor mijn neus. Ik gebaar hem zijn hand stil te houden, omdat ik zijn kaart goed wil bekijken. Je hebt daar niets aan, want zijn echte naam staat er toch niet op en zelfs die valse naam kun je niet lezen omdat de letters de grootte hebben van de bijlage van een verzekeringspolis. Maar toch kon je merken dat hij het niet leuk vond – en daar ging het maar om. Hij had een bolle kop, een vetkuif en droeg een kort, leren windjak: het prototype van een uitsmijter. Als een regisseur van een spionagefilm dit type in deze outfit als geheim agent had willen portretteren, zou je gezegd hebben dat die karakterisering wel erg gechargeerd en clichématig was. Hájek fungeert als tolk.

'Hij zegt dat u mee moet.'

'Zeg hem dat ik weiger met hem te gaan. Ik heb net toestemming van zijn dienst gekregen u te bezoeken, ik mocht mijn cassetterecorder meeneemen en ik heb dus niets onwettigs gedaan.'

Dick Verkijk *1929 / Nederlandse journalist die de Nederlandse lezers en luisteraars o.a. informeerde over wat er in het Oostblok gebeurde in de tijd van de communistische onvrijheid. In de landen onder Sovjet-Russische heerschappij had hij vele vrienden en geheime helpers, zo kwam hij geregeld naar Tsjecho-Slowakije en riskeerde er veel totdat hij zijn visum kwijtraakte en hem de toegang tot het land werd ontzegd. Hij mocht pas terugkeren als lid van de delegatie van de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoel tijdens diens bezoek aan Praag. Toen lukte het hem om een ontmoeting van Max van der Stoel met de woordvoerder van Charta 77 prof. Jan Patočka te organiseren. Precies veertig jaar na deze gebeurtenis – op de eerste maart 2017 – werd in Praag een gedenksteen ter ere van Max van der Stoel onthuld. Dick Verkijk was erbij en hij hield bovendien een lezing voor de leden van NE-BE waarbij hij vertelde hoe het toentertijd gegaan was. In zijn boek *Van pantservuist tot pantservest – zestig jaar (on)journalistieke ervaringen*, 1997, Uitgeverij Aspect (in Tsjechische vertaling: *Od pancéřové pěsti k pancéřové vestě – šedesát let (ne)žurnalistických vzpomínek*, 2002, uitgeverij Doplňek) schrijft hij hier in hoofdstuk 20 gedetailleerd over. Wij hebben er uit dit boek ook fragmenten van hoofdstuk 10 aan toegevoegd waarin Dick Verkijk beschrijft hoe hij al tijdens de Tweede Wereldoorlog (on)journalistiek bedreef.

Hájek vertaalt mijn woorden, maar de leren vetkuif herhaalt dat ik mee moet. Vetkuif en collega staan nog aan de andere kant van het tuinhek, wij aan deze kant. Ik vraag Hájek wat er zou gebeuren als ik in mijn weigering zou volharden. 'Ik vrees dat ze u de auto in zullen sleuren,' zegt hij. En hij uit zijn verontschuldigen dat dit mij overkomt. En ik maak mijn verontschuldiging dat hij door mij in een situatie verzeild is die hem ertoe noopt verontschuldigen aan te bieden voor iets waarvoor hij zich helemaal niet hoeft te verontschuldigen. We hebben blijkbaar beiden de neiging onze eigen fatsoensnormen op hoge toeren te laten draaien, nu we met het summum van onfatsoen geconfronteerd worden. De vetkuif staat vlak voor me, wel nog met het hek tussen ons in, maar duidelijk aangevend dat er geen ontkomen aan is. Ik: 'Zeg tegen hem dat ik meega, maar onder protest.' Hájek vertaalt opnieuw, maar de vetkuif is uiteraard totaal niet onder de indruk. 'Zeker Bartolomějská?' vraag ik. Hij knikt zwiingend. In de auto zat nog een derde StB'er. Op de mij al welbekende wijze ingeklemd tussen de twee StB'ers op de achterbank ging het naar het mij welbekende politiebureau.

De komst van de tweede auto was niet zo onverklaarbaar. Toen de StB-agenten mij na ruggenspraak hadden doorgelaten, wisten ze niet wie ik was. Mijn naam hadden ze immers pas daarna opgeschreven. Ik neem aan dat ze die aan de centrale hebben doorgegeven en dat ze daar tot de ontdekking kwamen dat ik dezelfde was van zeven jaar geleden – en dat ze die vrijuit wilden laten gaan.

Na mijn vorige ondervraging op de

Bartolomějská, zeven jaar eerder, had ik thuis op mijn gemak alles nog eens overdacht. Er was niets misgegaan met het verhoor, maar het was net een schaakspel: je weet nooit precies welke tegenzet er op jouw zet volgt, en ik had me toen voorgenomen: als het me nog eens overkomt, geef ik gewoon helemaal geen antwoord meer. Dan hoeft ik geen enkele zet te bedenken en is er dus ook geen sprake van tegenzetten. Maar het was wel een verrassing dat ik die nieuwe methode nu voor het eerst zou moeten toepassen in diezelfde Bartolomějská. Zelfde ingang, zelfde mededelingenbord – alleen Stalin en Gottwald waren verdwenen. Andere verhoorkamer – eentje aan de straatkant met een raam. Verhoor door twee mannen en een vrouwelijke tolk. Naam? Gaf ik. Waarom hier? Uiteengezet.

'Wat deed u bij de volksvijand Hájek?' Dat was in mijn ogen al een vraag te veel.

'Voor ik overweeg antwoord te geven op uw vragen wil ik eerst weten welke wet ik heb overtreden op grand waarvan u me heeft aangehouden.' Da mocht ik best weten: artikel 40 paragraaf 10. Mag ik dat opschrijven. Ja, dat mocht ik opschrijven. En hoe luidt artikel 40 paragraaf 10?

'De Staatsveiligheidsdienst heeft het recht iedereen die zich op het grondgebied van de ČSSR bevindt, te ondervragen.'

'Ja, maar dan toch pas nadat hij de wet heeft overtreden. Welke wet heb ik overtreden?'

Daar hadden ze geen antwoord op, want ik had geen enkele wet overtreden. Maar ze begonnen weer over Hájek te zeuren. Zeven jaar geleden had ik behoorlijk in mijn piepzak ge-

zeten, maar nu was het heerlijk eenvoudig: elke keer zei ik te weigeren hun vraag te beantwoorden. Ik keek af en toe eens demonstratief naar buiten, waar het al aardig donker begon te worden. Op een gegeven moment 'waarschuwde' ik ze dat ze op moesten schieten, want: 'Om negen uur geeft onze minister een persconferentie en als ik er dan niet ben, heeft u nog een diplomatiek schandaal ook.' Ten slotte ontspan zich de volgende dialoog:

'Heeft u een interview met Hájek gemaakt?'

'Ik weiger antwoord te geven op uw vraag.'

'Wilt u ons het bandje overhandigen?'

'Sinds ik geweigerd heb op uw vorige vraag antwoord te geven, is deze vraag volstrekt irrelevant.'

Stilte aan de andere kant. Een van de twee staat op en loopt weg. Na een paar minuten komt hij terug en zegt: 'U kunt gaan.' Ze hebben het niet gewaagd in mijn tas te kijken, niet gewaagd mijn bandje in beslag te nemen. Het is vanzelfsprekend dat de aanwezigheid van Van der Stoel in Praag voor een belangrijk deel hun gedrag heeft bepaald; zonder zijn aanwezigheid hadden ze het bandje ook zonder te vragen in beslag genomen. Maar ik ben ervan overtuigd dat ze, als ik het bandje zou hebben overhandigd en later zou klagen dat ze het in beslag hadden genomen, zij zouden hebben gezegd: 'In beslag genomen? Hij heeft het ons vrijwillig overhandigd.'

Alles bij elkaar heeft die affaire een dik uur geduurd en Van der Stoel was inderdaad al met zijn persbriefing begonnen. Toen ik hem vertelde wat er was gebeurd, merkte hij droogjes

op: 'O, ik dacht dat je pas morgen zou overkomen.'

Mijn bandje had ik dan wel gered, maar het hoofddoel: een woordvoerder van Charta 77 in contact brengen met Van der Stoel, was nog niet bereikt.

(Uit hoofdstuk 10)

Haarlem 1944

De Oprechte Haarlemmer

[...] Elektriciteit was er niet meer, dus mensen die hun radio in 1943 niet hadden ingeleverd, waren nu ook van het geallieerde nieuws verstoken en het was daarom het beste 't Nieuwsbureau, onze eerste krant, in een veel grotere oplaag te gaan stencilen. Dicks vader was voor de oorlog bestuurslid geweest van verschillende organisaties en beschikte over een stencilmachine en over een nog behoorlijk voorraadjie stencils en stencilpapier. Alleen moesten we de naam veranderen, want te veel mensen wisten wie de makers van 't Nieuwsbureau waren. Bij mij borrelde de naam De Oprechte Haarlemmer naar boven. De Duitsers hadden in 1941 de oudste krant ter wereld, De Oprechte Haarlemsche Courant, opgeheven. Die was in de wandeling altijd 'de oprechte Haarlemmer' genoemd, maar een officiële naam was het nooit geweest. Dus konden wij ons krantje best ook zo noemen, maar dan met 'ch'. Daarnaast zouden we ook 't Nieuwsbureau in getikte vorm blijven uitgeven, omdat het al te opvallend zou zijn als dit niet meer verscheen op het moment dat met de publicatie van De Oprechte Haarlemmer werd begonnen.

Er zat nog een ander risico aan. Op 15 mei 1944 was op initiatief van de vijfdeklasser Jaap Willems van onze HBS het eerste nummer verschenen van de schoolkrant De Omroeper. Het was een volstrekt apolitek krantje, maar niets mocht toen zonder toestemming van de Duitsers gepubliceerd worden, dus de redactie bleef anoniem. Dik van den Haak stencilde het, maar het moest natuurlijk gewoon op school worden verkocht. Ik trad als een soort trait d'union op tussen de anonieme redactie en de leerlingen. In het eerste nummer van 15 mei 1944 was slechts één bijdrage met naam en toenaam ondertekend. Het was een - overigens zeer onbeholpen - gedichtje, bedoeld als ode aan dat nieuwe schoolblad. De dichter was ik. De krant werd een groot succes: we verkochten meteen al honderd exemplaren.

Na het derde nummer werd ik bij de HBS-directeur Thie geroepen. Hij wilde weten wie de makers waren. Ik weigerde dat te zeggen. Maar hij drong aan, zei dat hij alleen maar met de redactie wilde praten, en hij garandeerde me dat hem of hun niets zou overkomen. In die jaren waren schooldirecteuren autoriteiten en na veel vijven en zessen heb ik ten slotte alleen de naam van Jaap Willems genoemd. Die werd onmiddellijk bij de directeur ontboden en pas tegenover hem onthulde hij de reden van zijn actie. In het derde nummer had een artikel gestaan: 'Te wapen - oorlogsverklaring aan de mug'. Malaria kwam in ons land niet meer voor, aldus het verhaal, maar 'nu echter op order van de Duitse autoriteiten grote stukken land met zoet water geïnundeerd zijn, is hiermee de mogelijkheid geschapen voor een malaria-infectie-

haard.' De schrijver, waarschijnlijk Jaap Willems, had er ter ondersteuning nog een eigen gedichtje bij gemaakt: 'Sla dood!' met als eerste regel: 'Weg met de muggen.'

Tot op de dag van vandaag houden wij vol dat er geen enkele dubbele bodem in dat verhaal zat, maar directeur Thie dacht elke keer als er 'mug' stond geschreven eigenlijk 'mof' werd bedoeld. En hij verbood de krant.

Ik schaamde me diep, vooral ook gezien de consequenties die het had, dat ik Jaap Willems naam had laten vallen en ik nam me vast voor me dat nooit meer te laten gebeuren.

Om nu een vergelijking tussen De Omroeper en De Oprechte Haarlemmer te voorkomen, zijn we andere sjablonen voor de kopletters gaan gebruiken. Bovendien zat er een halfjaar tussen het laatste nummer van De Omroeper en het eerste van de De Oprechte Haarlemmer, dus we achtten het risico niet zo groot.

We zouden één keer per week in een oplaag van 150 exemplaren uitkomen in een omvang van twee tot vier pagina's. En zo verscheen op woensdag 1 november 1944 het eerste nummer van de De Oprechte Haarlemmer, nog geen week na het fiasco-'linies'. De eerste twee weken was ook Ton Kerkhoff bij het maken betrokken, maar hij moest onderduiken en verdween naar Edam. De werkverdeling was net als bij 't Nieuwsbureau. Dik luisterde naar de radio, noteerde het nieuws en zette de bulletins op stencil, en ik hielp een handje. We ontvingen alle zenders die we maar wilden via een kristalontvanger, voor mij nog steeds een groter wonder dan televisie. Wel hadden wij natuurlijk vanwege de grotere oplaag een overigens bescheiden versprei-

dingsapparaatje op moeten zetten. De eenentwintigjarige Erica van Nunen, wier vader in 1943 in een concentratiekamp was omgekomen (waarvan de familie bij wijze van uitzondering ook bericht had gekregen), nam het grootste aantal exemplaren af en zij had zelf ook weer onderverspreiders opgescharreld. Wie dat waren wisten we niet en wilden ook niet weten. Zelf nam ik 50 exemplaren mee: 25 stuks voor een eigen verspreidingswijkje en 25 stuks gingen naar mijn half jaar jongere schoolgenoot Joop Jonkman.

We kregen het steeds drukker met het krantje en al gauw was het ons dagelijks werk, vooral nadat we in december besloten tweemaal per week te verschijnen: op maandag en op donderdag. Lastig was het dat we maar één koptelefoon hadden, ik kon dus niet meeluisteren. We plaatsten een oproep in ons krantje voor een tweede koptelefoon en binnen een week hadden we die. Wij luisterden nu alle twee, hij maakte zijn notities in een geheel eigenhandig ontworpen

stenostelsel, en ik verschoof, al luis-terende, op de landkaarten aan de muur de spelden achter de wollen draadjes die de frontlijnen moesten voorstellen.

We waren uitermate voorzichtig. We hadden een vast vriendengroepje vaan een twaalfstal jongens en meisjes, waarvan de onderlinge band hechter werd naarmate de oorlog langer duurde. Maar die hebben we nooit verteld – en die hebben ook niet geweten – dat wij dat krantje maakten. Ook Joop Jonkman wist het niet, tegenover hem deed ik het voorkomen alsof ik die krantjes ook weer van een ander kreeg. Hij kwam tweemaal per week op een vaste tijd zijn portie bij me ophalen – van zijn huis was dat zeker twintig minuten lopen.

Op een keer hadden wij grote problemen met de stencilmachine en toen hij bij mij aanklopte voor de kranten, zat ik nog met Dik van den Haak bij hem thuis op zolder aan die stencilmachine te prutsen. Mijn moeder zei hem waar ik zat en dat hij

me daar moest opzoeken. Ik werd door Diks vader van zolder geroepen en zag ineens Joop voor me staan die om zijn krantjes vroeg. Ik zei maar dat ik ze zelf nog niet had gekregen en dat hij over een paar uur bij mij thuis terug moest komen. En dat deed hij trouwhartig, twee maal twintig minuten extra lopen. Pas na de bevrijding heeft hij me verteld toen al te hebben begrepen dat ik zelf tot de makers van het krantje behoorde 'want je had zwarte inkt aan je handen, maar ik wou je 't niet zeggen, want dan zou je je misschien zorgen hebben gemaakt' – een jongen van veertien jaar; we waren vroeg wijs in die tijd. Mijn moeder heb ik haar 'onvoorzichtigheid' ernstig verweten en haar op het hart gedrukt zoiets nooit weer te doen.

Pas tweeënvijftig jaar na dato vertelde Joop Jonkman me dat hij 'op een donderdag' – en het moet haast wel diezelfde dag geweest zijn – de krantjes extra laat had gekregen en dat hij na de spertijd van acht uur naar huis ging. ■

Jana Pellarová, Dick Verkijk en Jos Wuijts, lezing voor de leden van NE-BE, februari 2017 / Jana Pellarová, Dick Verkijk a Jos Wuijts, přednáška pro členy NE-BE, únor 2017

Arnon Grunberg, Mateřská znaménka

PŘEKLAD Veronika ter Harmsel Havlíková, nakladatelství dybbuk, Praha 2017

PŮVODNÍ NIZOZEMSKÉ VYDÁNÍ Arnon Grunberg, *Moedervlekken*, nakladatelství Lebowski, 2016

Mladý psychiatr Kadoke pracující na lince prevence sebevražd má problémy s hledáním ošetřovatelky pro svou matku. Žádná o ni nevydrží pečovat delší dobu. Důvodem je jak jeho vlastní dysfunkční osobnost, tak specifický způsob jeho „matky“ vyrovnávat se s vlastními traumaty a depresi. Vyřeší situaci narychlo najatá promiskuitní suicidální pacientka s hraniční poruchou osobnosti? Může vůbec něco zdravého vzejít z přimíchání další pochybné ingredience do už tak barvitého klototajícího mixu? Není to všechno vlastně jako mateřská znaménka, která nám ve skutečnosti nevaří, ale ze strachu před možnou rakovinou si je necháme odstranit?

Kadoke chce zazvonit, ale kvůli trávě zaváhá. Uchopí hadici a začne zalévat předzahrádku, stromy, rostliny, trávník. Syn, jenž se stal psychiatrem, jak se od něj očekávalo, pečuje o zahradu. Dříve na předzahrádce hrával s otcem badminton. Ty časy jsou pryč, nyní se na trávu hledí jako na důvěrně známý a přesto stále krásný obraz. Nepršelo už skoro deset dní, na trávě se udělaly žluté skvrny. Zahradu byla po léta dobře udržova-

ná, pracovalo se na ní s láskou, každopádně s vytrvalostí a pocitem odpovědnosti, které se rovnají lásce. Houževnatost je taky láska – odmítnutí vzdát se, odpor k prohře, k umírání, to vše jsou formy lásky. Je tragické, že krátké období sucha napáchá takovou spoušť.

Je brzy ráno, ale už teď je horko. Sousedka na něj upřeně hledí, Kadoke však dělá, že ji nevidí. Na tomhle výjevu není nic pozoruhodného: syn zavlažuje vyprahlou zahradu, vzorný syn, o vše pečující syn, syn, jenž žije, aby jiní nemuseli zemřít.

Jenže právě proto se nemůže starat o všechno, či lépe řečeno: jeho péče nevede vždy ke kýženému výsledku. To je ten problém. Dívčám dal pokyny, některé napsal anglicky a pověsil je v kuchyni na skříňku, a zatímco zalévá trávu, říká si, proč se jeho jednoduchými pokyny neřídily.

„Když je trávník suchý, zalijte laskavě trávu,“ napsal. Copak je to tak těžké pochopit? Děvčata, jež pečují o jeho matku, klidně mohou sem tam pokropit zahradu. Na matku se nemusí dohlížet až zas tak intenzivně, aby nezbyval čas na trávu.

Kadoke ví, kdo je: Otto Kadoke, klidný, oddaný, ale ne příliš empatic-

ký, to klidu neprospívá, lékař se nesmí přiblížit moc blízko. Přízvuk je na třetí slabice, vyslovuje se „Kadoké“, ale neopravuje lidi, když jeho jméno vysloví chybně. Co je po jmeně? Je to nanejvýš historie, k níž se člověk musí vztáhnout. Mohou mu říkat také „pane doktore“. Oficiální dokumenty podepisuje jako O. Kadoke.

Je pojmenován po Otto Frankovi, rodinném příteli, ač se zdá, že jeho matka slavného otce Anne Frankové moc ráda neměla.

To křestní jméno se mu přičilo už jako dítěti, jako by mu ho rodiče dali naschvál. Téměř každý se se svým jménem smíří, on ne, a někdy na základní škole si začal říkat Oskar. Pro kamarády je Oskar, pro pacienty doktor Kadoke. Je mužem bez křestního jména. Jeho žena mu říkala Otto, jen když se hádali. Posledního půldruhého roku manželství ho oslovovala takřka výhradně Otto. Jednou, když byli s přáteli, kožním lékařem a jeho ženou, na večeři, se ho otázala: „Troufneš si vůbec ještě říct, že mě miluješ? Dokážeš to vůbec dostat přes pysky?“ Mlčel, bolestně si vědom svého mlčení, ale také neschopný jej prolomit. S koncem manželství se mu do života navrátil klid a melancholie

– melancholie pro něj znamená klid. Nic mu není důvěrnější, málo je mu dražší. Rozvod proběhl bezbolestně, zůstal bezdětný, jeho bývalá mezitím otěhotněla s jeho následovníkem, kolegové ho mají rádi, a on se domnívá, že ví, čím to je: vykonává svou práci, aniž by za ni očekával větší odměnu než svůj plat. Nepotřebuje slyšet, jak je dobrý, jak je důležitý, ví, že to, co dělá, je fakticky beznadějně – beznadějně případy, na něž namnoze naráží, s sebou nesou beznadějnou práci –, ale s tím se smířil. Lidská důstojnost se skrývá ve vytrvalosti, s níž se provádí beznadějná práce.

Deset- až patnáctkrát za den si dopřává požítka cigarety, někdy částěji. Kouří tak, jako se snaží pomáhat svým pacientům, s plnou vervou. Nekouří proto, že ho opustila víra v uzdravení, to by bylo příliš krásné, začal kouřit, pokračoval v tom a nedokázal přestat, a cestou, řekněme, zatímco kouřil, jej opustila naděje na uzdravení. Samotné uzdravení mu vyklouzlo z rukou jako milénka, ale kouření nemělo s touto ztrátou nic společného. Nekouří proto, že něco ztratil. Kadoke neztratil víc než jiní. Ztráta se nemá kultivovat.

Zlomeninu lze vyléčit, leukémii v některých případech také, ale ten, kdo dělá to, co Kadoke, ví, co lze očekávat: stabilizaci. Víc než to se často dělat nedá. A dokonce ani stabilizovat se vždycky nepodaří.

Zavře kohoutek, ale hadici drží dál, a zazvoní. Klíče nemá, ty jsou u sousedky. Nechce mít klíče, chce zvonit, nechce si přisvojit žádné pevné místo v domě, který s obtížemi opustil.

Otevře Rose v kraťasech a tričku. Na nohou má žluté žabky. Je to jedna

ze dvou dívek, které pečují o jeho matku, a dělá to s oddaností a láskou. Pochází z Nepálu, do Nizozemska přijela jako au pair a už se nikdy nevrátila. V Nepálu neměla budoucnost. Kdo ji tam má? U matky a Kadokeho našla práci a přístřeší. Už nebyla au-pairkou, našla se v práci pečovatelky, ač mezi oběma povoláními samozřejmě existuje podobnost. V Nepálu začala studovat na zdravotní sestru, ale Západ volal. Nebo možná jinak – chudoba volala: „Běž pryč!“

Sem tam se vyskytne nedorozumění, nevyhnutelné kulturní rozdíly, malé, ale ne dost malé na to, aby se jim přestalo říkat rozdíly. A s Kadokeho matkou není právě jednoduché pořízení – ozývá se v ní podezíravost, zmocňuje se jí závist. Kadoke považuje Rose za anděla v lidské podobě.

„Hi,“ pozdraví anglicky. „Matka je stále nahoře. To je horko, že jo? Já mám horko ráda. Připomíná mi domov.“

Odloží hadici a vstoupí do domu. Rose jde před ním do kuchyně. „Čaj?“ ptá se.

„Děkuji, jen vodu. Jak to jde? Jak se daří matce?“

Nalije mu sklenici vody. „*Okay,*“ informuje ho. „S jídlem je to stále těžké. Jeden den je to lepší, druhý zase horší.“

Pije vodu a přikyvuje. Kadoke chce Rose povzbudit, aby mluvila dál, ale chce jí dát také najevo, že ji podporuje v jejím úsilí, aby matka lépe jedla.

„Někdy si dělám opravdu starosti,“ svěřuje se Rose opřená o kuchyňskou linku.

„Já vím. Ale vždycky mi můžeš zavolat. Když se něco děje, zavolej mi.“

Rose, ty jsi taková vzorná pečovatelka. My jsme moc šťastní, že tě máme.“

A ona odvětlí: „Vy jste takový vzorný syn.“

Psychiatr a pečovatelka o seniory si rádi vyměňují komplimenty. Kadoke tak činí z upřímné náklonnosti k Rose, a také proto, že se domnívá, že je rozumné nedávat někomu, kdo se mu dnem i nocí stará o matku, pouze peníze. Rose tu a tam potřebuje také trochu citové pozornosti.

Jsou chvíle, kdy ho přepadá myšlenka, že Rose miluje. Je prvním, kdo přiznává, že neví jistě, zda ji miluje doopravdy, takovou, jaká je, Rose samotnou, nebo pro to, co představuje: dívku, jež se stará o jeho matku, dívku, která drží jeho matku při životě.

„Jdu za matkou do pokoje,“ oznámí.

Vystoupá po schodech, projde kolem pokoje, jenž býval a zůstal jeho dětským pokojíčkem. Rodiče nechali vše, jak bylo, jako by si mysleli, že je možné cestovat časem a že se před nimi dospělý Kadoke najednou objeví jako jedenáctiletý chlapec a bude mít potřebu opět si hrát s legem. Nebo byl pokoj připravený pro vnouče, které neměli? Teď tam spí dívky.

Syn zaklepe na dveře matčiny ložnice.

„Ano.“ Je to slabé ano, naříkavé ano.

Matka ještě leží v posteli. Podívá se na něj a usměje se, reflexivně, jako se miminko rozesměje, když vidí svou maminku. Neuvědomělým smíchem.

Přistoupí k posteli, pohladí ji opatrně po hlavě, nejprve po levé tváři, pak po čele.

„Jak ses vyspala?“

„Jde to. A ty?“

„Dobře. Nevadí ti to horko?“

„Horko mi nikdy nevadí. Horko zbožňuju, nesnáším zimu. Ale ty vypadáš nějak přepadle. Uprostřed léta vypadáš přepadle.“

Matka zase ožívá. Dokud si může dělat starosti o syna, žije.

Psychiatr ji vezme za ruku. „Rose je trochu nervózní. Kvůli jídlu. Říká, že hrozně málo jíš. Nejíš, jak bys měla. Je znepokojená.“

„Nejsem žádná husa na výkrm.“

Ať se znepokojuje sama sebou.“

„Samozřejmě že nejsi žádná husa, ale nesmíš spadnout pod určitou váhu, existuje kritická hranice, a na tu se nesmíme dostat.“

„To říká kdo?“

„Doktor to říká.“

„Ty jsi přece můj doktor?“

„Já to říkám také.“

Pohlédne na něj se zoufalstvím v očích. „Já se snažím, co to jde, ale nejsem husa, hochu, co se musí vykrmit na Vánoce.“

V ložnici je horko. Nechápe, jak může matka v těchhle teplotách ležet pod prachovou peřinou, ale z dřívější si pamatuje, že od konce září do poloviny května choďovala spát s ohřívací láhví. Kde byla ohřívací láhev, tam byla i matka.

Potí se, cítí, jak se mu kapky z podpaží vsakují do košile.

„Za chvíli už musím do práce,“

říká Kadoke.

„Měl by sis dopřát víc klidu, chlapče.“

„Já si dopřávám klid.“

Tříkrát matku políbí, vlastně už chce jít, ale ještě chvíli ji drží za ruku. Loučení vždycky protahuje jako zařívání, protože nikdy neví, jak na tom bude, až ji zase uvidí.

Na chodbě si svlékne sako a košili.

Je v podpaží úplně propocená. To nejde, takhle nemůže přijít pacientům na oči, takhle zpocení, možná i páchnoucí. Musí si převléknout košili. Má tu ještě nějaké z dřívějšíka. Kadoke si uvědomí, že košile jsou v jeho dětském pokoji, a tam teď nesmí, tam spí děvčata. Rose přes týden, June o víkend. Bylo by neslušné jen tak vejít dovnitř, svědčilo by to o nedostatečném respektování jejich soukromí. Nejdřív se zeptá, pak vejde. V tomto pořadí.

Několik vteřin váhá, ale rozhodne se, že dospělý muž může v domě své matky klidně chodit do půl těla odhalený, i v přítomnosti pečovatelky o seniory. Sejde dolů. Rose v kuchyni připravuje matce snídani.

„Rose, nevíš náhodou, jestli mám v pokoji ještě nějaké oblečení? Můžu se tam jít podívat?“

„*Of course,* je to váš pokoj. Je to váš dům. Můžete si jít, kam chcete.“

Zavrtí hlavou. „Ne, Rose, to je matčín dům. Je to tvůj dům. Já jsem tu jen na návštěvě.“

Vidí pohnutí v jejím pohledu. Znají se už tak dlouho a mají spolu matku. Mezi Kadokem a Rose vznikla zvláštní intimita, melancholická směs nerozpakování se a rozpaků, napětí a péče, peněz a vděčnosti, pomalu klíčící lásky a stejně pomalu přicházející smrti.

Otočí se, vyjde z kuchyně, ale Rose se zeptá: „Co je to? Tam na zádech?“

Zarazí se, snaží se pohlédnout si přes rameno na záda.

„Tady,“ řekne. Přistoupí blíž, ukazovákem se opatrně dotkne jeho zad kousek nad hýžděmi.

„Roste to,“ prohlásí. „Viděla jsem je dřív, ale vyrostly. Měl byste jít k dok-

torovi. Znáím někoho, kdo na to umřel. Musíte být opatrný.“

Sáhne si na záda. Vždycky tam ta znaménka měl, ale zdá se, že trochu vyrostla. Psychiatr jde k zrcadlu v předsíni a podívá se do něj. Ano, skutečně povyroستla.

„Měl byste s tím něco dělat. Nechci, abyste umřel,“ zvolá dívka.

Rozesměje ho to. Rose je dobrá pečovatelka, ale někdy příliš ustrašená, příliš ustaraná. Vidí smrt na místech, kde o ní nemůže být ani řeč. Je možné, že to patří k její kultuře, namlouvat si, že postřehla smrt na místě, kde si Západoevropan nic vidět nepřije a kde taky doopravdy není nic k vidění.

„Nechystám se umřít, Rose, ale zavolám na kožní, když na tom trváš. Víš, že ti nedokážu nic odmítnout.“ Dotkne se jejího levého ramene, reflexivně, aby jí dal najevo, že si jejich starostí váží.

Kadoke jde nahoru, poprvé po letech vstoupí do svého dětského pokoje. Snaží se nedívat na Rosiiny věci. Jelikož tu od čtvrtka do neděle nebydlí, není pokoj opravdu její, je to tak nanejvýš hotelový pokoj, dočasné místo pobytu. Věci má v tašce, pár kusů oblečení leží na skládací židli, kterou matka kdysi našla u popelnice.

Otevře skříň. Je v ní uložený porcelánový servis. Co tam dělá, je mu záhadou. Ve druhé skříni najde ještě nějaké staré oblečení a skutečně několik, nepochybně od maminky hezky vyžehlených a složených košil. Tři vyndá. První dvě jsou zjevně vyšisované. Třetí, bílá, ještě ujde. Podrží si košili před sebou. Kadoke na své kondici nepracuje, ale nepřibírá. Kouřením hubne. Matka hubne neje-

dením. Jenže on si to může dovolit, ale ona ne.

Zatímco schází ze schodů se sakem přes ruku, zapíná si ještě košili.

„Coffee?“ nabízí Rose. „Dáte si kávu? Nebo ještě vodu?“

„Ne, děkuju. Musím jít.“

Podívá se na ovoce, které matce připravila. Rozkrájené jablko, pomeranč.

„Zavoláte doktorovi?“ ptá se Rose.

„Kvůli matce?“

„Kvůli sobě! Kvůli vašim zádům.“

„Zavolám na kožní, ale není to nic vážného. Piha, pár pih. Mateřská známka. Neznepokojuj se, Rose. Já žádnou péči nepotřebuju. *I'm fine, I'm okay.* To matka potřebuje tvou péči.“

„Rostou. Nejsem slepá.“ Dívá se velmi vážně.

Zaváhá, pak udělá krok jejím směrem a obejmě ji, aby zdůraznil, že si nemusí dělat starosti, že ji chápe, její nejistotu, paniku, její existenciální strach, že on tu nebude a ona tu zůstane sama s matkou. Proto ji vezme do náručí, přitiskne ji k sobě. „Dávej na sebe pozor,“ řekne. „Zkusím přijít večer, po práci.“

Neobejdou se jeden bez druhého, kvůli matce. Vypadají nerozlučně, byť jen proto, že Kadoke si nedokáže

představit, že se Rose jednoho dne o matku už nebude starat. Bez Rose a June nemá podle něj matka šanci na přežití. Kadoke se podívá na telefon, vlastně už musí jít, ale ještě v rychlosti vyběhne nahoru.

Matka leží v posteli, oči zavřené.

„Tak já jdu,“ řekne tiše a levou rukou podloží matce hlavu. „Sněz ovoce, které ti Rose přinese, sněz ho všechno, je to důležité. Udělej to kvůli mně.“

Rozzlobeně na něj pohlédne.

„Kvůli komu jinému bych to asi dělala?“

Ještě ji čtyřikrát políbí, pak seběhne dolů. „Bye Rose,“ zavolá. „See you tonight.“

V autě si rychle zapálí a pak si pravačkou přejeje přes bedra. Ano, rostou. Bude se řídit Rosiinou radou.

□

FOTO arnongrunberg.com

ARNON GRUNBERG *1971 / nizozemský prozaik je českému publiku důvěrně znám z četných překladů a vystoupení. Narodil se v rodině židovských emigrantů původem z Německa. Po vyloučení z gymnázia vyzkoušel řadu zaměstnání, na počátku devadesátých let provozoval vlastní nakladatelství Kasimir. Jeho první román, *Blauwe maandagen* (česky: Modré pondělky, 1999) z roku 1994 vyhrál Cenu Antona Wachtera za prvotinu. Stejně ocenění získal i v roce 2000 za *De geschiedenis van mijn kaalheid* (Dějiny mé plešatosti, vyšla pod pseudonymem Marek van der Jagt). Kromě zejména románů (například *Figuranten*, 1997, česky: Statisté, 2000; zatím neoceňovanější *Tirza*, 2006, česky 2009; *Fantoompijn*, 2000, česky: Fantomová bolest, 2006, či znovu pod pseudonymem *Gstaad 95–98*, 2002, česky: Gstaad, 2015) je také autorem esejů, novinových sloupků, poezie, scénářů a divadelních her. Jeho dílo bylo přeloženo do tří desítek jazyků a obdrželo řadu literárních ocenění, například Cenu Constantijna Huygense v roce 2009. V současnosti žije v New Yorku. *Mateřská známka* vydalo v roce 2017 nakladatelství dybbuk v překladu Veroniky ter Harmsel Havlíkové.

Arnon Grunberg, Moedervlekken

OORSPRONKELIJKE NEDERLANDSE UITGAVE Arnon Grunberg, Moedervlekken, uitgeverij Lebowski, 2016

Psychiater Kadoke, die op een crisiscentrum voor suïcidepreventie werkt, kan maar moeilijk een verzorger voor zijn moeder vinden. Geen van hen blijft lang. Een van de redenen is onder meer zijn eigen disfunctionele persoonlijkheid en de specifieke manier van zijn moeder om trauma's en depressies te verwerken. Kan de situatie door een in de haast gehuurde promiscue suïcidale borderlinepatiënte gered worden? Kan iets gezonds uitkomen uit de toevoeging van dit twijfelachtig ingrediënt in de nu al borrelende emotiecocktail? Lijkt dat eigenlijk niet op moedervlekken die ons in feite niet storen, maar die we uit angst voor eventuele kanker toch laten verwijderen?

Kadoke wil aanbellen, maar het gras doet hem aarzelen. Hij pakt de tuinslang en begint de voortuin water te geven, de bomen, de planten, het gazon. De zoon die, zoals dat van hem werd verwacht, psychiater is geworden verzorgt de tuin. Vroeger speelde hij weleens badminton met zijn vader in de voortuin. Die tijd is voorbij, er wordt nu voornamelijk naar het gras gekeken als naar een vertrouwd en toch nog altijd mooi schilderij. Het heeft al bijna

tien dagen niet geregend, op het gras zijn gele plekken ontstaan. Jarenlang is het hier goed onderhouden, met liefde is aan deze tuin gewerkt, in elk geval met een volharding en een verantwoordelijkheidsgevoel die niet van liefde te onderscheiden zijn. Doorzettingsvermogen

is ook liefde – de weigering om op te geven, de weezin om te verliezen, om te sterven, allemaal vormen van liefde. Tragisch dat een korte periode van droogte zo'n ravage aanricht.

Het is vroeg in de ochtend maar nu al warm. Een buurvrouw staart naar hem, maar Kadoke doet alsof hij haar niet ziet. Er is niets merkwaardigs aan dit tafereel: de zoon geeft de verdorde tuin water, de goede zoon, de zich om alles en nog wat bekommerende zoon, de zoon die leeft opdat anderen niet hoeven te sterven.

Maar hij kan zich nu juist niet om alles bekommeren, of beter gezegd: zijn zorg leidt niet altijd tot het gewenste resultaat. Dát is het probleem. Hij heeft de meisjes instructies gegeven, sommige heeft hij in het Engels opgeschreven en in de keuken op een kast gehangen en terwijl hij het gras water geeft, begint hij zich af te vragen waarom zijn simpele instructies niet zijn opgevolgd. 'Please, water

the garden when the lawn is dry'; zo moeilijk is dat toch niet te begrijpen? De jonge vrouwen die zijn moeder verzorgen kunnen best tussendoor de tuin besproeien. Zo intensief hoeft moeder ook weer niet in de gaten te worden gehouden, dat er geen tijd meer is voor het gras.

Kadoke weet wie hij is: Otto Kadoke, kalm, toegewijd maar niet té empathisch, dat is slecht voor de kalmte, slecht voor de behandeling, de arts moet niet te nabij komen. De nadruk ligt op de derde lettergreep, het is Kadoké, maar als mensen zijn naam verkeerd

uitspreken corrigeert hij hen niet. Wat is een naam? Hooguit een geschiedenis waartoe je je moet verhouden. Ze mogen hem ook 'dokter' noemen. Officiële papieren ondertekent hij met O. Kadoke.

Hij is vernoemd naar Otto Frank, een huisvriend van het gezin, al schijnt zijn moeder de beroemde Otto niet echt te hebben gemogen.

Zijn voornaam stond hem als kind al tegen, alsof zijn ouders hem met die naam een streek hadden willen leveren. Vrijwel iedereen verzoent zich met zijn naam, hij niet, en ergens op de lagere school begon hij zich Oscar te noemen. Voor vrienden is hij

Oscar, voor patiënten dokter Kadoke. Hij is een man zonder voornaam. Zijn vrouw noemde hem alleen Otto als ze ruzie hadden. De laatste anderhalf jaar van hun huwelijk heeft ze hem vrijwel uitsluitend met Otto aangesproken. Een keer zei ze, toen ze met een bevriend stel, een dermatoloog en zijn vrouw, aan het eten waren: 'Durf je eigenlijk wel te zeggen dat je van me houdt? Kun je het überhaupt over je lippen krijgen?' Hij had gezwegen, zich pijnlijk bewust van zijn zwijgen maar ook onmachtig het te verbreken. Met het einde van zijn huwelijk keerden de rust en de weemoed terug in zijn leven; voor hem betekent weemoed rust. Niets is hem vertrouwd, weinig is hem liever. De scheiding verliep pijnloos, hij bleef kinderloos, zijn ex is inmiddels zwanger van zijn opvolger, zijn collega's mogen hem en hij denkt te weten hoe dat komt: hij doet zijn werk zonder daarvoor meer beloning te verwachten dan zijn salaris. Hij hoeft niet te horen hoe goed hij is, hoe belangrijk, hij weet dat wat hij doet feitelijk hopeloos is – het hopeloze geval waarop hij veelal stuit, brengt hopeloos werk met

zich mee –, maar daar heeft hij zich bij neergelegd. De menselijke waardigheid schuilt in de volharding waarmee het hopeloze werk wordt verricht.

Tien tot vijftien keer per dag gunt hij zichzelf de geneugten van een sigaret, soms vaker. Hij rookt zoals hij zijn patiënten probeert te helpen, tegen de klippen op. Hij rookt niet omdat het geloof in genezing hem heeft verlaten, dat zou al te mooi zijn, hij begon te roken, ging ermee door, kon er niet mee ophouden en gaandeweg, terwijl hij zeg maar aan het roken was, verliet de hoop op genezing hem. De genezing zelf ontglipte

hem als een geliefde, maar met het roken had dat verlies niets te maken. Hij rookt niet omdat hij iets verloren heeft. Kadoke heeft niet meer verloren dan andere mensen. Je moet het verlies niet cultiveren.

Een botbreuk kun je genezen, leukemie in sommige gevallen, maar wie doet wat Kadoke doet, weet wat er te verwachten valt: hij stabiliseert. Meer dan dat zit er dikwijls niet in. En zelfs het stabiliseren lukt niet altijd.

Hij draait de kraan dicht maar houdt de slang vast, zo belt hij aan. Een sleutel heeft hij niet, die heeft de buurvrouw. Hij wil geen sleutel hebben, Kadoke wil aanbellen, hij wil zich geen vaste plek toe-eigenen in het huis dat hij met moeite heeft verlaten.

Rose doet open in een korte broek en een t-shirt. Ze draagt gele slippers. Ze is een van de twee meisjes die voor zijn moeder zorgen en dat doet ze met overgave en liefde. Ze komt uit Nepal, is naar Nederland gekomen om au pair te worden en is nooit meer teruggegaan. Er was voor haar geen toekomst in Nepal. Voor wie wel? Bij moeder en Kadoke vond ze werk en onderdak. Ze was niet langer au pair, ze vond zichzelf opnieuw uit als bejaardenverzorgster, hoewel er natuurlijk overeenkomsten bestaan tussen beide beroepen. In Nepal was ze begonnen aan een opleiding tot verpleegkundige maar het Westen riep, of misschien moet je het anders zeggen. De armoede riep: 'Ga weg.'

Er zijn nu en dan misverstanden, onvermijdelijke culturele verschillen, klein maar niet klein genoeg om geen verschil meer genoemd te worden. En Kadoke's moeder is niet altijd even makkelijk, achterdocht speelt haar parten, afgunst maakt zich van haar meester. Kadoke beschouwt Rose als

een engel in mensengedaante.

'Hi,' zegt ze. 'Mother is still upstairs. Hot, isn't it? I like the heat. It reminds me of home.'

Hij legt de tuinslang neer, betreedt het huis. Rose gaat hem voor naar de keuken. 'Tea?' vraagt ze.

'Just water, thanks. How is everything? How is mother?'

Ze schenkt hem een glas water in. 'Okay,' zegt ze. 'Eating is still difficult. One day better, next day not so good.'

Hij drinkt het water, knikt Rose toe. Kadoke wil haar aanmoedigen om verder te spreken maar hij wil haar ook laten blijken dat hij haar ondersteunt in het gevecht om moeder beter te laten eten.

'Sometimes I'm really worried,' zegt Rose, leunend tegen het aanrecht.

'I know. But you can always call me. If there's something, call me. You are such a good caregiver, Rose. We are so lucky to have you here.'

En zij antwoordt: 'You are such a good son.'

Ze geven elkaar graag complimenten, de psychiater en de bejaardenverzorgster. Kadoke doet het uit oprechte genegenheid voor Rose en omdat hij denkt dat het verstandig is iemand die dag en nacht met je moeder bezig is niet alleen geld te geven. Af en toe heeft Rose ook wat emotionele aandacht nodig.

Er zijn momenten dat hij overvallen wordt door de gedachte dat hij van Rose houdt. Hij is de eerste om toe te geven dat hij niet zeker weet of hij echt van haar houdt, van wie zij is, van Rose zelf, of van wat zij vertegenwoordigt: het meisje dat voor zijn moeder

zorgt, het meisje dat zijn moeder in leven houdt.

'I'm going to mother's room,' zegt hij. Hij gaat de trap op, komt langs de

kamer die zijn kinderkamer is geweest en gebleven. Zijn ouders hebben alles zo laten staan, alsof ze dachten dat een reis in de tijd mogelijk is en de volwassen Kadoke opeens weer als een elfjarige voor hun neus zou staan en een grote

behoefte zou hebben om opnieuw met lego te spelen. Of was het voor het kleinkind dat niet kwam? Nu slapen de meisjes er.

De zoon klopt op de deur van moeders slaapkamer.

'Ja.' Het is een zwak ja, een klaaglijk ja.

Moeder ligt nog in bed. Ze kijkt hem aan en lacht, als in een reflex, zoals een baby lacht als hij zijn moeder ziet. Een lach zonder zelfbewustzijn.

Hij loopt naar haar bed, aait haar voorzichtig over haar hoofd, eerst haar linkerwang, dan haar voorhoofd.

'Hoe heb je geslapen?'

'Het gaat. En jij?'

'Goed. Heb je last van de warmte?'

'Ik heb nooit last van de warmte. Ik vind de warmte heerlijk, ik kan niet tegen de kou. Maar jij ziet pips. Midden in de zomer zie je pips.'

Er komt weer leven in moeder. Zolang ze zich zorgen om haar zoon maakt, zit er leven in haar.

De psychiater pakt haar hand. 'Rose is een beetje zenuwachtig. Vanwege het eten. Je eet erg weinig, zegt ze. Je eet niet zo goed als je zou moeten. Ze is ongerust.'

'Ik ben toch geen gans die moet worden gestopt? Laat ze zich om zichzelf ongerust maken.'

'Dat ben je niet, moeder, allesbehalve, maar je moet wel boven een bepaald gewicht blijven, er is een kritische grens en die moeten we niet bereiken.'

'Wie zegt dat?'

'Dat zegt de dokter.'

'Jij bent toch mijn dokter?'

'Ik zeg het ook.'

Ze kijkt hem met vertwijfeling in haar ogen aan. 'Ik doe mijn best maar ik ben geen gans, jongen, die moet worden vetgemest voor Kerstmis.'

Het is heet in de slaapkamer. Hij begrijpt niet waarom moeder bij deze temperaturen onder een donzen dekbed gaat liggen, maar hij herinnert zich van vroeger hoe moeder vanaf eind september tot midden mei met een kruik naar bed ging. Waar de kruik was was moeder.

Hij zweet, hij voelt het druppelen onder zijn oksels in zijn overhemd.

'Ik moet zo naar mijn werk,' zegt Kadoke.

'Je moet jezelf ook wat rust gunnen, jongen.'

'Ik gun mezelf rust.'

Hij kust moeder drie keer, wil eigenlijk gaan, maar houdt nog even haar hand vast. Omdat hij nooit weet hoe ze eraan toe zal zijn als hij haar weer terugziet, rekt hij het afscheid, als een bezwering.

Op de gang trekt hij zijn colbertje en overhemd uit. Het overhemd is bij de oksels drijfnat. Dit gaat niet, zo kan hij de patiënten niet onder ogen komen, zo bezweet, stinkend mischien. Hij moet een ander overhemd aantrekken. Er liggen hier nog wel wat shirts van vroeger. Kadoke beseft dat die in zijn kinderkamer liggen en daar kan hij nu niet in, daar slapen de meisjes. Rose door de week, June in het weekend. Het zou onbeleefd zijn, van gebrek aan respect voor hun privacy getuigen om daar nu zomaar binnen te gaan. Eerst vragen, dan betreden. Dat is de volgorde.

Een paar seconden twijfelt hij maar dan besluit hij dat een volwassen man in het huis van zijn moeder best met

ontbloot bovenlijf mag rondlopen, ook in aanwezigheid van de bejaardenverzorgster. Hij gaat naar beneden. In de keuken is Rose bezig het ontbijt voor moeder te maken.

'Rose, do you happen to know if there are still some clothes of mine in my room? Can I go in and have a look?'

'Of course, it's your room. It's your house. You can go wherever you want.'

Hij schudt zijn hoofd. 'No Rose, it's mother's house. It's your house. I'm just a guest.'

Hij ziet vertedering in haar blik. Ze kennen elkaar al zo lang en ze hebben zijn moeder gemeen. Er is een vreemde intimiteit tussen Rose en Kadoke ontstaan, een weemoedige melange van gemak en ongemak, van spanning en zorg, van geld en dankbaarheid, van langzaam ontlukende liefde en een net zo langzaam naderende dood.

Hij draait zich om, loopt de keuken uit, maar Rose zegt: 'What's that? On your back?'

Hij blijft staan, probeert over zijn schouders naar zijn rug te kijken.

'There,' zegt ze. Ze komt dichterbij, raakt met een wijsvinger voorzichtig de rug net boven zijn billen aan.

'Those things are growing,' zegt ze. 'I have seen them before, but they are growing. You should go to a doctor. I know somebody who died because of these things. You have to be careful.'

Hij voelt over zijn rug. Die plekjes hebben daar altijd al gezeten, maar ze lijken iets te zijn gegroeid. De psychiater loopt naar de spiegel in de hal, kijkt even. Ja, ze zijn inderdaad gegroeid.

'You should do something. I don't want you to die,' roept ze.

Hij moet lachen. Rose is een goede verzorgster, maar soms is ze te bang,

te bezorgd. Ze ziet de dood op plekken waar van dood geen sprake is. Het kan ook zijn dat het haar cultuur is, dat zij de dood meent te ontwaren op plekken waar de westerling niets wenst te zien en waar ook daadwerkelijk niets te zien is.

'I'm not going to die, Rose, but I'll call my dermatologist. If you insist. I cannot say no to you, you know that.' Even raakt hij haar linkerschouder aan, als in een reflex, om aan te geven dat hij haar zorgen waardeert.

Kadoke loopt naar boven, hij betreedt voor het eerst sinds jaren zijn kinderkamer. Hij probeert niet naar de spulletjes van Rose te kijken. Omdat ze van donderdag tot en met zondag hier niet woont is het nooit echt haar kamer geworden, op zijn best is het een hotelkamer, een tijdelijke verblijfplaats. Haar spullen zitten in een tas, een paar kleren liggen op een opklapstoel die zijn moeder ooit bij de vuilnis heeft gevonden.

Hij doet een kast open. Er zit servies in. Wat het daar doet is hem een raadsel. In een tweede kast vindt hij nog wat oude kleren en inderdaad enkele keurig, ongetwijfeld door moeder gestreken en opgevouwen overhemden. Hij pakt er drie. De eerste twee lijken te zijn verkleurd. De derde, een witte, gaat nog wel. Hij houdt het overhemd voor zich. Kadoke doet niets aan zijn conditie, maar hij komt niet aan. Hij valt af door te roken. Moeder valt af door niet te eten. Maar hij kan het nog hebben, zij niet.

Terwijl hij nog bezig is het overhemd dicht te knopen gaat hij met het colbertje over zijn arm de trap af.

'Coffee?' vraagt Rose. 'Do you want some coffee? Or more water?'

'No, thanks. I have to go.'

Hij kijkt naar het fruit dat ze voor

moeder heeft gemaakt. Partjes appel, en sinaasappel.

'Are you going to call the doctor?' vraagt Rose.

'For mother?'

'For you! For your back.'

'I will call my dermatologist, but it's nothing serious. A mole, a few moles. Birthmarks. Don't get upset, Rose. I don't need care. I'm fine, I'm okay. It's mother who needs your care.'

'They are growing. I'm not blind.' Ze kijkt heel serieus.

Hij aarzelt, dan doet hij een stap in haar richting en geeft haar een knuffel, om te benadrukken dat ze zich geen zorgen hoeft te maken, dat hij haar begrijpt, haar onzekerheid, haar paniek, haar existentiële angst dat hij er niet meer zal zijn en zij alleen met moeder zal achterblijven. Daarom neemt hij haar in zijn armen, drukt haar even tegen zich aan. 'Take good care of yourself,' zegt hij. 'I'll try to come by tonight, after work.'

Ze zitten aan elkaar vast door moeder, ze lijken onafscheidelijk, al was het maar omdat hij zich niet kan voorstellen dat Rose op een dag niet meer voor moeder zal zorgen. Zonder Rose en June ziet hij zijn moeder niet meer levend voor zich. Kadoke kijkt op zijn telefoon, hij moet eigenlijk weg maar hij rent nog snel naar boven.

Moeder ligt in bed, haar ogen gesloten.

'Ik ga,' zegt hij zacht en hij legt zijn linkerhand onder het hoofd van zijn moeder. 'Eet het fruit dat Rose je zo brengt, eet het allemaal op, het is belangrijk. Doe het voor mij.'

Ze kijkt hem boos aan. 'Voor wie zou ik het anders doen?'

Nog vier kussen geeft hij zijn moeder, dan rent hij naar beneden.

'Bye Rose,' roept hij. 'See you tonight.'

In zijn auto steekt hij snel een siga-

ret op en gaat vervolgens met zijn rechterhand over zijn onderrug. Ja, ze groeien. Hij zal het advies van Rose opvolgen. ■

ARNON GRUNBERG *1971 / is als Nederlandse prozaschrijver bij het Tsjechische lezerspubliek goed bekend dankzij talrijke vertalingen en optredens. Hij is geboren in het gezin van Joodse emigranten uit Duitsland. Nadat hij van school gestuurd was, probeerde hij diverse baantjes, begin jaren negentig had hij een eigen uitgeverij. Zijn eerste roman *Blauwe maandagen* (in het Tsjechisch: *Modré pondělky*, 1999) van 1994 kreeg hij de Anton Wachterprijs. Dezelfde debutantenprijs kreeg hij in 2000 voor *De geschiedenis van mijn kaalheid* (onder het pseudoniem Marek van der Jagt). Naast romans (bv. *Figuranten*, 1997, in het Tsjechisch: *Statisté*, 2000; tot nu toe meest geprezen *Tirza*, 2006, in het Tsjechisch: *Tirza* 2009; *Fantoompijn*, 2000, in het Tsjechisch: *Fantomová bolest*, 2006, of weer onder pseudoniem *Gstaad 95–98*, 2002, in het Tsjechisch: *Gstaad*, 2015) schrijft hij ook essay's, columns, gedichten, scenario's en toneelstukken. Zijn oeuvre is vertaald in een dertigtal talen en bekroond met talrijke prijzen, onder meer met de Constantijn Huygensprijs in 2009. Tegenwoordig woont hij in New York. *Moedervlekken* is in 2017 door uitgeverij dybbuk gepubliceerd in de Tsjechische vertaling van Veronika ter Harmsel Havlíková en is getiteld *Mateřská znaménka*.

Jaap Robben, *Birk*

PŘEKLAD Veronika ter Harmsel Havlíková, nakladatelství Vyšehrad, Praha 2017

PŮVODNÍ NIZOZEMSKÉ VYDÁNÍ Jaap Robben, *Birk*, nakladatelství De Geus, 2014

Mikael bydlí s rodiči na vzdáleném ostrově mezi Skotskem a Norskem. Jednoho dne zmizí jeho otec v moři a Mikael zamlčí, co se stalo. Pocit viny, útěcha a výčitky se na sebe vrší, dokud po něm matka nezačne požadovat nemožné. Birk je něžný i tísnivý příběh o lidech, z nichž se pomalu také stávají ostrovy.

V jazyku jsem měl mravenčení, nohy ztěžklé. V plavkách a s ručníkem přes ramena jsem stál u dveří na dvorek. Máma vešla do kuchyně, ale ještě se na mě nepodívala. „Tady jsi,“ řekla jen a nadzvedla pokličku. Naběračkou nandala polévku do misky nejprve mně, potom sobě.

Ukazovákem mi zamíchala polévku. „Už je akorát.“ Sedl jsem si na židli a zíral do líné páry nad polévkou. „Tátovi moc nenechávej, měl tu být včas.“ Nabírala polévku lžící a přitom šla k šicímu stroji v obýváku. „Musím ještě něco dodělat.“

Ruce jsem měl položené na stole. Uvnitř se třásly. Nad oknem zněl vřískot racků, kteří si brousili zobáky o okap. Věděl jsem, že mám jíst polévku, ale jedině, co jsem dokázal, bylo uchopit lžici. Když jsem se napil vody ze sklenice, měl jsem pocit, že se udusím. Zvedl se mi žaludek. Trocha z toho, co jsem vyzvracel, mi zmizela

v zeleninové polévce. To, co dopadlo vedle, jsem setřel rukou. Máma to neviděla. Seděla předkloněná na židli a soustředěně hleděla na jehlu rachtícího šicího stroje, jehož zvuk přerušovala jen, aby se podívala, zda ještě šije rovně.

Chvíli nato si máma přišla do kuchyně pro lahvičku magi z poličky na kořenky. Přitiskla boky k lince a naklonila se k oknu. „Zase je dlouho pryč.“ Srdce mi málem vyskočilo z hrudi, strčil jsem si lžici do pusy. „Ne abys byl jako tvůj táta,“ řekla s úsměvem. „S takovým chlapem se nedá na ničem dohodnout.“ Než jsem stačil odpovědět, ozval se zase dusot šicího stroje.

Čím víc jsem si kousal do mravenčího jazyka, tím víc mě svědíl. Stmívání udělalo z okna zrcadlo. Mohl jsem se podívat sám na sebe, ale neopovažoval jsem se. Máma sešlápla pedál odpadkového koše a vyhodila do něj pár odstřížků.

„Ty už to nebudeš?“ Cukavě jsem pokrčil rameny. „Zapomněls mluvit?“ „Já už nemůžu.“ „Moc jsi toho nesnědl.“ „Promiň.“ „Ne abys mi tu za chvíli loudil jako malý, že chceš něco jiného.“ Vzala

mou misku, vylila polévku zpět do hrnce, a moji i svou misku položila na linku. Na stole zůstal hrnec a miska pro tátu. Všimla si, že se na ni dívám. „Jen ať si ji ten tvůj táta potom ohřeje sám.“ Když mu říkala „ten tvůj táta“, měla za to, že si to u ní musí vyžehlit. Vlhkým hadříkem dělala po stole pruhy, až byla celá deska tmavohnědá.

„Odplaval,“ vykodrcalo se mi z pusy.

„Hmm?“

„Táta odplaval.“

„Odplaval?“

„No.“

„Jak to?“

„Já nevím.“

Nechápavě se na mě podívala. „A kam?“

Pokrčil jsem rameny.

„Neříkal ti, co udělá?“

Zase jsem pokrčil rameny.

„Víš přece, jestli něco říkal nebo ne?“

„Nic, myslím.“

S dlaněmi u očí se naklonila k oknu. „Vy jste se pohádali?“

„Ne.“

Zavrtěla hlavou, jako by jí tak z hlavy zmizelo pár divných myšlenek.

„Ten darebák, dělá si, co se mu zlíbí.“ Pustila kohoutek, zašpuntovala odtok a stříkla do dřezu trochu jaru. Hrnky a talíře do sebe a do dřezu

tlumeně ťukaly. Příbory škrábaly po dně. V kuchyňské skříňce pod linkou bručel bojler.

Máma neustále vzhlížela při zvucích, které patřily normálně k domu, a otáčela se ke dveřím. Když byla hotová, položila na umyté nádobí v odkapávací utěrku.

„Byl pod vodou.“

„Co to povídáš?“

„Najednou.“

„Jak najednou?“

Pokrčil jsem rameny.

„Nekrč pořád rameny, když se tě na něco ptám.“

„Chtěl za mnou vylézt z vody.“

„Vy jste šli plavat?“

„Ne e.“

„Věděl jsi, že je to zakázané.“

Zavrtěl jsem hlavou.

„Tak co se děje?“

„Když jsem se ohlédl, tak táta najednou plaval pod vodou.“

„Pod vodou? Zničehonic?“

Nechtěl jsem krčit rameny, ale omylem jsem to zase udělal.

„Něco ti přece musel říct?“

„Já nevím.“

„Kam teda plaval?“

„To taky nevím.“

„Nevím, nevím, nevím. Na jakou stranu?“

„Neviděl jsem ho.“

„Vždyť říkáš, že za tebou lezl

z vody.“

„Ne.“

„Co ne?“

„Já jsem neplaval.“

Bleskově natáhla ruku a sáhla mi na plavky. „Ty mi tu lžeš?“

Nedokázal jsem přestat vrtět hlavou.

„Kde jste byli?“

„U písku.“

„A tam odplaval.“

Vrtěl jsem hlavou. „U skal.“

Probodla mě pohledem. Pak vyrazila na chodbu, zlostně otevřela zásuvku skříňky a vytáhla z ní baterku. Třikrát s ní zablikala a vyběhla ven. Venkovní světlo se rozsvítilo, až když byla za domem. Já si rychle ze sušáku stáhl tátův příliš velký svetr, nazul si holínky a rozběhl se za ní, abych ji dohonil. ▢

JAAP ROBBEN *1984 / debutoval jako romanopisec v roce 2014 románem *Birk*. Předtím se proslavil jako básník a spolu s ilustrátorem Benjaminem Leroyem publikoval knihy pro děti a mládež *Cucavé bonbony*, *Nezaložíme si les?* a *Když někdo najde mé kostičky*. V roce 2016 vyšla básnická sbírka *V noci mizí svět*. Robbenovo dílo je přeloženo do deseti jazyků. *Birk* byl oceněn cenou nizozemských knihkupců za rok 2014, čtenářskou cenou Dioraphte Literatour Publiekprijs za rok 2015 a cenou ANV pro debutanty. Připravuje se filmové zpracování románu a nakladatelství Vyšehrad vydává román v českém překladu Veroniky ter Harmsele Havlíkové.

Jaap Robben, *Birk*

OORSPRONKELIJKE NEDERLANDSE UITGAVE Jaap Robben, *Birk*, uitgeverij De Geus, 2014

Mikael woont met zijn ouders op een afgelegen eiland tussen Schotland en Noorwegen. Op een dag verdwijnt zijn vader in zee en Mikael verzwijgt wat er echt is gebeurd. Schuld, troost en verwijten stapelen zich op, tot zijn moeder het onmogelijke van hem verlangt. Birk is een even teder als beklemmend verhaal over mensen die zelf eilanden dreigen te worden.

In mijn tong jeukten mieren, mijn voeten waren zwaar. Ik stond in mijn zwembroek en met de handdoek om mijn schouders bij de achterdeur. Mama was de keuken binnengekomen, maar had me nog niet aangekeken. 'Daar ben je', zei ze alleen en ze tilde het deksel van de pan. Met een pollepel schepte ze eerst mijn soepkom vol, daarna de hare.

Haar wijsvinger roerde in mijn soep. 'Je kunt het al prima eten.' Ik ging op mijn stoel zitten en staarde naar de lome damp van mijn soep. 'Laat maar niet te veel voor papa over, had hij hier maar op tijd moeten zijn.' Lepelend liep ze terug naar haar naaimachine in de zitkamer. 'Ik moet nog even iets afmaken.'

Mijn handen lagen stil op tafel. Vanbinnen trilden ze. Boven het raam

klonk het gekras van meeuwen die hun snavel aan de dakgoot scherpten. Ik wist dat ik moest eten van mijn soep, maar meer dan het vastpakken van de lepel lukte me niet.

Toen ik een slok water uit mijn glas nam, leek ik te stikken. Ik kokhalsde. Een beetje van wat naar boven kwam, verdween in mijn groentesoep. Wat eraanast terechtkwam, veegde ik vlug weg met mijn hand. Mama zag het niet. Ze zat voorovergebogen op haar stoel en keek geconcentreerd naar de naald van haar ratelende naaimachine en onderbrak dat geratel alleen om te zien of ze nog wel recht ging.

Even later kwam mama naar de keuken voor het flesje Maggi uit het kruidenrek. Ze duwde haar heupen tegen het aanrecht en boog zich naar het raam. 'Hij blijft weer eens lang weg.'

Mijn hart wilde weg uit mijn borst, ik stak de lege lepel in mijn mond. 'Word later nooit zoals je vader,' zei ze glimlachend. 'Met zo'n vent kun je toch geen afspraken maken.' Voor ik kon antwoorden begon het gehengst van de naaimachine weer.

Hoe harder ik beet op de mieren in mijn tong, hoe erger ze krioelden. De schemer maakte een spiegel van

het raam. Ik kon mezelf aankijken, maar durfde niet. Mama trapte met haar voet de klep van de pedaalemmer open en liet een paar sliertjes stof vallen.

'Eet je niks?'

Ik haalde schokkerig mijn schouders op.

'Kun je niet meer praten?'

'Ik heb genoeg,' zei ik.

'Dat was niet veel dan.'

'Sorry.'

'Straks niet als een klein kind gaan zeuren dat je wat anders moet hebben.' Ze nam mijn kommetje, kieperde de soep terug in de pan en zette hem samen met dat van haar op het aanrecht. De pan en de soepkom voor mijn vader bleven staan. Ze zag dat ik eraan keek. 'Die vader van jou warmt zijn soep zelf maar op.' Wanneer ze hem 'die vader van jou' noemde, vond ze dat hij iets had goed te maken. Met een vochtig doekje veegde ze strepen over de tafel tot het hele blad donkerbruin was.

'Hij zwom weg,' struikelde uit mijn mond.

'Hmm?'

'Papa zwom weg.'

'"Zwom weg"?''

'Ja.'

'Hoezo?'

'Weet ik niet.'

Ze keek me niet-begrijpend aan.
'Waarheen dan?'

Ik trok mijn schouders op.

'Zei hij niet wat hij ging doen?'

Weer trok ik mijn schouders op.

'Je weet toch wel of hij iets zei?'

'Niks, denk ik.'

Met haar handen langs haar ogen boog ze naar het raam.

'Hadden jullie ruzie?'

'Nee.'

Ze schudde haar hoofd alsof er zo een paar vreemde gedachtes uit verdwenen.

'De eikel, die doet maar waar hij zin in heeft.' Ze draaide de kraan ver open, deed een stop in het afvoerputje en spoot er wat zeep bij. De mokken en borden tikten dof tegen elkaar in de spoelbak. Bestek schraapte over de bodem. In het keukenkastje onder het aanrecht hoemde de boiler.

Mama keek voortdurend op van geluiden die gewoon bij het huis hoorden en draaide zich dan naar de voordeur. Toen ze klaar was, legde ze een theedoek over de schone vaat op het afdruiptrek.

'Hij was onder water.'

'Wat zeg je?'

'Ineens.'

'Wat was er ineens?'

Ik haalde mijn schouders op.

'Haal toch niet steeds je schouders op als ik iets vraag.'

'Hij wilde achter mij uit het water klimmen.'

'Zijn jullie gaan zwemmen?'

'Nee.'

'Jij wíst dat dat niet mocht.'

Ik schudde mijn hoofd.

'Wat is het nou?'

'Toen ik omkeek, zwom papa ineens onder water.'

'Onder water? Zomaar?'

Ik wilde mijn schouders niet ophalen, maar ik deed het per ongeluk wel.

'Hij moet toch wat gezegd hebben?'

'Weet ik niet.'

'Waar ging hij dan heen?'

'Weet ik ook niet.'

'Weet ik niet, weet ik niet, weet ik niet. Welke kant op?'

'Ik kon het niet zien.'

'Maar je zegt net dat hij na jou uit het water kwam.'

'Niet.'

'Wat niet?'

'Ik heb niet gezwommen.'

In een flits greep haar hand naar mijn zwembroek en voelde aan de stof. 'Zit jij te liegen?'

Mijn hoofd kon niet stoppen met schudden.

'Waar waren jullie?'

'Bij het zand.'

'En daar zwom hij weg?'

Ik schudde mijn hoofd. 'Bij de rotsen.'

Ze keek me diep aan. Toen beende ze naar de gang, trok vinnig de la van het kastje open en haalde er een zaklamp uit. Ze knipperde er drie keer mee en ging naar buiten. De gevel-lamp sprong pas aan toen ze al om het huis heen was. Ik trok snel een veel te grote trui van papa van het wasrek, stapte in mijn laarzen en moest rennen om haar bij te houden.

■

FOTO JAAPROBBEN.WORDPRESS.COM

JAAP ROBBEN *1984 / debuteerde in 2014 als romanschrijver met *Birk*. Hij was al bekend als dichter en maakte samen met illustrator Benjamin Leroy jeugd-boeken *De Zuurtjes*, *Zullen we een bos beginnen?* en *Als iemand ooit mijn botjes vindt*. In 2016 verscheen de dichtbundel *'s Nachts verdwijnt de wereld*. Robbens werk is vertaald in tien talen. *Birk* werd bekroond met de Nederlandse Boekhandelprijs 2014, de Dioraphte Literatour Publiekprijs 2015 en de ANV Debutantenprijs 2015. De verfilming van *Birk* is in voorbereiding en de uitgeverij Vyšehrad publiceert het boek in de Tsjechische vertaling van Veronika ter Harmsel Havlíková.

Vladislav Vančura,

Rozmarné léto

Vladislav Vančura: *Een grillige zomer*, Pegasus, Amsterdam 2017

PŘEKLAD DO NIZOZEMŠTINY Kees Mercks

Rozmarné léto, tato nádherná novela román z roku 1928, kterou stejně mistrovsky zfilmoval Jiří Menzel (1967), jenž se sám ujal hlavní role kouzelníka, pro Čechy sotva potřebuje úvod. Obě díla se mnohým vryla do kolektivní paměti. Vančura je známý svým zvláštním způsobem psaní, plným rétoriky a gestikulace, ačkoliv tento vysoký styl není v souladu s tím, co se vypravuje. Co se vlastně v novele děje? Potulný kouzelník navštíví se svou půvabnou pomocnicí městečko (Krokovy Vary, v nizozemském překladu: Karlskrok) a postará se o potřebný rozruch v nudném životě tří dalších postav: lázeňského mistra – majitele říčních lázní, kanovníka a bývalého vojáka. Tito muži se samozřejmě do dívky zamilují a pokusí se ji dobýt. Níže je uvedena scéna svádění lázeňského mistra, který dívku v noci pozval, aby přišla do jeho lázní. K jeho smůle upozoruje jeho manželka Kateřina Důrová, že v noci neleží vedle ní v posteli, a jde záležitost vyšetřit. Zpočátku si ještě myslí, že manžel popíjí se svými přáteli...

[...] Tato příhoda je obecně známa, avšak paní Důrová v prudkém hnutí své mysli neměla dosti trpělivosti, aby se dobrala naučení, jež skýtají starší vypravování.

Tak jádro ořechu zůstalo uvnitř a čiš v kosti.

Procházejíc vrbovím Kateřina zaleschla několik vzdechů, jež zřejmě nepocházely z hrdla

Antonínova. Zrychlila krok.

Luna, hvězda milenců, doposud zářila, u porostech se ozývali ptáci a zdálo se, že bude krásný den.

Paní Důrová nehleděla však na nic. Kráčela krátkým a hněvivým krokem, vstoupila na most, přešla jej vratkou nohou a stanula přede dveřmi velké kabiny, kde byla Antonínova postel.

Leckteré průpovídky jsou s to, aby zchladily hněv a prudká vzplanutí mysli, ale žena mistrova jich nevzpomněla, právě jako neuvážila příběhu o zemčatech.

Za dveřmi bylo slyšeti dva hlasy, a protože pouze jediný z obou mohl náležeti Antonínovi, paní Důrová zabušila na dveře křičíc z plna hrdla:

„Otevři! Otevři, ty zpustlý a namlouvačný hanbáři! Otevři, proudníku, sice vyrazím dveře.“

Řkouc to jala se opravdu hledati kopáč, sochor či sekeru.

Věčná chvíle

V kabině nastalo ticho. Míjela hrůzyplná chvíle a Kateřinino srdce

udeřilo devadesátkrát.

Pojednou bylo slyšeti pád a jasný cinkot skla.

„Propánaboha,“ vykřikla paní.

„Vy pijete! Pánové! Jste to vy? Jste to vy, pane majore?“

Jste to vy, pane kanovníku?“

Vedle plovárenského vchodu stávala od nepaměti stará stolice. Kateřina pobíhající a udeřivši se do kolenního kloubu o její roh spatřila ji pozdě a tu, aniž zaklela, vzala do náruče tento nábytek a nesla jej ke dveřím kabiny. Potom, sotva židle stála, vystoupila na ni, a zachytivši se horních okrajů prken, s dychtivostí vznesla svoje velikolepé tělo do výše, aby mohla nahlédnouti horním otvorem do vnitřní kabiny.

Tak vida!

V tu chvíli otevřel Antonín dveře. „Chutě, chutě,“ pravil zachovávaje vážnost, ačkoliv z jeho kalhot crčela voda, „co otálíš, co tu prodléváš. Běž! pospíchej i přines tomuto nebohému děvčeti krapítek teplého mléka a suché prádlo!

Obávám se, že je dočista utopeno.“ „Jakže,“ děla paní mistrová přistupující k loži Antonínovu, na němž spočívala Anna majíc oči obráceny v sloup a košili přilepenou k růžovému tělu.

„Hrome, vidím, že je mokrá,“ dodala po chvíli ticha hrubě přehlížejíc Anninu krásu, jež prosvítila. □

Vladislav Vančura,

Een grillige zomer

Vladislav Vančura: *Een grillige zomer*, Pegasus, Amsterdam 2017 NAAR HET NEDERLANDS VERTAALD DOOR Kees Mercks

[...] Deze gebeurtenis was daar algemeen bekend, maar mevrouw Důrová had in haar heftige gemoedstoestand niet voldoende geduld om lering te trekken uit wat oude vertellingen te bieden hebben.

Zo bleef de noot in de bolster en het merg in het bot.

Door het wilgenhout lopend hoorde Kateřina enkele zuchten die kennelijk niet uit Antoníns keel afkomstig waren. Ze versnelde haar pas.

De maan, het idool van geliefden, scheen nog steeds, in de struiken klonken vogels en het zag ernaar uit dat het een prachtige dag zou worden.

Mevrouw Důrová had daar echter geen oog voor. Ze stapte met korte, driftige pasjes voort, betrad de loopplank, liep daar met onvaste benen over en bleef voor de deur van de grote cabine staan, waar Antoníns bed stond.

Sommige spreuken zijn in staat woede en hevige emoties af te koelen, maar de vrouw van de badmeester schoot er geen te binnen, net zomin als ze zich het verhaal over de aardappelen ter harte had genomen.

Achter de deur waren twee stem-

men te horen en omdat maar één Antonín kon toebehoren, bonsde mevrouw Důrová op de deur, terwijl ze uit volle borst schreeuwde: 'Opendoen! Opendoen, pierewaaier, schandalige scharrelaar, roofvis! Anders ram ik die deur open!'

Dit gezegd hebbende ging ze inderdaad op zoek naar een houweel, koevoet dan wel hakbijl.

Een eeuwigheid durend moment

In de cabine werd het stil. Een verschrikkelijk lang moment verstreek en Kateřina had een hartslag van negentig.

Opeens hoorde ze iets vallen: helder gerinkel van glaswerk.

'Goeie grutten!' riep mevrouw Důrová. 'Jullie zijn toch niet aan het zuipen! Heren! Zijn jullie het? Bent u het, meneer majoor? Bent u het, meneer kanunnik?'

Naast het zwembad stond sinds mensenheugenis een oude zetel. Kateřina merkte deze te laat op, stootte bij het op en neer lopen met haar kniegewricht tegen een hoek ervan en tilde dit meubelstuk vervolgens, zonder een verwensing te laten

horen, op en droeg het naar de deur van de cabine. Nauwelijks stond die stoel daar of ze klom erop en zich vasthoudend aan de bovenrichel van de planken hees ze haar ontzagwekkende lichaam uiterst nieuwsgierig omhoog om door het gat boven de deur een blik naar binnen te werpen.

Kijk eens aan!

Op dat moment opende Antonín de deur.

'Rap, rap,' sprak hij, zijn waardigheid bewarend, hoewel er water uit zijn broek droop, 'wat draal je nog, wat doe je hier nog. Rennen! Haast je! Ga voor dit zielige meisje snel een drupje warme melk halen en droge kleren. Ik vrees dat ze verdronken is!'

'Hoezo dat?' vroeg de vrouw van de badmeester, op Antoníns brits afstappend, waarop Anna lag, van wie de ogen strak omhoog blikten en bij wie het hemdje op haar roze lijf geplakt zat.

'Donders, ik zie heus wel dat ze nat is!' voegde ze er na een momentje van stilte aan toe, waarin ze vluchtig Anna's schoonheid had bekeken die door haar hemdje heen scheen. ■

Deze prachtige novelle uit 1928 (**Rozmarné léto**) en even meesterlijk verfilmd door Jiří Menzel (1967), die zelf de hoofdrol op zich nam van de circusartiest, hoeft voor Tsjechen nauwelijks inleiding. Beide hebben zich bij velen in het collectieve geheugen gegrift. Vančura staat bekend om zijn bijzondere manier van schrijven, vol retoriek en misbaar, hoewel die verheven stijl niet in verhouding staat tot het vertelde. Wat gebeurt er in feite in de novelle? Een rondtrekkend circusartiest doet met zijn charmante assistente een stadje aan (Krokovy Vary, Ned.: Karlskrok) en zorgt daar voor de nodige beroering in het saaie leventje van de drie andere personages: een badmeester van een rivierzwembad, een kannunik en een ex-militair. Deze mannen raken uiteraard verliefd op het meisje en proberen haar te veroveren. Hieronder de verleidingsscène van de badmeester, die haar 's nachts had uitgenodigd om naar zijn zwembad te komen. Jammer voor hem merkt zijn vrouw Kateřina Důrová dat hij 's nachts niet naast haar in bed ligt en gaat de zaak onderzoeken. Aanvankelijk denkt ze nog dat hij met zijn vrienden aan het drinken is...

Rozmarné léto – obálka nizozemského vydání / Een grillige zomer – omslag van de Nederlandse uitgave

